

ESZTERGOM ÉS VIDÉKE

TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

ALAPÍTTATOTT 1879-BEN • ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ: DR. KÖRÖSY LÁSZLÓ
MEGJELENT 1944-ig LXV Évfolyam • 2007-ig XXII Évfolyam
ÚJ SOROZAT • I. Évfolyam I. Szám

2013/I

Tartalomjegyzék

Filemon Béla: <i>Egy régi-új médium arcvonásai</i>	1
Horváth Ödön: <i>Szilvavirágzás</i>	2
<i>Már semmi sincs anélkül</i>	2
<i>Talány</i>	2
Czirok Ferenc: <i>Szakadék szélén</i>	3
Filemon Béla: <i>A kiegyezést követő korszak helyi sajtója az Esztergom és Vidéke tükrében</i>	6
B. Tóth Klára: <i>Tiltott küszöb</i>	22
<i>Csak ami nincs</i>	22
Csiba Zsolt: <i>A kép-költő Kolozsvári Grandpierre Károlyról</i>	23
Pécsi Sándor: <i>„Őrzők, vigyázatok...”</i>	24
Wernke Bernát: <i>J. Gyula</i>	26
<i>nyár Helembán</i>	26
<i>kivetett hajtással</i>	26
Bárczi Zsófia: <i>Szlovákiai magyar irodalom</i>	27
Németh Zoltán: <i>A szlovákiai magyar irodalom és a posztmodern fordulat</i>	34
Németh Zoltán: <i>Szozopoli anziksz</i>	37
Bárczi Zsófia: <i>Tereza</i>	39
A. Bak Péter: <i>Magyar Kultúra Napja – „P. Bak – 100”</i>	40
Csicsay Alajos: <i>Művészet – művész – hagyaték</i>	42
Szűcs Katalin: <i>Az iskola és a könyvtár szerepe a szlovákiai magyarok identitásmegőrzésében</i>	45
Marosi Károly: <i>Most dönts el</i>	54
<i>Büszkén jársz rajta...</i>	54
Viola Éva: <i>Délutáni séta</i>	55
<i>Az úton</i>	55
<i>Beszélgetek a tengerrel</i>	55
Körtvélyesi Klaudia: <i>A Párkányi Szlovák–Magyar Baráti Társaság tevékenysége a szlovák–magyar kapcsolatok elősegítése terén</i>	56
Ivana Dobrakovová: <i>Gyógykezelések (Vércse Miklós fordítása)</i>	59

Czirok Ferenc rajza

Egy régi-új médium arcvonásai

A városban élő emberek közösséget alkotnak, ezt nevezik manapság, igen kedvelt tudományos kifejezéssel, helyi társadalomnak. A helyi társadalom bizonyos értelemben véve független létezésel bír, amennyiben nem csupán a benne élő egyének pusztán számszerű összeadását értjük alatta. Ez utóbbi nem más, mint egy statisztikai adat, megtudhatjuk belőle, hányan lakják a várost, ám közösségéről semmit nem árul el. A helyi társadalom ennél jóval többet jelent, egy élő szervezetre hasonlít, amelynek sejtjei a benne élő emberek, ezek léte önálló ugyan, ám egymással összekapcsolódva egy újabb, magasabb entitást hoznak létre. Noha a közösséget egyének építik fel, alakítják ki, a közösség visszahat az egyénre, öntudatának, önmeghatározásának részévé válik, ezért mondhatjuk joggal a kettőjük viszonyát kölcsönösnek.

Egyén és társadalom találkozási pontja a média, városlakó és helyi társadalom találkozási pontja a helyi média, amelynek legfontosabb, talán egyetlen feladata: a közvetítés. Egy médiumnak mindkét oldalról megközelíthetőnek és átjárhatónak kell lennie, ellenkező esetben egyszerű szócső marad. Egyén, társadalom és média viszonya egészséges körülmények között igen érzékeny és impulzív, már az egyik tag piciny rezdülése is reakciót vált ki a másik kettőből, bármelyik torzulása ugyanakkor amazok deformációjához vezethet. Erre való tekintettel érthető meg igazán, miben áll a média jelentősége, és ebből következő felelőssége. Úgy kell viselkednie, mint egy sok-sok pici elemből összeálló, ugyanakkor szépen megcsiszolt prizmának, amely az apró fénysugarakat egybegyűjti, újrarendezi, majd ismét útjára bocsátja azokat. Annak érdekében, hogy az onnan kijutó fény jól látható, felismerhető, a kellő helyre irányuló, ugyanakkor színpompás legyen, a prizmat nemes anyagból, alapos munkával, körültekintéssel, elhivatottsággal és alázattal kell elkészíteni. Az újságírás nyelvére lefordítva ez a szerkesztés elveit jelenti, azon etikai alapokat, amelyek a lap eszmeiségét, szellemét meghatározzák.

Azzal, hogy a folyóirat megtartotta, illetve továbbviszi az Esztergom és Vidéke nevet – és itt a „vidékbe” számunkra a Duna bal partja is teljesen egyen jogúan beletartozik úgy a témaválasztást, mint a szerkesztők és nagyrészt a szerzők személyét illetően is –, egyértelművé kívánjuk tenni: egy olyan szellemi hagyomány örökösei vagyunk, amely kétségkívül megérdemli a folyta-

tást. Most a mi feladatunk e hagyomány újjáélesztése, hogy aztán később a belőle kiáradó szellemi erőter bennünket is tápláljon. Bármilyen meglepőnek is hangzik, léteznek alapvető emberi és társadalmi értékek, amelyekből könnyen levezethető egy, az újságírásra vonatkozó etikai szabályrendszer. Kőrösy László 1879-ben kiadott egy röpiratot Szabadelvű sajtót! címmel. Ebben a következőket fogalmazza meg: „Helyi laptól nem követelünk lehetetlent. Mert nem tartjuk lehetetlennek a közügy őszinte szolgálatát. Szolgálja tehát városunk minden érdekét lelkesen, fölládozó igazságszeretettel, függetlenül és egyenes szóval.”

Egy helyi médium egyik alapvető feladata az emberek kiegyensúlyozott, hiteles és objektív tájékoztatása, hiszen a demokratikus alapjogok gyakorlása feltételez bizonyos közösségi ismereteket, jártasságot a közügyekben. Ennek ugyanakkor belülről fakadó köteleességnek kell lennie mindenki számára. A kiegyensúlyozott, teljességre törekvő ember felelős, tevékeny tagja egy nagyobb közösségnek, Arisztotelész kifejezésével élve „zoón politikon”, vagyis társadalomban élő lény. A helyi sajtónak éppen ezért foglalkoznia kell a városi közélettel, azok eseményeivel, és ebbe beletartozik a helyi politikai élet, még akkor is, ha ez a kifejezés sokak fülében disszonánsan cseng. Pedig a politikának is van kultúrája. Az agora annak idején a görög városok piactere volt, egy szakrális helyszín, ahol az emberek közös ügyeiket intézték, vagyis a mindennapi élet szerves részét alkotta.

A közügyek mellett nem kevésbé fontos, sőt terjedelmét tekintve nagyobb szerepet fog kapni a kultúra, tekintettel ugyanakkor arra, hogy a két szál nem választható szét markánsan, nem húznak szét, inkább egymás mellett, egymást támogatva, kiegészítve haladnak. Hasonlítható a DNS molekula gerincét képező két párhuzamosan és spirálisan futó szálla, amelyek számtalan módon és formában kapcsolódnak egymáshoz. Be kell vallani azonban, hogy a kultúra fogalma nem jelölhető meg egyetlen szóval vagy kifejezéssel, hiszen igen tág értelemben minden emberi tevékenység a kultúrához köthető. Ezt már a szó latin származása is mutatja, ahol a „colere” ige eredetileg a föld megművelését, ápolását, gondozását jelentette. Ebből kiindulva értelmezhető a folyóirat másik alapvető feladata, ami egyfajta generáló, katalizáló szerepvállalásban jelölhető meg. Nem lehetnek ezzel kapcsolatban illúzióink, a média igenis hatással van az emberekre és a társadalomra, ezt nem érdemes tagadni. Azt sem szabad azonban figyelmen kívül hagyni, hogy „csupán” egy eszköz, és mint ilyen, nemes célok szolgálatába állítható.

Horváth Ödön

Szilvavirágzás

Kis pallóhídon
megyek szóttanul;
lágy szilvaszirom
vállaimra hull.

Tavasza lett titkon
és csintalanul;
illatát szívom,
lelkem ittasul.

Lábaim alatt
a fodros patak
vajon hova ér?

Hol lel új hazát?
A hegyek havát
küldte le a tél.

Már semmi sincs anélkül

A felhők egyre fehérebbek;
versenytársai két kezedenek.
Az égdarabkák tiszta kékek;
tükrei szemeid vizének.
Pipacsok pökhendi pirosa,
mintha kihívó ajkad volna.
Ebben a nyári tájban minden
rád emlékeztet; semmi sincsen
anélkül, hogy benne ne látnám
valamilyen formádat drágám.
A tág mezőn a szénaboglyák
melleid. A kis templom tornyát
integető karodnak nézem.
A hófehér házacskák épen
villogó fogsorod idézik
a napfényben ragyogva végig
az út mentén. Hátul az erdő
sötétje hajad. A tekergő
füst ott, amint magasba száll,
ábrándozás közben talál,
hisz játékos égre futása
légies alakod hű mása.

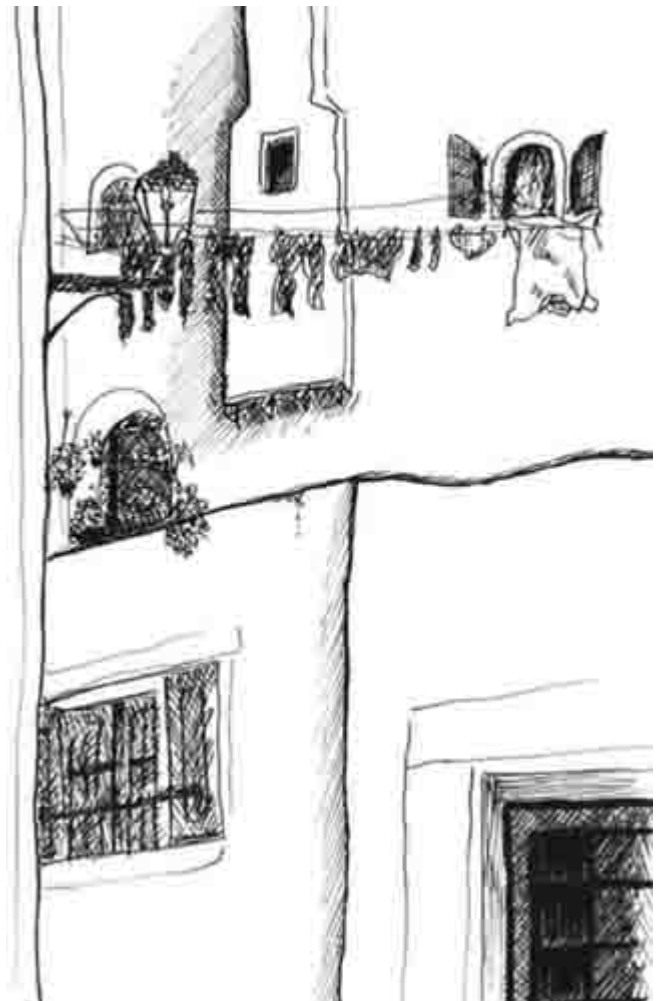
Talány

Tavaszaodik, jó szagú lett a szél.
A fodor felhők vígan kergetőznek.
Feltekintek; az egek magasán
lebegő szárnyakkal varjak köröznek.

Előbb még ott, a szántó rögein
keresgéltek, most mindegyikük fenn száll
a végtelennek tűnő térben. Ím
már csak kicsiny pontok a messzeség

útvesztőiben. Ki mondja meg, merre
mennek, sorsuk hová csalja el őket?
Még pár pillanat s örökre eltűnnek

a hegyek mögött sötét odúikban.
„Vajon nem vándorló lelkek-e?” – egyre
ezen töprengek, noha tudom, úgy van.

Czirok Ferenc rajza

Szakadék szélén

*„Szívem szerint köszöntök minden embert,
Ki napjaimnak fényt és színt adott,
Téged is köztük, ifjú, sugaras nő,
Ki nem hoztál rám semmi bánatot.”
(Juhász Gyula: Lassan búcsúzó...)*

A többemeletes társasház kapuja halk csattanással bezárult az asszony mögött. Összerezcent, mert eszébe jutott a kulcs, amit ott hagyott az ajtó melletti kovácsoltvas kulcstartóban, de már nem törődött vele. Hideg, nyirkos október végi éjszaka vette körül. Megborzongott. Borzongása belülről jött, valahonnan mélyről, és fájdalmasan. Az épület sarkánál jobbra fordult és szaladva igyekezett a város fölé magasodó, az éjszakában komoran sötétlő hegy irányába. Fuldokló rohammal tört fel belőle a sírás. Körötte éjjeli csendbe burkolózva aludt a város; munkától és a napi politika rájuk zúdított híradásaitól, érdek irányította hazugságaitól fáradtan és bódultan. A házak faláról visszaverődött a rohanó asszony, fel-feltörő fájdalmas zokogása. A szeretetlenségben fuldokló feleséget nem érdekelte már semmiféle politika vagy érvényesülési harc, arcán, testén, az egyik helyen hevesen fáj, máshol tompán sajgott az ütések helye. Férje verte meg újra, mert szólt neki, hogy miért olyan részeg már megint és miért mindig ő a hibás, hogy mer ezért szólni? Miért nem lehetett csendesen szeretni egymást, elmondani miről mit gondolunk és segíteni a másiknak. Nem. Az anya, két gyermek anyja ezt mondta már huszonöt éve, és valóban nem akart mást a férjétől, csak szeretetet. Igen, az asszony szeretni akart, és igyekezett szeretni igazán. A férj nem viszonzta a feléje áradó érzést. Lenézte, gyengeségnek tartotta felesége aláztos megbocsájtását. Mert az erőszak hatásosabb, mégis a csöndes, feltétel nélküli szeretet, amely egyes emberekből úgy árad, mint napból a fény – áldón és teremtőn – ellenállhatatlan erő. Ami, ha nincsen, a hiányával hat a legjobban. Az asszony számára a legfélelmetesebb lehetőség: egy sötét, szeretetlen hely a világban. Rohanásában egyre közelebb került ehhez. Később egy kis belülről jövő törődést, kedves simogatást és jó szót várt. Sosem kapta meg. Hiába volt odaadó, hűséges és engedelmes. A gyerekek születése sem változtatott ezen. Az asszony hite szerint a férje, amikor apává lett, külön emberré is kellett volna válnia. A férj, csak rendet akart otthon, házi cselédet, bejárónőt, szakácsnőt és odaadó szeretőt egy személyben, ez meg is volt, amíg az asszony bele nem unt a veréssel fizetett munká-

ba. A férfinak okos feleség is kellett volna, „aki tolja előre a családot”. De a nő csak a békességet szeretette igazán. Az odabújás, a kedvesség, a törődés és a nyugalom békességét. Azt a békességet, amiben sohasem volt része, mert kezdettől fogva a párjának hol ez nem tetszett, hol az, de sohasem volt vele elégedett. Amikor a fiatalember megismerte a lányt, még minden reménytelenül szépnek, simának látszott. Úgy gondolta jól választott.

Az ezeréves múltjára, országot vezető királyaira, műveltséget terjesztő, a romokból várost teremtő főpapjaira büszke városban a fiatal mérnök mindig idegen maradt. Ő lenézően megmosolyogta azt a számára korszerűtlen gondolatot, hogy a hamarosan végképp eltörölendő múltunkra fölöslegesen büszkék legyünk és tisztelettel nézzünk vissza rég elporladt őseinkre. A helybeliek, akik a kommunizmus ellenére is megmaradtak hagyománytisztelő polgároknak, megéreztek ezt, és nem szerették a számukra ellen-szenvesen gondolkodó fiatalembert; aki a barátokkal együtt italozva néha elhullajtotta gondolatait. A város, mert megnyirbálták ősi jogait, megváltoztatták az ezredéves rendjét, és megölték, bebörtönözték, száműzetésbe kényszerítették azokat, akik szembe szálltak az új rend elsöprőnek látszó akaratával – úgy, mint az egész országban, ezért a megfélemlített város, azokban az években elfelejtett könnyedén mosolyogni, elégedetten nevetni. Rikoltó röhögések, vad kacajok, gúnyos nyertések bele-belehasítottak az utcák csendjébe gyakran, mintha a hivatalos provokáció követői lettek volna, de aztán lezuhantak a komorrá vált arcok között az erőszakkal tulajdonost váltott, sokat megért földre. Az egyetem elvégzése után került ide a városba, a beletörődés idején, amit a propaganda a megszállók kinevezte vezér nevéhez kötött megegyezésnek hívott. Ebben a megfélemlített, elnyomott légkörben a fiatalember üzemmérnökként dolgozott egy helyi vállalatnál, különösebb kilátások nélkül. Sört ivott rummal, később, a divat fordulásával gint tonikkal. Amíg nem ismerte meg a lányt. Attól kezdve viszont lassan és biztosan javult a helyzete. A városban már százötven éve állomásoztak különböző katonai egységek. Az eleinte német parancsnokságot, a kiegyezés után lassan magyar tisztek váltották fel, de voltak lelkes magyarrá vált idegenek, akikből kiváló hazafi lett, és gyermekeik az első nagy háború után már királyellenesek voltak. A következő háborúban háromszor cserélt gazdát a város, ha a saját érdekeiket néző seregeket lehet egyáltalán gazdának nevezni. A település végén, „ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet csapatok” is voltak, egy másik kaszárnnyában. A magyar katonai erők parancsnoka abban az időben már tizennégy éve, a lány apja volt, ezredesi

rangban. Amikor azon az októberi őszen felmora-
rajlott az ország, mert elege lett a hangzatos jel-
szavakból, a nyom nélkül eltűntekből, kivégzé-
sekből és bebörtönözésekből, a kilátástalanság-
ból, a régi városban is megmozdultak az óvatos
polgárok. A megijedt kommunista parancsnok, a
honvédelmi miniszter pártfogoltja, már az első
este – a budapesti történések hírére, amit telefo-
non közöltek vele ideges hangon – elmenekült a
városból, többet sohasem látták. Régi, háborút
viselt tartalékos, harcokszó tisztek, akiknek
már családjuk és veszténivalójuk is volt, lelkesen
igyekeztek megvédeni az idegen rendszer érde-
keit. Harckocsikkal indultak a fegyvertelen, zász-
lókat lobogtató, megmámorosodott fiatalok felé,
majd belelőttek a tömegbe, házakba, hogy újra
„rend” legyen. Nem lett, mert a feldühödött tö-
meg áldozatokat követelt és meg is kapta. Ide, a
rég városba került, 1957 elején parancsnoknak
az őrnagy. Vér nélkül lecsillapította a túl lelkesek-
et és megnyugtatta az ott maradtakat. Most lett
valóban rend az érseki székhelyen. És az őrnagy
elvtárs szava ezután sokat jelentett a városban,
sőt a megyében, még telefonon keresztül is. A
rég város egyházi központ volt, az őrnagy pedig
ateista, a gyermekeit is annak szellemében ne-
velte. Miután a külső erők, a jól kiválasztott ha-
zai segítőikkel leverték a forradalmat, kevesen
mertek templomba járni. Akik még jártak, az
egy-két bátor és azok, akiknek koruk, vagy társa-
dalmi helyzetük alapján már nem volt veszíteni-
valójuk, persze továbbra is elmentek misére, li-
tániára. A szép ígéretek, amivel az importált
eszmerendszer az országban elindult hódító út-
jára, kevés maradt a hatvanas évek végére. A
Duna északi partján túl történtek bebizonyítot-
ták: a megszállók által sulykolt eszme, csak ak-
kor marad meg ezen a tájon, ha katonai erőszak
segíti. És ekkorra a hit már elveszett, maradt vi-
szont a megélhetés napi gondja. Az emberek
megértették, most élni kell és kihasználni a
gyengülő eszme hiányosságait, nem törődve for-
radalommal, szépen hangzó elvekkkel, csupán a
saját gyarapodásukkal. Így újra fogyott a temp-
lomba járók száma, bár a szentestét körülvevő
ünnepi, csendes órák után, amit még a pártbi-
zottságok egyházellenes tagjai is betartottak –
úgy mond a gyermekeik örömeire –, tehát a jóízű
vacsorák, meghitt beszélgetések után zsúfolásig
megteltek a város templomai. Ahol a miséző pap
elmondta az engedélyezett beszédét, majd együtt
imádkozott a hívőkkel és reményteli szívvel kö-
nyörögtek az úrhoz. Közben, a legvadabb gondo-
latbúvárok sem tudták, csak sejtették, hogy mit
kíván lehajtott fejében, a „békére” kényszerített
pap és a hívők, a félve kételkedők sokasága ma-
gának és az országnak. A pártnak, ez ellen egyet-
len esélye volt: szabadjára engedte az általa írá-

nyított média segítségével az erkölcsöket, és az
ellenőrizhetetlen vagyongyarapodást a rendszer
pozitív következményei közé sorolta. A helyőrség
parancsnokának lányai néha, nem minden év-
ben, résztvettek az éjféli misén, vagy más na-
gyobb ünnep alkalmával, feltűnés nélkül meghú-
zódva a hátsó sorokban. Az asszony később is,
amikor úgy gondolta, nem látja senki, behúzó-
dva a szentélyt elválasztó díszes rács és az ajtó
közötti árnyékba, tiszta szívvel könnyörgött a szá-
mára láthatatlanul jelenlévő Mindenható segít-
ségéért. Az őrnagy, akkor már ezredes, azt
mondta egyszer – még az esküvő előtt – a leendő
vejének: „Csak szeresd a lányomat tiszta szívvel
és nem lesz semmi baj”, a férfi ekkorra, leendő
apósa közreműködése révén, már a főmérnök
helyetteseként dolgozott dupla fizetésért. Sok
meghívásra kellett eljárnia, ahová magával vitte
feleségét, aki bolti eladóként mindig idegenként
mozgott a többi kolléga feleségének társaságá-
ban. A fiatalasszony csinos volt, és ösztönös érzék-
kel remekül öltözködött. Naiv őszinteségeért, ebből
adódó megjegyzéseiért kinevették a háta mögött,
ennek a híre természetesen visszajutott a mérnök-
höz is. Szégyellte magát kollégái előtt a felesége
miatt, egyik este azután kellő söről és konyaktól
felbátorodva ért haza, és csúnyán elverte a felesé-
gét, majd szeretkezésre kényszerítette a sikító, ör-
jögve tiltakozó asszonyt.

Lihegve állt meg az emelkedőn, ahol már az
újbor erjedő szagát hordta a köd is a pincék kö-
zött vezető úton. Valóban sohasem volt jó tanu-
ló, tanult, de mégsem tudott igazán jó osztályza-
tokat szerezni. Az elnéző hármassok serege, csak
apja tekintélyének volt köszönhető. Az általános
elvégzése után került a kereskedelmi iskolába, a
ruházati szakra, eladó tanulónak. Természetes
mosolyával, kedvességével a legmögörvább, leg-
válogatosabb vevőt is levette a lábáról, szerettek
nála vásárolni. Úgy ismerte meg azt az égő sze-
mű fiatalembert is, aki először még nem tetszett
neki túlságosan, csak szimpatikus volt a jó fellé-
pésű, fiatal férfi. Hosszú hónapok ismeretsége
során kedvelte meg udvarlóját, aki akkoriban
még rendkívül udvariasan és előzékenyen visel-
kedett. Nem volt egy hangos szava, indulatos
mozdulata. Hogyan hihettem annak az alatto-
mos, erőszakos disznónak! Tört fel belőle hango-
san az elkeseredettség, és szemét előntötte a
könny. A máskor hangos pincesor most félelme-
tesen csendben volt. Nem válaszolt senki. Utálta
ezt az alkoholhoz, iváshoz köthető szagot, hason-
ló volt, mint ami akkor, az első veréskor, és attól
kezdve esténként a férjéből áradt. Mielőtt vég-
képp elszánta volna magát, megállt a kettős he-
verő mellett, nézte az alvó férfit, akit őszintén
szeretett eddig, és arcáról a könny vérről keverve
csöppent a hálóingére. A gyerekek a másik szo-

bában aludtak. Tőlük már elbúcsúzott. Most lehetne megölni, gondolta, de ijedtében a szájához kapta a kezét. Nem. A házi patikában található gyógyszerekből vett be találomra vagy három dobozzal és lefeküdt véres, könnyesen dagadó arccal a férfi mellé az összegyűrt ágyneműre, a másik heverőre. Az arcát a párnába fúrva sírt, zokogott, majd lassan megnyugodott. Lüktető, sajgó testét égető, fojtogató érzés járta át, majd lassan testének minden részét merevnek érezte; egy múmia mozdulatlanságával hevert. Csak lelkében forrt valami fájdalmasan, édesen. Különös, melegen áradó nyugalom járta át, egyfajta szeretet és békesség, amelyet mindig is keresett. Az összevissza ugráló képek lelassultak benne, már sétálva ment egy hosszú folyó partján a vadvirágok között. Gyönyörű virágok voltak, még soha nem látott ilyeneket. Lefeküdt közéjük, mert nyugalomra vágyott, és mielőtt elaludt volna, újra érezte az édesen forró, testét átjáró szeretetet.

A kórházban tért magához, anyja fogta a kezét. „Hol van?“, volt az első kérdése az asszonynak. „Dolgozik“, válaszolta az anyja. „Szégyelli magát“. Hát szégyellheti is, mondta gyenge hangon. Azután még hetekig volt utókezelésen, az idegosztályon. Ez volt az első eset, amit még több követett. Az ezredes megfenyegette vejét: „Ha még egyszer megvered a lányom, hát keresztüllőlek!“ A mindenki által békességesnek ismert katonatiszt szemei vérben forogtak, ilyenek még senki sem látta. A mérnök hátán végigfutott a hideg. Akkor egy pár évig nyugalom volt, kettőjük kapcsolata azonban a napi érintkezésre korlátozódott. Az ágyban csak elvétve történt valami. A városi pletykák szerint a férfinak szeretője volt az egyik újonnan felvett titkárnő. Az asszony nem mert rákérdezni férjére, hogy mi igaz a híresztelésből. Örült, hogy békén hagyja. Közben a gyerekek is nőttek, cseperedtek.

Csillapodott a légzése, és továbbment a mélyútban, ahonnan elfogytak a pincék, a ritkuló lámpák is, sötét lett az út és félelmetes. Visszanézve még láthatta volna, fekete foltként az élete végére hangját vesztett költő hegyoldalba tapasztott „fecskefészket“. De nem nézett vissza, mert mennie kellett tovább, nem lehetett meghátrálni! Már annyit hátrált, annyit engedett és sohasem lett jobb, csak mindig rosszabb. Az ezredes, pár évvel kisebbik lánya első öngyilkossági kísérlete után, egy forró nyári estén, lefekvés-kor, mialatt felesége a fürdőszobában volt, szív-rohamban meghalt. Holnap lesz tizennyolc éve, döbbsen rá az asszony. „Drága apukám! Miért is kellett meghalnod?“ Újra könnyezett. Egy fennsíkra ért, máskor megijedt volna a felzavart nyulak, foglyok és fácánok csapta zajtól, amit csörtetésével okozott, de most rohant tovább. Éjszakai harmattól nedves ágak csapódtak neki, nyirkos

pókhálók tapadtak rá. Az apósa halála után a mérnök újra durva lett, és kegyetlen verésekkel állt bosszút a néhai ezredes fenyegetése miatt. A verések után mindig megerőszkolta, és ettől már jobban félt, mint a veréstől. A bűzlő pófával fölé hajló férfi képét nem tudta elfelejteni. Eleinte minél inkább sírt, sikított, vergődve tiltakozott, a férfi annál inkább élvezte a helyzetet. Ezért egy idő után, mint a mai éjjel is, némán összeszorított szájjal tűrte a fájdalmasan beléhatoló erőszakot. Pedig a férfi közben, dühöngve, ritmikusan ütötte, ahol érte: „Jajgass, bögj csak, te engedetlen ribanc! Majd megmutatom én neked, hogy ki az úr a háznál! Tee!“ Eltorzult arccal, hörögve élvezett. A férje, ennyivel nem elégedett meg, a gyerekeket is igyekezett teljesen felesége ellen fordítani. Anyjuk megbízhatatlanságára hivatkozott, az ismétlődően elkövetett öngyilkosságok miatti szégyenre, amit érzett, amikor a gyárba reggelente bement. Mert nem lett főmérnök, sőt – apósa halála után egyre többen ellene fordultak, akik nem a valamikor kedves és mosolygós asszonykát hibáztatták, hanem őt. Egyszer a szeretője is otthagya, hiszen ha a gyerekei anyjával így tud bánni, akkor mit várhat tőle ő? Aznap este a férfi úgy ért haza, mint egy bomba. Szó nélkül nekiesett feleségének, aki sikítva menekült a fürdőszobába, az ajtót valahogy sikerült magára zárni. Később ez a lehetősége is megszűnt. A férj közben dühöngve, ordítózva verte az ajtót. Az erős altató a púderes dobozába volt elrejtve, mert egy idő óta már a gyerekek is keresték a gyógyszereket a lakás minden pontján, apjuk utasítására. A gyógyszer, a gyártó tévében is látható reklámjának megfelelően kiváló volt. A vécészsze lehajtott tetején ülve érezte megint a lecsendesülést, nyugalmas sétáját a csodás virágok között. Már nem hallotta férje üvöltözését sem. A virágok között fekve soha nem érzett illat vette körül és emelkedett, ahogy magába szívta, könnyedén emelkedett. A gyors orvosi beavatkozás mentette meg akkor az asszony életét. Gégemetszést kellett rajta végrehajtani, és a szája is ferde maradt egy kicsit a műtét következtében. Örök grimaszként boszszantotta a férfit, akárhányszor csak ránézett feleségére. A műtétnél a hangszála is megsérült. Hangja suttogóan rekedtessé vált. Mégis, mint anya, azt tudta a legkevésbé elviselni, hogy a fiai is ellene fordultak. Nem értették meg az anyjuk örök szeretetét, békevágát, aki nem tudott képmutatásokkal élni és a város elé állni. Ő támaszt szeretett volna a férjében, gondokat megosztó figyelmes társat, és nem egy agresszív harcost, egy erőszakos férjet, aki a vélt igazságát és sikertelenségeit veri el a feleségén.

Újra megállt. Mintha a föld együtt zihált, lüktetett volna vele. Szeme megszokta már az éjsza-

ka színeit. A menedékházhoz vezető út barnás, szürkés sötétjétől elvált a szélből bólogató bokrok, fák törzse és lombja, a hegy tömör feketesége és az ég felhőkkel borított mélykékje. A levegő, az erdő sok illatból kevert aromájával volt tele, most hideg és fullasztóan párás volt számára a sietségtől. Máskor félt volna ebben az ismeretlen éjszakai erdőben. Csak azzal a fiúval nem félt az ilyen helyeken, akivel még a férjével való megismerkedés előtt jártak hónapokig. Akinek, ha a kezét fogta, sosem félt. Pedig bebarangolták a régi város minden zegét és zugát. Aki másként ismerte a várost, belülről ismerősként, a fiú történeteket tudott régi emberekről, akik a városban éltek, és még régebbi kövekről, fákról, az öreg, sokat látott tanúról, a Dunáról. Az ősi várfalokról lógatták lábukat a mélybe, és sétáltak a gyertyafényes temetőben, az esti sziget őserdei bujasággal nőtt fái és bokrai közt, mégsem félt soha. A fiúval egy osztályba jártak a kereskedelmibe, aki a vas-műszaki üzletben dolgozott eladóként. Vele jó volt mindenhová menni, jó volt együtt lenni. De ennek a fiúnak meg ő nem kellett valami miatt. A turistaút ezen a csúcsához érés előtti utolsó szakaszán, szinte egyenesen nekiment a meredek hegyoldalnak, így téve nehézzé a hétvégi kirándulók dolgát. Fenn, a hegy tetején valamikor jól felszerelt, a város kirándulást, mozgást kedvelő polgárainak pénzéből és önkéntes munkájából épített turistaház várta a zömében hétvégeken ide felkapaszkodó városiakat. Ahol hideg sör, málnaszörp, pogácsák, rántott húsok és szendvicsek várták az érkezőket, még a szocialistának mondott rendszer alatt is. Mióta az államosított intézményt ügyeskedő bérlők, a módszerét megváltoztató rendszer látszólagos hívei, félig álcázott kuplerájja züllesztették, majd ezt a rendőrség felszámolta, kihasználatlanul és elhagyottan áll, betört ablakaival a hegytetőn. A hétvégi családi kirándulások szinte megszűntek, autóval mennek a városlakók a vasárnap is nyitva tartó városszéli üzletközpontokba. A rendszeres mozgást helyettesíti a drága szobakerékpár vagy az edzőpad, a használt levegőjű szobában, vagy a konditermekben, ahogyan az ő fiai is csinálják. Miközben tovább lehet bámulni a tévét. Azok a fiúk, akik úgy fordultak az anyjuk ellen, gyengének és élhetetlennek tartva őt, ahogyan idegen ellen sohasem mertek volna fellépni. Csak otthon az anyjukkal mertek nagyszájúak lenni, a politikai élet manipulátorai viszont jó alanyra leltek bennük. Nekik ilyen emberek kellett. A munkahelyükön is engedelmes, békétűrő alkalmazottak voltak. Az anyjuk számára minden bántó szavuk olyan volt, mint egy szívébe szúrt tűske. Mára egy tűpárna lett a szíve. Az az utolsó verés összetört benne mindent, a kisebbik fia, aki még otthon volt, újra az apjának adott

igazat. És a gyerekei is szégyellték az anyjukat, ferde szájával, furcsa hangjával, hogy nem tud engedelmes, „jó feleség” lenni. Azután, amikor a férfi is elment lefeküdni a szobájába, a feleség már évek óta a legkisebb szobában húzta meg magát, az asszony egyszerűen eljött otthonról. Gyógyszer, vagy mérge, nem volt a háznál. Ezért mentek el nyugodtan aludni.

Ez az utolsó kaptató végképp kivette minden erejét, már nagyon régen volt, amikor ilyen túrára vállalkozott, és akkor sem ilyen lendülettel. A tetőre érve a padokat, asztalokat igyekezett kikerülni, mégis meg kellett állnia ziháló tántorgással, és belekapaszkodni, vagy nekitámaszkodni valamelyiknek. Végül a korlát alatt elszántan átbújva, imbolyogva megállt a kiugró sziklafal szélén. Egy pillanatra megtorpant. Talpa alól kavicsok hulltak a mélybe. Lihegve, levegő után kapkodva nézte a szélesen sötétlő folyó partján hosszan elterülő várost, a főszékesegyház kivilágított kupoláját, a lámpák sárgás gyöngysorát, ahogyan együtt kanyarogtak az utcák vonalával. Kimelegedve, mégis reszketve állt a város felett. De alig látta. Egyébként is, idegen ott minden. Mit nézzen rajta. Már semmi nem az övé. Az emlékei sem. Az ismerős kövekből ismerős utcák, múltidéző házak, a régi ismerősök, akik közül már egy sincs meg, mint barát, mert mindet elmarta a férje. Elmúltak. Ez a többiek városa, az erőseké, az erőszakosaké. Már nem haragudott senkire, és nem volt elkeseredett, hirtelen megnyugodott. A turistaház betört ablakai vakon meredtek rá. Mindegyik, akár egy ordító száj, amelyik a maga fekete és visszavonhatatlan igazságát üvölti. Neki már nincsen igazsága. Csak elszántsága van. Alatta mélyen, koromsötétben morajlott az erdő, az egyre hidegebb szél mozgatta lombok odalenn, mint hullámok hajoltak oda és vissza, újra és újra. Teleszívta tüdejét a párás, hideg levegővel, és némán, összeszorított szájjal dőlt bele az ismeretlenbe.

Czirok Ferenc rajza

A kiegyezést követő korszak helyi sajtója az Esztergom és Vidéke tükrében

1. Bevezetés: a kiegyezés, mint „a lehetséges keretek közötti legjobb”

Ezernyolcszázhatvanhét június nyolcadikán a díszmagyarba öltözött főurak jelenlétében, kárpázatos pompával borítva magyar királlyá koronázzák I. Ferenc Józsefet a budai Mátyás-templomban, így a magyar alkotmányos tradícióknak megfelelően lett az ország törvényesen megválasztott uralkodója. legitimitását ettől kezdve nem lehetett kétségbe vonni. Ezzel létrejött a sokakból visszás érzéseket kiváltó Osztrák-Magyar Monarchia. Pedig az adott történelmi körülmények között nagyon is reálisnak tűnt ez a megbékélés. Ausztria nem volt könnyű helyzetben ez időszakban, hiszen néhány éven belül több döntő katonai vereséget szenvedett, először az olasz-francia erőktől, majd 1866-ban a porosz csapatoktól. A sorozatos kudarcok arra a belátásra bírták az uralkodót, hogy Ausztria egymagában nem boldogulhat az egyre erősödő európai nagyhatalmak versengésében, ezért égető szüksége van a magyarok támogatására. A Lajtán innen azonban a folytonos függetlenségi csatározások kudarcai nyitották meg az utat a közeledéshez. További lökést adott a kiegyezéshez a Magyar Királyság határain belül élő sokszínű és nagyszámú nemzetiségi lakosság folyamatos és egyre erősödő autonómiatörekvése, sőt széparatista hajlama. Rémálomként lebegett a hazáért aggódók szemei előtt a lengyelek sorsa, hisz országukat gyakorlatilag megszüntették azzal, hogy területét a három nagyhatalom (Poroszország, Ausztria és Oroszország) felosztotta egymás között. Szekfü Gyula, a korszak meghatározó történésze a kiegyezés lelkes híve volt, ő egyenesen Szent István tettehez mérte jelentőségét, és az európai integrációnk betetőzését látta benne.¹

Nem mindenki osztozott azonban a derűs elégedettségben. Bibó István, a függetlenségi törekvések kérlelhetetlen támogatója egyenesen „ön-csalásnak” minősítette a kiegyezést, amely „zsákutcába” vezet a magyar politikai és társadalmi fejlődést.² Sokak szerint ugyanis lett volna alternatívája az Ausztriával való megegyezésnek. Kossuth és követői szerint a horvátokkal, szerbekkel és románokkal kellett volna összefogni Bécs ellenében, és létrehozni egy dunai konföderációt, amely biztosította volna ezeknek a népeknek a nemzeti függetlenséget. Kossuth híres Kasszandra-levelében Deák szemére vetette,

hogy a paktumot a nemzetiségek feje fölött kötötték, ezért a magyarság mindenképpen bűnrzessé válik a birodalom elkerülhetetlen felbomlásában, és ezzel együtt Magyarország is áldozat lesz: „mi legyünk a máglya, melyen az osztrákas megégettetik – égve magunk is”.

Deák Ferenc erre azt a választ adta, hogy ez a megoldás volt „a lehetséges keretek közt a legjobb”. A többség őt támogatta, így Ferenc József nevezhette ki gróf Andrássy Gyulát a harmadik magyar felelős kormány miniszterelnökévé, azt az Andrássy Gyulát, akit ő maga akasztatott fel képletesen 1851-ben emigrációs tevékenységéért.

1. 1. A politikai élet és a törvényhozás

Az uralkodó személye ezzel két független államot kötött össze, amelyekből ezáltal közös ügyek fakadtak, nevezetesen had-, pénz- és külügy, amelyeket közös minisztériumok irányítottak, és egyiknek az élén mindig magyar politikus állt. Ezeknek a költségvetését a két ország delegációja határozta meg (érdekes módon azonban közös üléseiken nem volt joguk tanácskozni, csak szavazni). A közös költségekből Magyarország kezdetben kb. egyharmad részt vállalt magára, ám a gyors ütemű gazdasági fejlődés következtében ez az arány fokozatosan, de kis mértékben emelkedett.

Minden további kérdésben a nemzeti parlamentek határoztak, a feladatokat pedig a nekik felelős kormányok végezték. A politikai intézményrendszer a kiegyezés után Magyarországon alapvetően liberális jegyeket felmutató polgári parlamentarizmus keretei között működött. Igaz korlátozottan, de érvényesült a hatalmi ágak különválasztása: a bíróságokat leválasztották a közigazgatásról, és biztosították azok függetlenségét. Kodifikálták a büntető törvénykönyvet, a polgári perrendtartást pedig a modern követelményeknek megfelelően léptették életbe. A peres ügyeket a járásbíróságokon tárgyalták, magasabb szinten pedig ott voltak a megyei törvényszékek. A hiteles helyek pótlására felállították a közjegyzői és ügyészi hivatalokat. A nemzetiségi és szociális mozgalmak elleni sikeres fellépés érdekében azonban a gyülekezési és egyesülési szabadságot nem törvények biztosították, hanem rendeletekkel szabályozták.

A kormány tehát felelős volt a két kamarából álló országgyűlésnek. A főrendiház azonban a dualizmus időszaka alatt végig feudális jellegű intézmény maradt, az alsóház viszont népképviselési alapon szerveződött, a választójogot azonban, a kor felfogásának megfelelően, vagyoni és műveltségi cenzushoz kötötték. Ráadásul a választások befolyásolásának számos, etikailag megkérdőjelezhető módja volt, amelyekkel a kormányok elég sűrűn éltek. Bőven adott lehetőséget a manipulálásra a közigazgatási apparátus megszervezése és a válasz-

tókerületek kialakítása, de nem volt ritka a választók egyszerű lefizetése sem. Miután az induláskor az Andrássy-kormány élvezte a képviselők többségének a bizalmát, a cél a későbbiekben ennek az állapotnak a fenntartása lett. Az eredmény a képvisleti elv torzulása, a kormányzati befolyás erősödése lett. Szilárd rendszervédő intézménynek bizonyult az uralkodó személye, hiszen Ferenc Józsefnek meghagyták az erősen antiliberalis jellegű előszentesítési jogát. Ennek értelmében az ő előzetes beleegyezése nélkül a magyar kormány nem terjeszthetett elő törvényjavaslatot a képviselőházban. Igaz ugyan, hogy ritkán élt ezzel a jogával, de a dualista szerkezet védelmében, a birodalom érdekeire hivatkozva, nem habozott felrúgni a parlamentáris játékszabályokat.

1. 3. A társadalom a nemzetiségi elégedetlenség szorításában

Az iparosodással és a gazdasági prosperitással párhuzamosan új társadalmi rétegek jelentek meg. Az ipari és pénzügyi szféra meghatározó pozícióit a nagypolgárság szerezte meg. Ez akkoriban mintegy százötven, javarészt a fővároshoz kötődő zsidó családot jelentett. Ők nem csupán a pénzszerzés módjában, hanem polgárosultabb életvitelükben is szakítani kívántak a hagyományokkal. Alattuk egy viszonylag jelentős, becslések szerint tízezres, közep-vállalkozói réteg helyezkedett el. Ám a technikai és ipari fejlődés a középosztály egészének kiszélesedését hozta magával. Ezen belül is leglátványosabban az alkalmazottak és értelmiségiek száma növekedett: a magántisztviselőké, az orvosoké és a mérnököké. Ez a réteg meghatározott életvitelt és magatartásformát alakított ki magának. Ilyen volt a háromszobás lakás igénye vagy a tegezés szokása. Ezen életmód jelentőségét mutatja, hogy kulturális és szórakozási igényeik kielégítése érdekében szolgáltatási ágak egész sora (színház, sajtó) erősödött meg. Ezen háztartások munkaerő-szükséglete pedig egy sajátos társadalmi csoport, a városi cselédség számának látványos növekedését hozta magával. A társadalmi hierarchia alsó részét a kispolgárság és az ipari munkásság széles tömegei foglalták el.

Az arisztokráciának is alkalmazkodnia kellett a változó viszonyokhoz, és jó ideig meg is tudta őrizni vezető szerepét, bár sok helyütt vesztett kiváltságos pozíciójából. Távolról sem volt azonban egyértelmű, hogy szándékukban áll-e bekapcsolódni a hazai polgárosodás folyamatába. A parlament felsőházát a korszak végéig lényegében ők uralták, vidéken pedig a helyi közéletet a legnagyobb adófizetők jogán ők befolyásolhatták leginkább. A vármegyei törvényhatóságok előtt például nem is kellett megjelenniük, érdekeiket megbízottak útján is érvényesíthették. Társadalmi tekintélyét mindenekelőtt hatalmas vagyonának köszönhette, amit az udvarhoz fűződő kapcsolataival és aktív

politikai szerepvállalásával tovább erősíthetett. Szilárd pozíciói birtokában elérte, hogy hagyományos életvitel, értékrendje széles körben elfogadott normává váljon. Ennek ellenére az újonnan meggazdagodott gyártulajdonosok és bankárok erős fenntartásokkal éltek velük szemben, és ez kitágította a köztük húzódo szakadékot.

A demokratizálódási folyamat lefékeződésében és az államközpontú gondolkodás felerősödésében a nemzetiségi mozgalmaktól való félelem meghatározó szerepet játszott. Közép-Kelet-Európában a 19. század a nemzeti ébredés időszaka volt. A magyar liberális elit a nemzetet tekintette a polgárosult állam ideális keretének, ennek értelmében pedig Magyarországon politikai vonatkozásban csak egy nemzet létezik, és a nemzetiségi jogok gyakorlása is csak ezen belül, egyénileg lehetséges. Erre hivatkozva a területi autonómia irányába mutató követeléseket mindvégig szilárdan elutasították. Abban reménykedtek, hogy a polgárosodás számos eleme a nem magyar népesség számára is kínál előnyöket, és ezáltal politikai aspirációik lefékezhetőek lesznek. Az ország vezetése azonban arról az elképzeléséről sem tett le, hogy a magyarság számára rendkívül kedvezőtlen etnikai arányokon a kulturális asszimiláció segítségével változtasson (a magyarok az ország lakosságának csak relatív többségét, alig több mint negyven százalékát alkották). A megvalósítás folyamata ugyanakkor rengeteg konfliktuslehetőséget hordozott magában.

A kiegyezés után létrejött rendszer hegemon helyzetbe juttatta a magyarokat, és megteremtette annak lehetőségét, hogy addigi nemzetiségpolitikai elveiket a gyakorlatba is átültessék. Az országgyűlés 1868-ban elfogadta az ún. nemzetiségi törvényt, amely egyrészt megerősítette „az egységes magyar nemzet” elvét, másrészt viszont széles körű egyéni jogokat biztosított az egyes etnikumok tagjai számára: az anyanyelv használatát a helyi közigazgatásban és a bíraskodásban, továbbá bizonyos fokú kulturális önállóságot. Ezek az engedmények azonban nem elégitették ki a kisebbségeket, de politikai mozgalmait a kormányzat változatos módszerekkel, ha kellett erővel is, visszaszorították. Kulturális egyesületeiket, mint például a Matica Slovenskát, gyakran feloszlatták, nemzetiségi iskoláikat igyekeztek elszorvasztani, és minél szélesebb teret biztosítani a magyar nyelv tanításának.

A politikai elnyomásnál azonban sokkal hatékonyabbnak bizonyult a polgári fejlődéssel együtt járó társadalmi és gazdasági fejlődés, amely számukra is sok anyagi és pozicionális előnnyel kecsegtetett. A magyar politikai elit a bekapcsolódás lehetőségét nekik is megadta. Cserébe azt kérte tőlük, hogy mondjanak le nemzeti identitásukról, és legalább a felszínen válja-

nak magyarrá. Az eredmény kedvezően alakult, hiszen a századfordulóra a magyarság aránya elérte az ötven százalékot, majd még tovább emelkedett. Különösen látványos volt a magyarosodás az ipar centrumainak számító városokban. A nemzetiségek a politikai és kulturális nyomás alatt mind kevésbé tudták érdekeiket hathatósan védelmezni, ezért leginkább a passzivitás bástyái mögé húzódtak vissza.

1. 3. A gazdaság fő hajtóereje a hitelélet kibontakozása

A kiegyezés után a befektetések száma látványosan megugrott, elsősorban az angol és a francia tőkének köszönhetően (később a németek is jelentős arányt képviselnek, de kismértékű cseh és osztrák részvétel is nyomon követhető). Magyarországra a századfordulóig a szabadversenyes kapitalizmus lesz a jellemző, majd a monopolkapitalizmus. Mivel a magyar gazdaság tőkeszegény volt, először a hiteléletet kellett megteremteni. Még a kiegyezés előtt hozták létre a Magyar Földhitelintézetet angol és francia tőkével. Később megalakult a Leszámítoló és Pénzváltó Bank, de az 1873-as tőzskrachot csak a Magyar Általános Hitelbank élte túl, az összes többi csődbe jutott. Szűk tíz esztendő elteltével azonban a hitelélet ismét fellendült. A bankok igyekeztek a gazdaság egy-egy ágazatához kapcsolódni, ami által létrejöttek a konszernek és kartellek.

A rendkívül fontos hitelélet mellett nagyon dinamikus fejlődött a közlekedés, főleg a vasútépítés. A század végéig tizenötezer kilométernyi pálya épült meg, és ez lett a meghatározó szállítóeszköz az áruforgalomban. Az emberek szívesen fektettek a vasútépítésbe, mert gyorsan megtérült, és állami garancia volt rá. A nagybirtokosokat is bevonták az építkezésekbe, de nekik nem az volt az érdekük, hogy a faluban álljon meg a vonat, hanem a birtokukon, ezért nagymértékű vesztegetések indultak meg. Ennek vetett véget Baross Gábor miniszter azzal, hogy 1890-ben államosítást hajtott végre, és ezzel létrejött a Magyar Államvasutak.

Az iparfejlesztést az állam komolyan pártolta segélyekkel, kölcsönökkel és adókedvezményekkel. Emellett az állam maga is megrendelőként lépett fel, és megrendeléseit közmunkában teljesítették, ezzel is csökkentve a mezőgazdaság gépesítése által okozott munkanélküliséget. Iparunkra akkoriban az a sajátos szerkezet volt jellemző, hogy a nagyüzemek külföldi, míg a kisüzemek hazai tőkével jöttek létre, ezért az utóbbiak szerepe elenyésző volt. Legelőször az élelmiszeriparban indult meg egy igen dinamikus fejlődés, ezen belül is a malomiparban, melynek Budapest lett a központja, de később a szesz- és cukorgyártás vált meghatározóvá.

Ennek ellenére Magyarországon a mezőgazdaság maradt a meghatározó ágazat. A nagybirtokokon általánossá vált a trágyázás és a vetésforgó, ennek megfelelően a búza mellett nagyobb szerep jutott a kapásnövényeknek, a kukoricának és a cukorrépának, de a munkaigényes zöldség- és gyümölcsstermesztés súlya is megnövekedett. A vetésforgó emellett lehetővé tette az istállózó állattartás elterjedését, így lecsökkent a juh- és szürkemarha-állomány. Megindultak a fajtanemesítések is, hogy minél magasabb tej- és húshozamot érjenek el, ezért főleg a szarvasmarhát, a sertést és baromfit részesítették előnyben.³

1. 4. Oktatás és kultúra

Nem csupán a társadalmi, de a gazdasági fejlődésnek is komoly gátat szabott az írástudatlanság, hiszen 1869-ben a férfiak hatvan és a nők nyolcvanöt százaléka nem értett a betűvetéshez. Az új kormányfő Eötvös József (ő már a Batthyány-kormányban egyszer elfoglalta ezt a bársonyszéket) bízta a vallás- és közoktatásügyi tárcát, aki törvénybe iktatta, hogy minden olyan település köteles népiskolát létrehozni, ahol nincsen felekezeti iskola, és legalább harminc hat és tizenkét év közötti gyermek él. Az is előírás volt, hogy mindegyik az adott község anyanyelvén folyjon az oktatás, amely az akkori Európában példa nélkül volt. Eötvös halála után azonban Trefort Ágoston lett a miniszter, aki bevezette a magyar nyelv kötelező tanítását már a népiskolákban is.

A középfokú oktatás rendszerében ekkor jelentek meg az ún. reálgimnáziumok, amelyek főként a természettudományokat részesítették előnyben. Az általános műveltség követelményeit ugyan még mindig a hagyományos gimnáziumok határozták meg, de már folyamatossá vált a feszültség a társadalom- és a természettudományok között. Megkezdődött a kultúra ilyen értelemben vett kettészakadása. Ez utóbbi időleges térnyerése folytán a kiegyezést követően a pozitivizmus szelleme uralkodott. A művészek képzését a korszak gyakorlatias felfogása nem tartotta igazán fontosnak.

Ha az önkényuralom korát a néhány nagy szellem és az átlagizlés közötti feszültség, akkor a kiegyezést követő időket a tömegkultúra előretörése jellemezte. A nyomdákban napvilágra kerülő kiadványok ugrásszerű emelkedésével együtt járt a színvonal süllyedése. Természetesen a valóban eredeti alkotók viszonylagos hiánya is előidézhette ezt a változást, ami különösen feltűnő, ha tekintetbe vesszük a fordításirodalom és az előadóművészet virágzását.⁴

2. Esztergom torz fejlődése 1867 után

Ahogy az ország szinte egész területén tapasztalható volt, a városban is lendületes társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődés indult meg, bár

nem mindig egészséges formában. Esztergomnak nem volt komoly tőkeerővel rendelkező polgársága, a termelést csupán néhány kisüzem végezte, mivel nagyobb vállalat nem volt. Az ipar valójában csak a mezőgazdasági termékek feldolgozásában emelkedik ki, az akkori húzóágazatként számon tartott tőkeigényes gépipar nem tudott itt megtelepedni, aminek több adminisztratív akadály is volt. Az egyház például azért nem támogatta betelepülését, mert tartott az iparosodással együtt járó szociális feszültségektől. A város vezetése száz százalékos pótagóval sújtotta az új üzemeket, amelynek hátterében természetesen saját pozícióik féltése húzódott meg. Adódtak azonban természetből fakadó hátrányok is, mint például az előnytelen földrajzi helyzet és a közeli főváros elszívó hatása.

2. 1. Gazdasági alapok

A tizenkilencedik század második felében még igen komoly hagyományai voltak Esztergomban a szőlőművelésnek, és a lakosság jelentős részének ez biztosított megélhetési forrást. Ezért is okozott komoly csapást a századfordulón a filoxéra pusztítása. A mezőgazdasági termelésre épült a hamar kibontakozó malomipar, amelynek súlyát már az is jelzi, hogy a fénykorban harminchat malmot hajtott a Duna, három patakra települt, egy pedig amerikai rendszerű volt. A valódi ipari kibontakozásra a Dorog környékén meginduló széntermelés adott volna lehetőséget, de mivel nem volt vasúti összeköttetés a fővárossal, a várt fejlődés elmaradt. Később, 1895-ben megépül ugyan a vaspálya, amely Almásfüzitőre és Budapestre vitt, de Esztergom ezzel még nem kerül bele a fő vasúti vérkeringésbe, hiszen mindvégig csupán szárnyvonal marad.

Esztergomnak megyeszékhelyi rangja volt, de közigazgatási területének nagy része a Felvidékre esett. Gazdasági súlyát azonban nem tudta távolabbra kiterjeszteni, hiszen mind Budapest, mind Tata, de még Komárom is iparosodottabb volt nála, és ezért szinte megfojtották a várost. Valódi fellendülést jelenthettek volna a nagy egyházi beruházások, hiszen erre az időszakra esett a Főszékesegyház és a Prímási Palota építése, és ezek valóban folyamatosan két-háromezer embernek adtak munkát, akiknek jó része távolabbi vidékekről érkezett. Ezeket a kézműveseket azonban a gyenge lábakon álló helyi ipar nem tudta munkával ellátni, ezért az építkezések befejeztével ezek az emberek továbbálltak, zömében a fővárosba, ahol még bőven tartott a lendületből.

2. 1. 1. Demográfiai következmények

Esztergom a kiegyezés időszakában akár szerkezetét, akár népességét tekintve legkevésbé sem

volt egységesnek mondható. A város négy önálló részre esett (kevesen tudják, hogy egyszer már 1848-ban egyesítették). A lakosság összetétele még a török megszállást követő újraterelítést tükrözi, és a különböző városrészeket gyakran ellentétes érdekeket érvényesíteni akaró emberek lakták: papok, hivatalnokok, kereskedők, iparosok és gazdálkodók. Mivel a város nem volt képes lépést tartani a környék gazdasági fejlődésével, a lakosok száma egyre inkább csökkent, mígnem a kritikus tizenötezer fő alá zuhant, ami a törvényhatósági jog elvesztésével járt együtt. Szent István királyunk szülővárosa, az ország korabeli politikai központja megfosztatott egyik öröknek tetsző jogától. El lehet képzelni, milyen csapás volt ez az esztergomiak önérzetére.

A városok törvényhatósági jogának fenntartása valójában rendi maradványnak tekinthető, amelynek értelmében a vezetés országos fontosságú ügyeket is tárgyalhatott, és ezzel kapcsolatban határozatokat tehetett közzé. Ezen túlmenően felirati jogukkal tiltakozhattak a törvénytelen, vagy annak vélt kormányzati intézkedésekkel szemben. Más kérdés, hogy a mindenkori főispán, akit a kormány nevezett ki, döntően befolyásolhatta ezt a határozatot. Ezen városok jogállása és beligazgatása lényegében megegyezett a vármegyékével, kivéve, hogy ezek második embe-
rét, illetve első tisztviselőjét nem alispánnak, hanem polgármesternek hívták. A törvényhatósági jogok megszüntetése után Esztergom az ún. rendezett tanácsú városok sorába ereszkedett, ami lényegében a korábbival hasonló szervezeti felépítést jelentett, leszámítva az említett két jogot.

2. 1. 2. Városvezetés és virilisták

A város vezetésének a felét akkoriban választott képviselők adták,⁵ míg másik felét az ún. virilisták, vagyis a legtehetősebbek, akik befizetett adójuknak köszönhatték ezen rangjukat. A szellemi képzettség közöttük is kiemelt státuszt kapott, hiszen az értelmiség által befizetett adóösszeg ebben a tekintetben kétszeresnek számított. Ennek ellenére az adók java részét befizető közép-polgárság nem képviselhette a gazdasági súlyának megfelelő hatalmat, mert a tényleges vezetés a tradicionális nemesi származású elit kezében volt, és ez állandó feszültségforrást jelentett a korban. A gazdasági élet instabilitását mutatja az is, hogy a vagyon alapján beválasztottak igen gyakran váltogatták egymást a képviselői székekben.

Esztergom leggazdagabb polgárai különböző társadalmi rétegekből és foglalkozási ágakból kerültek ki. Ide tartoztak természetesen az egyházi személyek, és köztük is a leggazdagabb városi polgár Vaszary Kolos érsek. Az értelmiségi családok java részét a jogászok adták: A Hübschl, az Eggenhoffer,

a Mattyasovszky, a Magurányi és a Hamar familia. Az orvosok közül Gönczy Béla és Seyler Emil tudta meghaladni a kívánt adózási küszöböt, de egy gyógyszerész, Zsiga Zsigmond is bekerült a testületbe. A tanárok közül Obermayer György és Kaán János nevét jegyezték föl, valamint a Hunnia Nyomda tulajdonosát, Gerenday Józsefét, akivel a későbbiekben még találkozni fogunk. Érdekes módon a birtokosok közül csupán egyetlenegy találunk a virilisták között, Krausz Megyei Izidort. A hiátus minden bizonnyal abból adódik, hogy a birtokosok többsége nem a vagyon, hanem választás alapján került a vezető testületbe. A kisüzem-tulajdonosok annál többen képviseltették magukat, például Heischmann Ferenc szappangyáros, Eckstein Mór szeszgyártó és Weisz Mihály kályhagyáros. A vendéglátásban tevékenykedett Lindtner János, a Központi Kávéház tulajdonosa és Schleifer Lajos, a Fürdő Szálló vezetője. A fűszerkereskedők mindenhol vagyonosnak számítanak, nem különben volt ez Esztergomban, ahol Schönbeck Imre és Bruckner Albert emelkedett ki, de a vaskereskedelem foglalkozó családok is meggazdagodtak ekkoriban, közéjük tartozott a Bisiczky, a Frey és a Marosi familia. Az iparosok közül Dóczy Ferenc pék ülhetett a várasi vezetők közé.⁶

2. 2. Kulturális élet: különféle egyletek és körök

Az érsekség és a főkapitány a tizenkilencedik század elején költözött vissza Esztergomba, velük együtt a kulturális intézmények, ami igen ösztönzőleg hatott a város szellemi életére. Ebben az időszakban kezdtek kirajzolódni az iskolaváros körvonalai. Újabb lendületet adott ennek a folyamatnak a város újraegyesítése 1895-ben. Ezt jelzi az is, hogy számos polgári kezdeményezés öltött konkrét formát, hiszen ekkor alakult meg a Katolikus Kör, az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat, valamint a Társaság, vagy más néven Tarkaság, amely a vegyes társadalmi rétegződés miatt kapta a megjelölést. Tevékenységükkel tovább színezték a város kulturális életét a már korábban létrehozott társaságok, mint az Irodalmi Egylet (1868), amelynek fővédnöke a mindenkori hercegprímás volt, és ismeretterjesztő füzetek terjesztésével is foglalkozott. Az Esztergomi Kaszinó (1844) felolvasóestekkel és előadásokkal vett részt a szellemi életben.⁷

2. 2. 1. Történettudomány, természettudomány, ismeretterjesztés

A társadalmi élet aktiválódásával párhuzamosan kiugró egyéni teljesítmények születtek a század második felében, illetve a századfordulón. A történettudományok országosan elismert művelője volt Fraknói Vilmos, aki Pázmány Péter és kora című munkájával váltott ki figyelmet, de Récsey

Viktor és Pór Antal munkássága is feltűnést keltett. Esztergom város történetének alapos kutatói Villányi Szaniszló és Némethy Lajos voltak. A várost érintő egyházzenei emlékek mélyreható kutatása Bogosich Mihály nevéhez fűződik.

Szintén országos hírű volt Fechter Sándor botanikai munkássága, Klinda Károly, Forster Gyula, Molnár István és Rigler Gusztáv pedig az orvostudomány kiváló művelői voltak. Liptay Sándor mérnök a vasútépítésben hozott létre maradandót, Mattyasovszky Kasszián pedig a matematikát értette mesteri fokon, aki ezen felül még az Esztergom című lap rendszeres cikkírója is volt.

Az általános műveltség színvonalának emelését szolgálták azok a füzetes kiadványok, amelyek az Esztergomi Irodalmi Egylet⁸ kiadásában jelentek meg. Az egylet életre keltője Mayer István volt (a kortársak a népművelés apostolának nevezték), és ő írta a kis füzeteket, melyekből 1868-ban két sorozat is megjelent Korkérdések és Népakarat címmel. Az egyenként tizenkét számban nyomtatott könyvecskék közül az első a kispolgároknak, míg a második a földművelőknek szült. Erdemes itt egy rövid pillantást vetnünk az írások címekre, mert azokból kiderül, milyen témák is foglalkoztatták akkoriban az embereket: Szellemi csaták, Polgári házasság, Az egyház a szabadság légkörében, Vallás és művészet – a Korkérdésekben; A jó házigazda, Szántás és vetésről, A takarékosságról, A megtért (történelmi elbeszélés), Ki a szabad ember? – a Népakaratban. Mayer István (másik elterjedt nevén István bácsi) nevéhez egy naptár is fűződik, amelyet nem csak Esztergom lakosságának szánt, hanem országos közönség hasznára alkotta. A város német anyanyelvű polgárainak sem kellett a kalendárium hiányát elszenvedni, hiszen Beimel József két nyelven jelentette meg munkáját Esztergomi új és ó kalendárium címmel (Gemeinnütziger Graner neuer und alter Hauskalender). A teljesség kedvéért meg kell itt említenünk, hogy 1881-ben maga Kőrösy László, az Esztergom és Vidéke című lap szerkesztője is összeállított egy évkönyvet Esztergomi naptár címmel.⁹

2. 2. 2. Esztergom írói

A kiegyezés után a városban soha nem látott számban jelentek meg a különféle folyóiratok és egyéb kiadványok, amelyek eredeti írói talentumokat igényeltek. A mintegy kétszázötven tollforgató közül sokan szívesen osztották meg gondolataikat és kutatásaik eredményét az újságolvasó közönséggel. Már az imént szó volt Mayer Istvánról, aki a népi ismeretterjesztés feladatát tartotta főként szem előtt. A történelmi művek megszállott alkotója volt Knauz Nándor, aki „az esztergomi írók fejedelme” megtisztelő címet nyerte el. Rényi Rezső ügyvéd volt, és első tragé-

diáját Arany Jánosnak ajánlotta, noha a költő soha nem válaszolt a megszólításra. Rényi megbecsültségét nagyban fokozta, hogy részt vett a szabadságharcban, írásai azonban leginkább a hajdani itáliai költőkkel foglalkoztak, kivált Petrarccal. Acsay Ferencz vaskos könyvet írt a stilsztikáról, aminek a fővárosban is csodájára jártak, ami nem véletlen, hiszen a munka még tankönyvként is kiválóan használható lett volna.

Körész Kelemen számos idegen nyelven beszélt, nevét mégis mérges polémiai tették ismertté. Haan Rezső fiatalon ígéretes novellistaként indult, de később inkább heves antiszemita ként tartották számon. Földváry István tehetséges lírikus volt, de házassága után ellaposodott, és később „már nem ír annyi első dalt”. Lévai Sándor szintén poéta volt, aki a fővárosban kezdte, majd megnősült és a közeli Libádon lett jegyző. Szépírói sekélyességét a következő megállapítás teszi szemléletessé: „...a madár is akkor énekel a legszebben, mielőtt fészket rakna.” Perényi Kálmán sem kerül el a kíméletlen kritikát, akinek „jó tola, de jobb szíve van.” Dicséret illeti ellenben Maszlaghy Ferencet, a frissen kinevezett esztergomi kanonokot, aki francia szellemű nevelést kapott, és előkelő ízlése fejlődött ki. Elbeszéléseit élénk stílus jellemzi, változatos tárgyú korrajzok, útiképek és novellák kerültek ki tollából.

A városban szép számmal élő papok is kivették részüket e munkából, mint Sujánszky Antal költő és Villányi Szaniszló történétíró, de Csernoch János és Machovits Gyula az „udvari írók” kétes előjelű titulust érdemelték ki.¹⁰

2. 2. 3. A nyomdaipar fejlődése

A kulturális élet a török hódoltságot követően nagyon nehezen indult újra országszerte, nem csupán pestisjárványok pusztítottak, de a Rákóczi vezette szabadságharc hadjáratait is megszenvedte a lakosság, és mindez Esztergomról is elmondható. Az országgyűlés ugyan már 1723-ban kimondta, hogy a katolikus egyház központja térjen vissza Nagyszombatból, de a gyakorlati megvalósítás még váratott magára. Újabb lökést adhatott volna Mária Terézia határozata, melyben Barkóczy Ferencet nevezte ki esztergomi érsekké 1761-ben, de ez sem sokat lendített az ügyön.

Pedig éppen az a határozat csábította az ősi királyi székhelyre a város első nyomdászát, Royer Ferenc Antalt, aki előtte Egerben, majd azt követően Pozsonyban tevékenykedett. Betűkészletét onnan hozta magával, amely igen hasonlós volt a korban használt típusokhoz. Royernek öt munkájáról tudunk, három latin, egy magyar és egy német nyelvűről. Mivel az érseki hivatalok gyakorlatilag nem itt tevékenykedtek, a várt megrendelések elmaradtak, ezért a nyomdász négy év után kénytelen volt feladni vállalkozását.

Rudnay Sándorral az élen aztán 1820. május elsején valóban visszaköltözött az érsekség a Duna partjára, többek között azzal a nem titkolt szándékkal, hogy Esztergom újra szellemi központtá váljék. Ezt a lehetőséget igyekeznek kihasználni Beimel József, aki 1822-ben megnyitja nyomdáját, majd öt évvel később a város első könyvkereskedését. Az igények azonban eleinte igen szerények voltak, leginkább csak a papok vásároltak, ezért Beimel Budán is nyitott egy nyomdát. Ez utóbbi minden bizonnyal kifizetődőbbnek mutatkozott, mert az esztergomi üzem fokozatosan elszorvadt, mígnem 1846-ban megszűnt a termelés.

Horák Egyed, a város szülötte azonban mégis lát fantáziát benne, ezért négy év múlva megvásárolja a nyomdát, és a Lőrinc utcában lévő műhelyből hamarosan országos színvonalat megütő munkák kerülnek elő. Horák huszonhárom éven át vezette a műhelyt, majd Buzárovits Gusztáv tulajdonába kerül, halála után pedig özvegye vette át 1883-ban. A házaspárt művészlelkűnek és erősen szociális beállítottságúnak tartották, de nem csak ezért fogadták be az erre járó vándornyomdászokat, hanem a tapasztalatszerzés végett is. Idővel a vidéki nyomdák közt kiemelkedővé vált munkájuk.

Az élénk kulturális és egyházi élet, valamint tudós emberek jelenléte arra ösztökölte 1881-ben Laiszky Jánost, hogy Buzárovits mellett megnyissa saját nyomdáját, amelyet később könyvkötéssel bővített ki. Munkáját művészi megoldások jellemezték, emlékét pedig számos magas színvonalú díszkiadás őrzi. Gerenday József, az Esztergomi Lapok szerkesztője 1893-ban megindít egy harmadik nyomdát és könyvkereskedést Hunnia néven, de ő inkább a gyors és kevésbé igényes munkákat vállalta el.¹¹

3. A korszak pezsgő sajtóélete

Az Eötvös József által bevezetett oktatási reformok hatására érezhetően megemelkedett az írni-olvasni tudók száma. Egyre inkább divattá vált az újságolvasás, ami főleg a napilapok számának ugrásszerű növekedését vonta maga után. Sokan nem is olvastak mást, csakis ezeket a sajtótermékeket, a hírlapkiadás egyre inkább üzletté vált. Az irodalmi lapok iránti igény azonban folyamatosan csökkent, ezért a bennük megjelenő írások esztétikai nívója is egyre kétségesebbé vált – vetette a modern sajtó szemére gyakran Gyulai Pál. Véleményét azonban nem mindenki osztotta, Bíró Lajos, a korszak ismert publicistája kedvező folyamatnak ítélte meg ugyanazt: „Az intellektüellek egy csapatát elveszíti az újság... de a népet megnyeri... ami innen fentről a nívó leszállítása, az onnan lentől a nívó emelkedése.”¹²

3. 1. Az 1848-as sajtótörvény és a kiegyezés utáni feltételek

A kiegyezés után életbe lépő magyar sajtótörvény lényegében az 1848-ban elfogadottnak egy módosított változata. A márciusi tizenkét pont (Irinyi József fogalmazza meg) közül már a legelső a sajtó szabadságát követeli, felismerve a nyilvánosság nélkülözhetetlen szerepét az intézmények demokratikus működése során. A helytartótanács már másnap, március 16-án rendeletben teszi közzé, hogy a sajtó „censura nélkül, szabadon működik”. Az igazság persze az, hogy valójában csak az előzetes cenzúrát szüntették meg, a sajtóvétségekkel szemben azonban valamilyen módon fel kellett lépni, ezért létrehozta egy huszonöt tagú bizottságot, és ennek elnökének kellett minden sajtótermékből egy példányt elküldeni. A tagok kijelölésénél igyekeztek a lehető legdemokratikusabb módon eljárni, és különféle társadalmi rétegekből választották ki őket: Deák és Vörösmarty mellett például jelen volt Szilágyi István, gombkötő és Tóth Gáspár, szabó.

A Szemere által kidolgozott törvényjavaslat leginkább vitatott kitétele az óriási kaució volt, amely napilapoknál húszezer, egyéb termékek estében tízezer forintra rúgott. (Egy magasabb rangú városi tisztviselő éves bére ezer forint körül volt akkoriban). A felháborodás olyan méretű és intenzitású volt, hogy a letét összegét a felére mérsékeltek. További hiányossága volt a javaslatnak, hogy nem határozta meg kellő szabatsággal, mi is értendő sajtóvétség alatt, mindenestre szigorú büntetés várt arra, aki a vallási és az alkotmányos rendet kétségbe vonta, vagy a király személyét megsértette (bár ez egy forradalmat követően kissé ironikusan hangzik).

A javaslat április 11-én a XVIII. törvénycikkkel életbe lép, és a legfontosabbat a következőképpen rögzíti: „gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti és terjesztheti”. Szemere a törvényjavaslatot valójában francia és belga minta alapján dolgozta ki, de az már magyar gyakorlattá vált, hogy kormánypárti lapok indításakor a még így is magas kaució összegét az állam magára vállalta.¹³

A kiegyezést követően tehát ismét szabaddá vált a sajtó, és lehetőség nyílt az országgyűlés elé került javaslatok nyílt megvitatására, mint például az akkoriban élénk közfigyelemnek örvendő Pest-Buda egyesítése. A szabad véleménynyilvánítás lehetőségére nem szeppentek meg az emberek, és a lapok szívesen közölték az olvasóik által beküldött leveleket. Némi visszalépést jelentett az 1848-as rendelkezésekhez képest, hogy ezúttal csupán öt helyen állítanak fel sajtóesküdtszéket, a bírókat és vádlókat pedig kinevezi, nem pedig választják. A tizenkét tagból pedig hét elmarasztaló szavazat is elégtelen volt a bü-

nösség megállapításához, a korábbi nyolc helyett. Az első sajtóperek a kormány kezdeményezésére indulnak meg a „sajtószabadság meggyalázása” címen.

A szabadságjogok kiterjesztésében előrelépést jelentett viszont, hogy a sajtóvétségben megvádoltak minden esetben szabadon védekezhettek, a tárgyalás nyilvános volt, szóbeli és kontradiktórikus (az ítélethirdetés előtt mindkét felet meghallgatták). Megmaradt ugyan a kaució magas összege, de könnyítést jelentett, hogy ezentúl ingatlanra is megterhelhették.

Ennek ellenére egy napilap beindításához igen nagy tőkére volt szükség, nem beszélve az óriási kockázatról. Az ipartörvény 1872-től a kiadást és a nyomdászatot is szabaddá tette ugyan, de még így is komoly támogatókra volt szükség egy lap kiadásához. Továbbra is súlyos terhet jelentett (igaz csak 1870-ig) a hírlapbélyeg, ami példányonként egy krajcárt vett el a kiadóktól. A lapok bevételi oldalán ekkor még lényegében hiányoztak a hirdetési jövedelmek, legalábbis a magyar nyelvűek esetében. A nagy ipari vállalatok és bankok java része német nyelvű tulajdonosok kezében volt, és az üzleti életben is így érintkeztek egymással. Egyenesen következett hát ebből, hogy az igazán nagy bevételt jelentő hirdetéseket a német nyelvű lapokban közölték, mint például a Pester Lloydban.

A terjesztés kizárólagos formáját az előfizetés jelentette, és a vásárlók döntő részét az olvasóegyletek, kaszinók és kávéházak tették ki, ami azt jelentette, hogy egyetlen lapszámot akár több tucat olvasó is kézbe vehetett. A lapokat a posta szállította, és annak helyi fiókjában lehetett átvenni azokat, vagy különdíj ellenében szállították házhoz. A kolportázs még jó ideig tilos volt az egész Monarchia területén, ami nagy mértékben hátráltatta a terjesztést és a nyilvánosságot.

3. 2. A szerkesztési elvek

A kor sikeres szerkesztői, népszerű és olvasott újságírói valójában a parlamenti képviselők voltak, mint például Jókai Mór vagy Csernátony János. Az akkori hírlapírók többsége nem tekintette munkáját életre szóló hivatásnak, de a szakmai elvárások sem ütöttek meg igazán magas nívót.

Az akkori hírlapok korántsem mutatták azt a változatos képet, amelyet manapság megszokott az olvasó, hiányoztak például a ma már oly klasszikusnak gondolt műfajok, mint a helyszíni tudósítás, az interjú vagy a riport. Az újságok hasábjait három jellegzetes műfaj uralta: a vezércikk, a levél és a hír.

A vezércikk az előző napok valamely eseményéhez fűzött hozzá szubjektív értékelést. A lap eszmei irányultsága valójában ebből bújott elő, nem pedig a szerkesztés nélküli híryanagból. Mi-

vel a korban uralkodó közmegegyezés feleslegesnek tartotta a cím és a szerző feltüntetését, az olvasó hiányolni is volt kénytelen azokat. A vezércikkek leginkább szónoklatokra hasonlítottak, ezért gondolati felépítésük általában deduktív volt. A kor követelményeihez igazodva mindenki buzgón magyarosítani szeretne volna a kifejezéseit, ezért fordulhatott elő az az abszurd jelenség, hogy a cikkekben hemzsegték a germanizmusok. A szívek hevületének fokozódásával, de talán az olvasók figyelmének elnyerése érdekében is, az írások hangneme egyre durvább lett, mindennaposá váltak a személyes sértegetések és a galázkodások.

A korabeli lapokban megjelent leveleket két nagy csoportba lehet osztani. Az egyik a politikai levelek kategóriájába tartozik, mestere vitathatatlanul Kossuth Lajos volt. Ezeket általában egy bizonyos közismert személynek címezték illő megszólítással, de a benne foglalt gondolatok természetesen valamennyi olvasónak szóltak. A másik csoportba azok a levelek tartoztak, amelyek a társasági élet egyéb eseményeivel foglalkoztak, és erre már az elnevezések sokfélesége is utalt: fürdői levél, báli levél, a fővárosban vidéki levélnek, vidéken pedig budapesti levélnek mondták.

A híryanag rostálás nélkül, ömlesztve került a lapokba. A munkatársak nem gyűjtöttek önállóan információkat, a megszerzett híreket pedig értékelés nélkül adták közre. A mai újságolvasó már megszokta, hogy a szerkesztésből kiolvassa a sajtóorgánium szellemi elkötelezettségét, ám akkoriban ilyen irányú törekvés nyomokban sem volt felfedezhető.¹⁴

3. 3. A vidéki újságírás lemaradása a fővárossal szemben

A hírlapok akkoriban, és lényegében mindmáig két nagy csoportba oszthatók finanszírozásuk szerint: az egyikbe kizárólagosan üzleti vállalkozás alapján lehet besorolni őket, míg a másikba azok tartoznak, amelyek meghatározott politikai, társadalmi vagy szellemi-ideológiai irányban elkötelezettek. A két csoportot azonban legtöbbször nem lehet élesen elválasztani egymástól, hiszen valamely ideológiai tömörülés gyakran közvetetten használja fel a médiumokat hosszú távú hatalmi és anyagi érdekeinek érvényesítésére. A lapok legtöbbször már legelső számukban deklarálják politikai hovatartozásukat vagy éppen függetlenségüket, amit, főleg vidéken, kivételes esetben képesek megtartani.

A napilapok előbb vagy utóbb elveszítik anyagi függetlenségüket, és valamelyik befolyásos érdekcsoport vonzásába kerülnek. A másik menekülési út az olvasóközönség igényeinek kiszolgálásához vezet, ami a lap egyéni arculatának és

hitelességének megfakulását eredményezi. Ignotus nem is fűz különösebb reményeket hozzájuk, és keserűen fakad ki: „Az újság a közvélemény tükre, s mi köze a közvéleménynek az igazsághoz? Ahol közvélemény van, ott már nem lehet igazság... Minden valamirevaló újság pártot szolgál... Az igazság csak a tudományban cél, az életben eszköz.”

A vidéki újságírás alapvető jellemzője a provincialitás, amely óhatatlanul beszűkíti a látóteret. Ezek mikrovilágok, ahol mindenki mindenkit ismer, és előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül sértegettség alakul ki. Az írások ellaposodnak, csak az indulat fűti őket. A hírszerkesztést nem a következetesség vezérli, hanem a szenzációéhség. Nagyon népszerűek a szerkesztői üzenetek, amelyek konkrét olvasói levelekre válaszolnak, és ezek is legtöbbször a levélírók egyéni gondjaira reagálnak. Szinte minden vidéki városban élnek ugyan neves, színvonalasan író szerzők, ők azonban szinte kizárólag fővárosi lapoknak dolgoznak.¹⁵

Ezen szerzők munkái azonban mégis olvashatók voltak a vidéki napilapokban, mégpedig azért, mert ezek az orgánumok gyakran a budapesti sajtókiadványoknak nem csupán híryanagát vették át előszeretettel szóról szóra, hanem publicisztikáit is. Előfordult ugyan, hogy megjegyzéseket fűztek hozzájuk, az önálló vélemény azonban fehér hollónak számított. A redaktori munkát legtöbbször egyetlen szerkesztő végezte, gyakran szabadidejében, csekély tiszteletdíj ellenében. Amennyiben ezek példányszáma elérte az egykétezeres darabot, az már kimagaslónak számított. A nyomtatás kezdetleges technikai színvonalon folyt, általában kisipari módszereket alkalmaztak, hiszen nem volt értelme a drága, nagy példányszámot előállító berendezések beszerzésének, mert úgysem tudták kitermelni az árukat.¹⁶

4. Esztergom korabeli sajtóélete

Mint az ország minden részében, úgy Esztergomban is jól érzékelhető társadalmi és kulturális pezsgés indult meg az 1860-as években. (Magyarországon 1863-ban nyolcvan lap és folyóirat jelent meg, 1865 egyfajta mélypontot jelentett a maga hetven sajtótermékével, de öt esztendővel később már százhetvenötre emelkedett a lapok száma. 1875-ben kettőszázhetvenötöt jegyeztek fel, 1880-ban háromszázhatvannyolcat, 1885-ben négyszázkilencvennégyet, 1890-ben pedig már hatszázharminckilencet.) Az új sajtótörvény adta lehetőségek, valamint az egyre növekvő olvasói igények gazdag termőtalajt jelentettek a helyi sajtó kibontakozásának is. Az első városi lapot azonban mégsem a társadalmi mozgalmak vagy a politika hívta életre, hanem a tudomány. Knauz Nándor és Nagy Iván szerkesztésében 1862 januárjában útjára indul a Ma-

gyar Tudományos Értekező (bár egyes források szerint a címben nem Értekező, hanem Értesítő szerepel¹⁷). Horák Egyed nyomdájában készült, és, mint a neve is mutatja, országos terjesztésre szánták, ám a lap egy év után megszűnt, és mindössze öt száma (más források szerint hat) készült el. A folyóirat tudományos értekezések, történelmi adattárak, okmányok és régészeti cikkek mellett könyvismertetéseknek és bírálatoknak is teret adott, de az irodalomtól és képzőművészetektől sem zárkózott el.

Szépirodalmi munka azonban meglehetősen kevés volt a tudományozóhoz képest, és színvonalában sem tudta azt megközelíteni, nem is igazán éltek meg önálló irodalmi folyóiratok, a művek leginkább hírlapokban jelentek meg. Egyértelmű minőségi visszaesést állapítottak meg sokan a század harmincas éveire viszonyítva, Nagy Iván, szerkesztő ezért a következőképpen fakadt ki: „Vajha az irodalmat ne csak azért pártolnók, mert azzal hazafiúi kötelességet vélünk leróhatni, de azért is, mert oda értünk, hogy a szellemi táplálkozásnak is szükségét érezzük. Adja Isten!”¹⁸

4. 1. Sajtószemle

Knauz Nándor a Magyar Tudományos Értekező kifulladásá után nem adta fel lapindítási tervét, és 1863 januárjában útjára indult a Magyar Sion, amely szakított a tudományos élettel, hogy egyháztörténeti írások jelenhessenek meg benne. A havilap, amelyet szintén Horák Egyed nyomdájában készítettek, hamarosan átadta helyét az Új Magyar Sionnak. Az újságot immáron Fraknoi Vilmos és Zádori János szerkesztették, az egyházi tárgyú írások mellett pedig az irodalomnak is teret adtak.

A város legelső hírlapja az Esztergomi Újság, amely „vegyes tartalmú hetilap”-ként tüntette fel magát, 1863. január 5-én indult, és több helyi intézmény hivatalos lapjának számított. Pongrácz Lajos, Haan Rezső, majd Kiss Rezső szerkesztették, de 1866-ban megszűnt. Haan Rezső azonban nem nyugodott bele a kudarcba, és 1867. január elsején kikerült Horák Egyed nyomdájából az Esztergomi Közlöny, de a forrásként szolgáló helytörténeti munka¹⁹ bizonytalanul megjegyzi, hogy ugyanezen a címen még egy kiadvány jelent meg 1879 decemberében, szintén Haan Rezső szerkesztésében. A bizonytalanságot tovább fokozza, hogy mások²⁰ 1867. október hatodikára teszik a megszületését. Azt is tudunkra adják továbbá, hogy a kéthetenként megjelenő orgánus az Esztergomvidéki Gazdasági Egyesület és az Esztergomi Közjegyzők Egyletének hivatalos lapja, 1881-től pedig a megyében tölti be ugyanezt a szerepet. Haan mellett a lap főmunkatársai Besze János és Rényi Rezső.

Egy Kövy Zsigmond nevű lelkes polgár igen

fontosnak tartotta a parlamenti ülésekről való tájékoztatást, ezért 1869. május elsején útjára indítja az „Országgyűlési Levelek”-et, amely havonta tudósított volna az ott folyó munkáról, de a második füzet után elszállt belőle az életerő.

Buzárovits Gusztáv, az Esztergomban élő könyv-, zene- és műkereskedő 1875-ben vásárolta meg Sartory Károlytól az Irodalmi Értesítő című havilapot, amelynek felelős szerkesztője Hornig Károly lett. A vállalkozás hatalmas potenciáljára jellemző, hogy négyezer példányban jelent meg, és ingyen juthattak hozzá az olvasók. A nemes kezdeményezés azonban két év elteltével kifulladásra kényszerült. Buzárovits ugyan 1892-ben újraélesztette az Értesítőt, de már csak könyvészeti közlönyként szerepeltette.

Meglehetősen hosszú időt ért meg az Esztergomi Lapok, hiszen 1892-től egészen 1910-ig (de meglehet 1912-ig) vehették kézbe az olvasók. A kéthetenként megjelenő újságot eleinte Perényi Kálmán, Reviczky Gyula barátja szerkeszti, majd két esztendővel később Gerenday József veszi át tőle az irányítást. Szintén 1892-ben adta ki Sinka Ferenc Pál az Esztergomi Hírlapot, mely küldetését a következőkben jelölte meg: „Szellemi, társadalmi, anyagi érdekeink és művelődésünk közlönye”. Az önálló megélhetésre azonban nem tellett belőle, ezért nem egészen két év múlva az Esztergomi Lapokba olvadt.

Gyürky Ödön szerkesztésében és kiadásában látott napvilágot, de csak egy esztendő adatott meg a Vasárnapi Lapoknak, amely a szélesebb olvasóközönséget vette célba azzal, hogy „Mulattató, erkölcsileg nemesítő, értelmet fejlesztő és ismereteket terjesztő képeslap”-ként határozta meg önmagát. Talán szaklapnak szánták a Magyar Csenedőrt („Királyért és Hazáért”), mert szakismereteket óhajtott terjeszteni, és persze szórakoztatni is akart a hetilap, de a szerkesztő-kiadó, Endrődy Géza csak egy jó fél évig bírta a küzdelmet (1896. januártól augusztus végéig).

Érdemes némi figyelmet szentelnünk az egyházi kiadványoknak is, hiszen a század eleje óta hivatalosan ismét Esztergom az ország katolikus központja, és ez meg is látszik a lapok számán. Fentebb már említettük a Knauz Nándor által kiadott Magyar Siont, amely 1863-ban indult évenkénti megjelenéssel, de hét évvel később már nem vehették kezükbe az olvasók. Helyét az Újmagyar Sion próbálta betölteni havi rendszerességgel Zádori János szerkesztésében és kiadásában, a nyomdász Buzárovits Gusztáv volt. Az újság azonban csak 1887-ig bírta, de ekkor ismét erőre kap a Magyar Sion és egészen 1904-ig havonként közölte írásait, a kiadását pedig papnőveldei tanárok végezték. Az imént említett Zádori János eközben még egy lapot elindított, a

Katolikus Lelkipásztort (1871–75). Sartory Károly kiadásában indult útjára a Katolikus Kérdések című rendszertelenül megjelenő hírlap, melyet először Bécsben, majd Esztergomban, végül Budapesten nyomtak ki. A hányattatott sorsú lapnak még a születési ideje is bizonytalan, hiszen a címlapon az 1871-es, a borítólapon pedig az 1872-es évszám szerepel.

Szintén rövid életűnek (1881–84) bizonyult Molnár (Nepomuki) János havilapja, a Jézus Szent Szívének Hírnöke, amely Buzárovits Gusztáv nyomdájában készült. Az Isten Igéje 1876 és 1905 között havi rendszerességgel közölt katolikus egyházi beszédek, és Buzárovits itt már kiadóként szerepel, a szerkesztők pedig Fábíán János, Jagicza Lajos és az előbb említett Molnár (Nepomuki) János.

4. 2. Az Esztergom és Vidéke – prolóógus

A kiegyezést követő hírlapkiadás első valóban modernnek tekinthető, az adott kor színvonalát elérő terméke az Esztergom című hetilap volt. Az orgánus közvetlen elődjének az Egyházi Közlönyt tartják (1872. október 1.). Tudjuk, hogy kiadója Zoványi Mihály volt, és Hunyadi Mátyás budapesti nyomdájában készült, de a két újságot összekötő láncszemet egyik forrás sem említi. Az Esztergom 1874. július elsején jött világra (máshol augusztus negyedike van feltüntetve²¹), és vasárnaponként került az olvasók kezébe. Az 1878-as év első számának címlapján a következő állt: „Esztergom szabad királyi város és az esztergom-megyei gazdasági egylet hivatalos közlönye”. Szerkesztője Rényi (Ompolyi) Rezső, kiadója és nyomdása pedig Horák Egyed, majd 1876-tól Buzárovits Gusztáv volt. A példányszámok határozott emelkedést mutatnak, hiszen 1875-ben háromszáz darabot készítettek hetente, egy évvel később már ennek dupláját, 1877-ben pedig nyolcszáz példányra rúgott. A lap 1879. augusztus huszadikán összeolvadt az Esztergomi Népújsággal, amelynek szerkesztője és kiadója az a Sarkady István volt, aki az Esztergom és Vidéke megindulásában úttörő szerepet vállalt. Az Esztergomi Népújság nem lett hosszú életű, és még ugyanazon év szeptember közepétől Új Esztergom néven folytatja pályáját, szintén Sarkady szerkesztésében. A következő évben azonban ez a hírlap is megszűnik.

4. 2. 1. Kőrösy László, a szellemi előkészítő

Az imént említett lapok már lényegében azt a kiforrott minőséget képviselték, amelynek jegyében az Esztergom és Vidéke megindult. Ebben az erjesztő és előkészítő folyamatban tevőlegesen vett részt Kőrösy László. Mára sem tisztázódott egyértelműen, vajon Pilismaróton vagy Esztergomban látta meg a napvilágot, mindenesetre fiatalokora kétségtelenül a városhoz kötötte.

Kucsera néven anyakönyvezték, de később megváltoztatta nevét. A helybéli bencés gimnáziumban tanult, majd Pesten magyar–német szakon szerzett tanári diplomát, később pedig a doktori címet is magáénak tudhatta. Tanított az V. kerületi főreálban, de ő mindenekelőtt újságírónak és szerkesztőnek vallotta magát. Sokan mégis szépíróként és irodalomtörténészként tartják számon, hiszen négy regényt és több elbeszélést írt. Az irodalomtudósok a nagy esztergomi előd, Rummy Károly Györgyről írt művét tartják a legjelentősebbnek, ő maga azonban az Egyiptom művészete című könyvét tekintette élete fő munkájának. Erről azt tartják a helyi kutatók, hogy az első magyar nyelven megjelent mű ebben a témában. Alig huszonhárom évesen már kiforrott véleménye van a sajtóról, különösen a helyi újságírásról. Ezt vetette papírra még 1879-ben a Szabadelvű sajtót! című röpiratában, amelyben az Esztergomi Közlöny hanyatlásának okairól a következőket írja: „A lap már nem volt a nagyközönség, hanem csak egyes kasztok és emberek lapja. ezért ábrándult ki a közönség.” Amikor ezeket írta már túl volt a pesti diákéveken, ahol a fővárosi sajtót behatóan tanulmányozta, és az a vélemény fogalmazódott meg benne, hogy egy kisvárostól idegen az a fajta tömegigényeket kielégíteni igyekvő szenzációkeresés és felpörgetett újságírás, amely a fővárost jellemzi. A továbbiakban a következőképpen fogalmaz: „Helyi lapról nem követelünk lehetetlent. Mert nem tartjuk lehetetlennek a közügy őszinte szolgálatát. Szolgálja tehát városunk minden érdekét lelkesen, fölládozó igazságszeretettel, függetlenül és egyenes szóval.” Rövidesen alkalmá lesz eszméit, a sajtóról vallott felfogását a valósággal szembesítenie, hiszen még ugyanazon év júniusában megindul az Esztergom és Vidéke, bár csak szeptember közepétől lesz ő a szerkesztője.²²

4. 2. 2. Az Esztergom és Vidéke indulása²³

Az időrendben negyedikként megjelenő helyi újság megindulásának előzményeiről a következőket írja Kőrösy a Lapunk négy évtizede című visszaemlékezésében:²⁴ „...az akkori közvélemény már egészen új szellemű, új lapot kívánt. Ezt a hírlapirodalmi eseményt az első esztergomi üstökös, az én Szabadelvű sajtót! című röpiratom jelezte... Az új nemzedék új lapját Mellinger (Medvey) Rezső, – a lelkes kereskedő adta ki.” Az említett röpirat éle minden bizonnyal Rényi Rezső, az Esztergom című lap akkori szerkesztőjének irányul. Nem kultúráját és rátermettséget vonta kétségbe, hanem pártatlanságát és önzetlenségét. Ezt nyilvánvalóan maga Rényi is érzékelte, ezért érdemel mégis tiszteletet, hogy a születőben lévő lap konkurenciáját képes volt viszonylag elfogulatlanul üdvözölni: „Új lap van

keletkezőben városunkban. Hallomás szerint 'független' lesz iránya. Fenntartással adjuk e hírt, mely, ha valódi, csak Esztergom város szellemi életképességéről tesz tanúságot, mert akkor nálunk a sajtót 2 lap és 2 havi folyóirat fogná képviselni.”²⁵ Néhány hónappal később valóban megjelenik az Esztergom és Vidéke, ám a fogadtatás változatlanul szívélyes és barátságos: „... talán sikerül kettőnknek egyemberszámban működni a közjóra, kiváltképpen a hazai irodalom iránt lohadni indult érdekeltséget élesztetni és táplálni. Anyagi érdekeink ugyan elsők, de nemzetiségünk egyedüli ereje, védelme az irodalom. Reméljük, hogy ebben laptársunkban közös munkaerőre találunk.”²⁶

4. 3. Az Esztergom és Vidéke első lapszámai

Szvoboda Román a lap indulásának ötvenedik évfordulója alkalmából részletes megemlékezést közöl, amelyben számba veszi az újság addigi főbb eseményeit. Dolgozatunk szempontjából csupán az írás első része a fontos, amelyben híven az elődökhöz lándzsát tör a sajtó függetlensége mellett, és egyértelművé teszi, hogy az újság nem a tulajdonosé, hanem a közönségé. Az impresszum ismertetésben alapító főszerkesztőként Kőrösy László nevét említi, de a hitelesség kedvéért azért nyomban hozzá teszi, bár nem valami nagy megbecsülést sugárzó éllel, hogy „...az első számokat valami Sarkady István nevű veterán vándor újságíró állította össze.”²⁷ (Egyes kutatások alapján azonban Kőrösy átmenetileg valóban Sarkadyra hagyta az újság szerkesztését.²⁸) A szerző felsorolja a lap első munkatársait, ami azért érdemel kitüntetett figyelmet, mert akkori-ban nem volt divatban a cikkek szerzőjének feltüntetése, csupán monogramjukkal jelölték őket, de azt is csak alkalmanként. A közlés szerint tehát Hutt Árpád, Szölgyémi Ferenc, Hevesi József, Földváry István, Pósa Lajos és Lévai Sándor írták az első cikkeket.

Mint már arról korábban szó esett, az Esztergom és Vidéke első számát 1879. június elsején vehették kézbe a város polgárai. A lap irányultságát a következőkben jelöli meg a fejlécen szereplő néhány szó: „közérdekű, nemzetgazdasági, ipar-kereskedelmi és szépirodalmi közlöny”. Manapság már bizony furcsán hangzik, hogy egy ipari, kereskedelmi újság irodalmiként is aposztrofálja magát, de ez akkoriban megfelelt a szokásoknak. A fejléc továbbá arról is informálja olvasóit, hogy a lap hetenként kétszer, vasárnap és csütörtökön jelenik meg, egyes példányinak ára nyolc krajcár, előfizetve azonban kedvezőbben juthatnak hozzá. Hirdetésekre már akkor minden újságnak szüksége volt a megélhetés érdekében, ezért kedvező árakkal próbálják magukhoz csalogatni a polgárokat.

Hogy Sarkady Istvánnak oroszlanrész jutott a lap megszületése körüli teendőkhöz jelzi az a tény is, miszerint a beköszönő gondolatok az ő tollából származnak. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az újság szellemi elődeinek számító Esztergomi Népujságnak és az Új Esztergomnak is szerkesztője volt. Az Esztergom és Vidéke legelső mondatai a következőképpen hangzottak: „Midőn e lap szerkesztésére vállalkoztam, törekvésem legfőbb célja gyanánt lebegett előttem, hogy az itteni közérdekeknek és az előrehaladás követelményeinek legyek hű és pártatlan tolmácsolója és legbuzgóbb apostola. ... Nem haboztunk ama hitünknek nyílt kifejezést adni, hogy miután az itteni közönség a műveltség igényeinek méltó színvonalán áll, hogy ha a teendőkre és a még rejtett kincseinek kiaknázására és értékesítésére bátor és nemes hangon fel lesz szólítva, s a munkára egyre sarkalva: mellettünk készséggel csoportosul, velünk küzd, eszméinket magáévá teszi és az ígét megtestesíti.”

Sarkady nem kanyarodik el a Kőrösy által kijelölt úttól és határozottan kiáll a lap függetlensége mellett. Az irányadó szerkesztői gondolatok így folytatódnak: „Lapunk nem leendő parttusák színtere, vagy személyeskedések és gyümölcstelen polémiák értéktelen tárháza. Mindent és mindenkor nyíltan és saját magának a tárgynak érdekében fogunk szellőztetni, méltányolni, vagy kritikailag elítélni.

Nem riadunk vissza az őszinte szótól soha és semmiben; fel és le az igazság mértéke szerint helyeslőleg, vagy kárhóztatólag fogjuk szavunkat emelni.

Nem gyújtunk lángot a tömjénezés oltárán a hatalomnak, vagy a közjóval ellenkező magánérdekek istápolását célzó bűnös vállalkozásoknak, hanem kemény ostora leszünk a visszaéléseknek és pellengérre állítjuk a bűnt, megbélyegezzük a támadót, ki a társadalom erénye ellen vét és a közjót veszélyezteti.”

4. 3. 1. A szerkesztés módszerei

A címlap második írása az akkori polgármestert, Palkovits Károlyt mutatja be, hozzá méreletes arcképet mellékelve, nem fukarkodva a felmagasztaló jelzőkkel, szintén Sarkady cikke. A zászlóbontó nyilatkozatban foglalt függetlenséget erősen megkérdőjelezi ez a hangnem, hiszen a mai olvasó számára meglehetősen „dörgölődőnek” hat. Ezután szintén egy hosszabb, szerző nélküli írás emeli fel szavát a fővárossal összekötő vasút érdekében. A városi közeletet ez akkoriban igen nagy mértékben foglalkoztatta (szinte hetente jelentek meg hozzá kapcsolódó vélemények), hiszen jelentős gazdasági prosperitást reméltek tőle. Ezt követően székesfehérvári utazásáról számol be egy „r” (talán redakció) aláírással megjelent munka.

Nagy teret szentel az újság a Hírek rovatban megjelent rövid, általában tízsoros tájékoztató-soknak, amelyekből valóban színes képet kap az olvasó a városban történt eseményekről. A hírek hasábonként követik egymást különösebb rendszer nélkül, mégis bő terjedelemben, méghozzá úgy, hogy az első szavakat vastagon szedték. Az első az éppen aktuális püünkösdi ünnepről számol be röviden, majd alatta felróják a „Péter és Pál” templom sekrestyésének a padok és oszlopok dísztelen állapotát. Megtudhatjuk továbbá, hogy új leánynevelő intézetet nyitnak Párkányban, Knapik János pedig 1900 pár bakancsot ajánlott fel a honvédeknek, amelyért ezúton is dicséretben részesül. Egy fővárosi „barát” már most az első szám megjelenésében elismerően szól az új lapról, Wilhelm Lipót fuvarozó pedig ezentúl szabott viteldíjat fog kérni Esztergom és Nána között. Dömösön egy pinceomlás maga alá temetett egy kőművest, Csóka István pedig felakasztotta magát. Alatta valaki erdei illatszeretket ajánl megvásárlásra, amelyet a szerkesztőségben lehet beszerezni, majd egy beharangozó olvasható a következő lapszám egy írásáról. Megtudhatjuk továbbá, hogy a város vállalkozói összefogtak a hegyi utak rendbetétele érdekében, a tűzoltó-egylet minapi közgyűlésén pedig új parancsnokot választottak, a keddi zivatar továbbá igen nagy károkat okozott a gazdáknak és a város útjainak. Úgy tűnik, a közélet híreibe belefért akkoriban egy házasságról beszámolni, valamint arról, hogy Fechteringer Úr fia, Elek jogi diplomát szerzett Budapesten.

Országos vásárunk azonban már címes hírként jelenik meg a hasáb folytatásában, amelyben arról kesereg a szerző, hogy a vásár igen lanyhára sikeredett, mert elmosta a múlt heti nagy eső. Helyet kapott még egy Vidéki levelezések című rovat, ahol a lap saját levelezői számolnak be Táth, Bajóth, Kesztölcz és Szentlélek életéről. Ám ezekben is mind ugyanazt panaszojják fel, hogy a csapadékos idő miatt a gabona és az utak víz alá kerültek. A művészetnek ezúttal csupán a Színház névre keresztelt rovatban adóznak. Ám amennyire csekély teret kapott, annál inkább követi hűségesen a programadó cikkben megkívántakat: nem méri szűken kritikus megjegyzéseit. Rögtön azzal indít, hogy a közönség elpártolt az operettelőadás színészeitől az „Ulbrich Borbála-féle” merénylet miatt. A darab az „Egy magyar huszár káplár Bécsben” című (divatos téma) három felvonásos életkép volt, amelynek kritikáját szemléletes stílusa, szókimondása és nyelvi választékossága miatt érdemes hosszabban felidézni (sajnos a szerző kiletét ezúttal sem lehet megállapítani): „...a darab hátrázott férczmű; nincs benne absolute semmi, a mi kárpótolná a nézőt a 3 órai ott létért. Az elő-

adás háromnegyed részét szívesen elengedtük volna. A szereplők közül jól játsztak: Berzényiné, Hubayné és Újvárosi. Jakabffyné szépen énekelt. – Hollósy, úgy tapasztaltuk nem sok gondot fordított arra, hogy a ‘báróné’ hol érintette meg a lábát a vacsora alatt; pedig a jó ízlés azt követeli, hogy a színész tudja azt, amit mondani akar. Hubayné szintén megfedekezett arról, hogy szinpadon van; ne figyelmeztesse máskor a figyelőt a szinpadról kötelessége teljesítésére; s ha teszi, tegye úgy, hogy a közönség észre ne vegye. Valóban gyöngédtelenség volt részéről, midőn a szinpadról ráírvált Győri-re hogy: jöjjön már. Ilyesmit tenni, még az igazgatóné sincs jogosítva.”

A lap terjedelmét tekintve mindössze négy oldalra rúg, talán ezért nem is ad meg oldalszámokat. Kép egyedül csak a címlapon szerepel, az újságot „színessé” az utolsó oldalt teljesen betöltő hirdetések teszik, amelyek némelyike keretben szerepel a kiemelés végett. Az „aprók” a húsz- és negyvenkrajcáros hirdetések, amelyeket elsősorban a lakosságnak kínál az újság. Találunk itt eladó házat, bort, leandert, pincét és urasági birtokot is. Figyelemre méltó Wilhelm Lipót hirdetése, aki már a hírek között is szerepelt, ahol azt ígérte, hogy rögzíteni fogja a viteldíjakat Esztergom és Nána között, és itt valóban megadja a fuvardíjait. Ezen oldal utolsó sora adja meg az impresszumot, ahol Sarkady István neve szerepel felelős szerkesztőként, a nyomdász Neuer M. Budapesten, a kiadó pedig id. Mellinger Rezső.

A második számtól már valóban megjelenik a közszolgálatosság mellett a szépirodalom is, igaz, egy meglehetősen bárgyúra sikeredett hazafiságot ajnározó verssel, Pethus Géza Aladár tollából. Szintén itt olvashatók első ízben különféle praktikus tanácsok a ház körüli munkákról; ezúttal a szőlőművelésben és a fák gondozásában segédkeznek a szerkesztők. A Szerkesztői posta című rovat is hiányzott még az első lapszámból, amely valóban egyfajta posta szerepét tölti be azzal, hogy az olvasók egymásnak üzenhetnek rajta keresztül, íme egy példa: „N. Kanizsa. Kézszorításomat! Köszönöm szíves figyelmedet. A költemény legközelebb fog jönni.”

Aztán a tizenkettedik lapszámtól, vagyis július tizedikétől feltűnő tördeléstéchnikai változtatást hajtanak végre. A címloldal ugyanis megfelelődik, amivel lehetővé válik, hogy egymás mellett két írás is olvasható legyen, bár ezek általában nem férnek el egy oldalon, ezért a másodikon folytatódnak. Ez megfelelt a korabeli gyakorlatnak, amelynek célja az volt, hogy megtörjék a címlap egyhangúságát. Talán véletlen egybeesés, hogy ugyanezen lapszámtól kell nélkülözni Sarkady István nevét a felelős szerkesztői posztról. Helyét a kiadó, Mellinger Rezső veszi át, aki ezentúl a nyomdai tevékenységet is magá-

ra vállalja, így a hírlapot ettől kezdődően Esztergomban nyomják. Sarkadyt azonban nem kell ezentúl sem nélkülöznie az olvasónak, hiszen cikkei mellett verseinek is helyet biztosít ezután is Mellinger.

4. 3. 2. A lap publicisztikája

Az Esztergom és Vidékében, más lapokhoz hasonlóan, igen fontos szerepe volt ennek az újságírói műfajnak, sokkal fontosabb, mint manapság. Igaz, emellett meg kell jegyeznünk, hogy akkoriban még nem különült el ilyen élesen és már-már görcsösen a hírműfajoktól. A közélet számos olyan témát adott abban az időben, amelyről bőven lehetett értekezni a lapok hasábjain. A vasútépítésről már szó volt, és a tollforgatók ígéretének megfelelően minduntalan meg is jelentek a vele foglalkozó és azt szorgalmazó írások. Talán ezeknek is köszönhető volt, hogy 1895-ben meg is épült végre. Ugyanebben az esztendőben ünnepelhette meg a város az ismételt egyesítését, amelynek szükségességét évekig bizonygatták a hírlapok írói. Igen sok gondot okozhatott akkoriban (is) az uzsorakamat, ezért ellenük gyakran ragadtak tollat a jobb érzésű, vagy éppen károsult emberek. A második lapszám „krajcárja” pontosan számot ad a város május havi költségvetéséről, ahol a bevételi oldalon 24 285 forint és 72 krajcár áll, a kiadásin pedig 23 289 forint 94 krajcár. A megtakarítás tehát majdnem ezer forint, amit a lap munkatársa igen kedvezőnek ítél, de a kétségek eloszlatása végett nem marad el hozzátenni, hogy ezt „... részint a békebírói intézménynek, de legfőképp, polgármesterünk erélyes és tapintatos eljárásának köszönhetünk.” Néha olyan érzése van az embernek, mintha a lap léte egyedül a város első emberének jóakarátán múlna, és ez bizony nem egyezik a lap függetlenségét deklaráló szerkesztői nyilatkozattal.

Miután elkészült a városban a főgimnázium, időszerűvé vált, hogy hozzákezdjenek a kaszárnya építéséhez. Nagyon fontos, hogy a katonaságot el tudják helyezni, mert jelenleg a legszegényebbeknek kell őket eltartani, hiszen a tehetősök kihúzzák magukat alóla azzal, hogy egyszerűen nem veszik figyelembe a közteherviselési törvényt, amely pedig még 1848-ban született.

Az ismeretlen színházi kritikusként úgy tűnik bérelt helye van az újságnál, hiszen a többi lapszámokban is jól odamondogat szegény társulatnak, a második számban pedig éppenséggel a szerzőnek: „Az egész darab egy nagy zagyvalék, és ezt a zagyvalékot magyar ember írta.” Az ötödik számtól fogva az írások hangneme érezhetően keményedik, élesebbé válik a kritika; Esztergom mumusa címmel a kormány szemére veti annak nemtörődömségét a várost ért természeti

csapások miatt, az adófelügyelőséget pedig a túlkapások miatt rója meg, de kereskedelmünk helyi bajait is kimerítően taglalja.

Nem ússza meg érintetlenül a képviselőtestület sem, mert a tizenhetedik számban olyan írás jelenik meg Sarkadytól, hogy talán valamennyi tagja elszégyellte magát, pedig név nem szerepelt benne. „Esztergomban a műveltebbek egy részének sajátos és elfogult fogalmai és nézetei vannak olyan dolgokról, melyeket lát ugyan, de szabadjon kételkednünk, hogy egyszersmind értsen is. Ezen fonákságot és ferdeséget akadtak toll emberei, kik gyáván hízelkedésből legyezni nem átalloztak.

Innen származott, hogy némelyek, akár mint egyesek, akár mint testületekben résztvevők, hozzáférhetetleneknek, ‘ne nyulj hozzám virágoknak’ képzelték magukat. A nyilvánosság előtt a sajtótól csak tömjént követeltek, vagy egyszerűen hallgatást.” Az éles kritikát azonban az írás második felében ismét a dörgölődés váltja fel, noha Sarkady vélhetően leginkább követendő példát óhajtott szolgálni Frey Vilmos személyében az elmarasztalt képviselőknek: „Tiszta jellem és becsületessége az ő utánzása lelkesítse polgártársainkat. Vegyenek példát tőle és kövesse a polgári erények útján.”

Az ekkoriban megjelenő cikkekben az elmarasztaló álláspont ellenére a hangnem nehezen tudja levetni magáról a rátelepedett patetikus mázat, ami meglehetősen idegenül cseng egy mai újságolvasó fülének. A kilencedik szám címdala például Az esztergomi főgimnázium címmel közöl egy beszámolót a tanév végéről, amelynek első sorai a következőképpen „csordogálnak”: „...a reményteljes ifjúság ‘Te deum laudumussal’ ünnepeli meg évi tanfolyamának elvégzését, azután eloszlanak, szerető szülők tárt karjai fogadják őket az édes otthonban; a derék tanárok jeles igazgatójukkal élükön egy időre megpihennek, hogy azután ujult erővel, szellemük lángolásával és tudományok fényével ismét világoljanak, fáradozzanak és tündököljenek az ifjúság nevelésének fontos és nehéz munkájában.”

Az Esztergom és Vidéke tizenhetedik számához egy melléklet dukál, igaz, hogy csupán egyetlen oldal, de akkor is melléklet. Látható szándéka szerint a szépirodalmi munkák közlésére hivatott. Ebben egy viszonylag terjedelmes művet is találunk, Egy bolond város címmel, amelyet egy bizonyos dr. L. A. vetett papírra, és akinek kilétéről egyebet nem tudunk meg. A munka egy fikatív utazásról (úgy látszik örök divat ezen a módon megbírálni az itt és most visszáságait) számol be egy nem létező ország (Brabant) nem létező városába (Gheel), ahol mindenki örült, érthetetlen állapotok uralkodnak, és az emberek abnormális dolgokat cselekszenek. A szerző

egyik velős megállapítása sokat sejtet a mű egészéről: „Az a csudálatos, hogy minden elmebeteg a másik bajáról teljesen meg van győződve, saját magát pedig egészségesnek hiszi.”

Ezúttal itt bukkan fel az Esztergomi levél című rovat is, amelyet most egy magát Bojtorján néven feltüntető szerző tölt meg. Egyetlen írásban három témát dolgoz fel, és mivel azok nincsenek látható jelekkel egymástól elkülönítve, csak idővel jön rá az olvasó, hogy azok függetlenek egymástól. Az első részben egy Muki nevezetű barátja miatt fejezi ki aggodalmát, ki a társaságok fénypontja volt sziporkázó szellemével, de most súlyos betegen nyomja az ágyat. A második rész élcelődő hangszínnel ad tanácsokat a helyes interpellációval kapcsolatban. Az utolsó szakasz egy sejtelmes szerelmi kaland kellős közepébe enged betekintést az olvasó számára, persze név nélkül, így akár maga a szerző is lehetne a történet főszereplője. Az írás hangulatának felidézése végett érdemes itt néhány sorát felidézni: „A felkelő nap odaszegze sugarait a nagy piac egyik oldalára, és a napimádó férfiak ott sütkéreznek vala a melegítő trottoilon. Egyszerre halk zúgás támad a sétatizedt férfiak közt: Mi sötét árny közeleg az ugysis árnyban lévő másik oldalon? Oh nem árny az, hanem jó férfi alakja az, kinek szívét Amor nyilai szagatják, és nincs, ki e szagatásokra irt adna bájos szemeknek biztató pillantásai által.”

Bár a rövid hírek nem tartoznak a szoros értelemben vett publicisztikai műfaj körébe (ezek Vegyes címszó alatt jelennek meg), mégis gyakran egészen személyes hangvételben szólnak meg, és igen határozott véleményt mutatnak. Ezek minden bizonnyal nehezen jelenhetnének meg az országos sajtóban, itt mégis helyet biztosítanak ezeknek a szerkesztők. Befejezésül álljon itt egy gyászközlemény, ami messze meghaladja a maga nemét (szintén a 17. szám mellékletében jelent meg): „Bárá Wenckheim Béla végrendeletileg hagyta meg, hogy őt vörös frakkban, s egész vadászöltözetben temetessék el és vadász lovai kísérjék ki a temetőbe, különben visszajön a másvilágról is és megijeszti örököseit. Ezek aztán úgy megijedtek attól, hogy még csakugyan visszatalál jönni és visszaköveteli azt a 200 Forintot is mely összeget egész életén át összetakarított, hogy halála után a lapányi szegények között kiosztassék, életében nem adván szegénynek egy fityinget se, – tehát teljesíték kívánságát. Egyébiránt a nemes báró nemzeti közczélokra nagylelkűleg semmitsem hagyományozott.”

6. Összegzés

A politikai patthelyzetet követő kiegyezés Magyarország számára olyan társadalmi és gazdasági változások lehetőségét teremtette meg, mely több évtizedes lemaradást pótoltna. Külön-

böző társadalmi csoportok érdekellentétei viszont felemás eredményt hoztak. A politikai életben a hagyományos nemesi uralkodói osztály hatalmának megőrzésére törekedett az egyre erősödő gyáriparos réteggel szemben. A gazdaság fő hajtóerejét a hitellehetőségek ugrásszerű megnövekedése biztosította. A fejlődés másik fő mozgatórugója a nagyarányú vasútépítkezéseknek volt köszönhető. A gazdasági prosperitás érdekében egyre több képzett szakemberre volt szükség, ezért elengedhetlenné vált a súlyos analfabétizmus felszámolása. Eötvös József kultuszminiszter iskolai reformjai látványos előrelépést eredményeztek. Ennek köszönhetően jelentősen megnőtt az újságolvasók száma, ami bizonyos szempontból a lapok minőségének hanyatlásával is együtt járt.

Ahogy az ország szinte egész területén tapasztalható volt, Esztergomban is lendületes társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődés indult meg, bár nem mindig egészséges formában. Esztergomnak nem volt komoly tőkeerővel rendelkező polgársága, a termelést csupán néhány kisüzem végezte, mivel nagyobb vállalat nem volt. A város fejlődését erősen hátráltatta, hogy 1895-ig nem volt vasúti összeköttetése a fővárossal. Mivel a város nem volt képes lépést tartani a környék gazdasági fejlődésével, a lakosok száma egyre inkább csökkent, mígnem a kritikus tizenötezer fő alá zuhant, ami a törvényhatósági jog elvesztésével járt együtt. Az érsekség 1820-ban ugyan gyakorlatilag is visszatelepült Esztergomba, és nagyarányú építkezések kezdődtek, ez azonban csak időleges fejlődést biztosított.

Az egyházi tevékenység ennek ellenére gazdag termőtalajt nyújtott a kulturális élet kibontakozásának. Számos polgári kezdeményezés öltött konkrét formát, hiszen ekkor alakult meg a Katholikus Kör, az Esztergom-vidéki Régészeti és Történelmi Társulat, valamint a Társaság, vagy más néven Tarkaság. Az irodalmi élet pezsgését mutatja, hogy Kőrösy László tucatnyi szerző munkásságát ismerteti, bár helyenként elmarasztalással illeti a minőséget. A város nyomdáiból ez idő alatt olyan munkák kerültek ki, amelyek országos színvonalon is megállták a helyüket.

Az írni-olvasni tudók számának gyarapodásával nőtt ugyan az újságolvasók száma, de nagyrészt beérte ennyivel. A minőségi irodalom iránti igény ezzel nem növekedett. A hírlapkiadás egyre inkább üzletté vált. A kiegyezés után életbe lépő magyar sajtótörvény lényegében az 1848-ban elfogadottnak egy módosított változata volt. A törvény biztosította a véleménynyilvánítás szabadságát, eltörölte a cenzúrát és bárki szabadon indíthatott lapot. A sajtóvétségeket utólag az erre hivatott törvényszékek állapították meg. A lapalapítást rendkívüli nagymértékben megnehezítette a

magas kaució. A kor sikeres szerkesztői, népszerű és olvasott újságírói valójában a parlamenti képviselők voltak, mint például Jókai Mór vagy Csernátony János. Az akkori hírlapírók többsége nem tekintette munkáját életre szóló hivatásnak, de a szakmai elvárások sem ütöttek meg igazán magas nívót. A vidéki újságírás alapvető jellemzője a provincialitás volt, amely óhatatlanul beszűkítette a látóteret. A redaktori munkát legtöbbször egyetlen szerkesztő végezte, gyakran szabadidejében, csekély tiszteletdíj ellenében.

Mint az ország minden részében, úgy Esztergomban is jól érzékelhető társadalmi és kulturális pezsgés indult meg az 1860-as években. Az első városi lapot, a Magyar Tudományos Értekezőt Knauz Nándor és Nagy Iván szerkesztésében 1862 januárjában indították útjára. Az első hírlap az Esztergami Újság volt, amely „vegyes tartalmú hetilap”-ként tüntette fel magát, 1863. január 5-én indult, és több helyi intézmény hivatalos lapjának számított. Pongrátz Lajos, Haan Rezső, majd Kiss Rezső szerkesztették. A mozgalmas hitéletnek köszönhetően az egyházi hírlapirodalom is fellendülőben volt.

Az Esztergom és Vidéke szellemi elődjének az Esztergom című hírlap tekinthető, amelynek szerkesztője Rényi Rezső volt, és Sarkady István is részt vett a munkában. Az a Sarkady István, aki az Esztergom és Vidéke elindításában úttörőszerepet vállalt. A köztudat Kőrösy Lászlónak tulajdonítja a lap megindítását, s hosszú időn át valóban az ő szellemi irányvonala valamint szerkesztési elvei érvényesültek az újság arculatában. A hetente kétszer megjelenő hírlap születésnapja 1879. június 1-re esett, és szerkesztőként Sarkady István volt feltüntetve, kiadóként pedig Mellinger Rezső. A lap első számait Budapesten nyomtatták. Sarkady az olvasónak címzett beköszönő írásában a hírlap függetlensége mellett kötelezte el magát, ám ez a szándék nem minden esetben teljesült. Az Esztergom és Vidéke egyes számai négyoldalas terjedelemben jelentek meg, az első kettőt általában hosszabb véleménynyilvánító írások foglalták el, amelyek a város aktuális közéleti eseményeivel foglalkoztak. A harmadik oldalon gazdag hírcsokorból szemezgethettek az olvasók. Itt gyakran magánéleti történetek is helyet kaptak. A negyedik oldal a hirdetéseké volt.

Az Esztergom és Vidéke valóban a kor színvonalán álló hírújság volt, mely a várost érintő fontos kérdésekben hallata szavát, és ennek is köszönhető, hogy Esztergom a kiegyezést követően fejlődni tudott.

5. Irodalomjegyzék

A Magyar sajtó története II/1–2. köt. 1848–1892. Szerk.: Kosáry–Németh G. Bp., MTA Irodalomtudományi Intézete és a MUOSZ., 1985.

- Bárdos László István–Horváth Géza: Komárom megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája. Tatabánya, József Attila Megyei könyvtár, 1962.
- Biró Lajos: A sajtó lélektanához. Bp., A Huszadik század Könyvtára, 1908/31. 56–61. p.
- Buzinkay Géza: „A haladás közvitézsei”. A magyar újságírók öntudatra ébredése a 19. század végén. In: Magyar Média 2000/1. 26–34. p.
- Buzinkay Géza: A magyar közművelődési lapok élet- és jellemrajzai 1867–1890. In: Magyar Könyvszemle, 1982/3. 198–219. p.
- Dersi Tamás: Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok. Bp., Szépirodalmi Kiadó, 1973.
- Gaston (Kőrösy László): Esztergomi írók. In: Esztergom és Vidéke, 1890. április 6.
- Hegedűs Raymund: Az esztergomi Uránia 1828–1833. Esztergom Évlapjai, 1981. 77–100. p.
- Hegedűs Raymund: Irodalom és irodalmi élet Esztergomban 1850–1920. In: Új Forrás, 1986/4. 91–96. p.
- Kaposi Mária: Az esztergomi nyomdák története és az ott nyomtatott könyvek bibliográfiája. Esztergom, 1970. gépirat.
- Keményfy Kálmán Dániel: Az „Esztergom” alapítása s első éve. In: Esztergom évlapjai, 1926/1–2. 59–66. p.
- Kőrösy László: Szabadelvű sajtót! 1879. Röpirat.
- Ortutay András: Esztergom gazdasági és társadalmi viszonyai a XIX. század közepén. Levéltári dolgozók előadásai.
- Pifkó Péter: „A biztos fejlődés csalfa illúziója”. Esztergom társadalma a dualizmus korában. Limes, 1998/2–3. 133–150. p.
- Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp., Osiris Kiadó, 2002.
- Sennovitz Adolf: Adalékok Esztergom időszaki sajtója történetéhez. In: Esztergom és Vidéke, 1893. okt. 1. 2. p.
- Szvák Gyula (Szerk.): Magyar századok Bp., Pannonia Kiadó, 1999.
- Szvoboda Román: A mi ötven évünk. In: Esztergom és Vidéke, 1929. január 1. 3. p.
- Várady Eszter: Egy vidéki lap a századfordulón. Esztergomi Lapok 1892–1900. Esztergom, 1980. Szakdolgozat.

Jegyzetek

- ¹ Szekfű Gyula: A magyar állam életrajza.
- ² Bibó István: Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem.
- ³ Magyarország a XX. században.
- ⁴ Magyar művelődéstörténet.
- ⁵ Magyarországon akkoriban a felnőtt férfilakosság mintegy negyede rendelkezett választójoggal, és ez az össznépesség kb. hét százalékát jelentette. A választójogról az 1874. évi XXXIII. törvénycikk intézkedett Eszerint a jogosultság feltétele egynegyed telek (mintegy harminc hold szántó és tíz hold rét) földtu-

lajdon, vagy egy hámszobás városi ház, illetve százöt forint adóköteles évi jövedelem volt. Önálló iparosok esetében legalább egy segéddel kellett rendelkezni, értelmiségiek esetében pedig a diploma és az ennek megfelelő állás kellett hozzá. Ez akkoriban nagyon is korszerű választási törvénynek számított, hiszen az akkori liberalizmus csupán jogi és nem politikai értelemben vallotta magáénak az állampolgári egyenlőséget. A nőknek például nem biztosította ezt a jogot, mert a férjüktől befolyásoltak tartották őket, ráadásul a szavazás nyílt volt, amellyel erősen preszszionálni lehetett a választókat. (Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században)

⁶ Ortutay András: Esztergom virilistái 1895–1944 között.

⁷ Várady Eszter: Egy vidéki lap a századfordulón.

⁸ Várady Eszter: fent említett dolgozatában Irodalmi Egyetként nevezi meg.

⁹ Hegedűs Raymund: Irodalom és irodalmi élet Esztergomban 1850–1920.

¹⁰ Gaston (Kőrösy László): Esztergomi írók.

¹¹ Kaposi Mária: Az esztergomi nyomdák története.

¹² Bíró Lajos: A sajtó lélektanához.

¹³ Kókay–Buzinkay–Murányi: A magyar sajtó története.

¹⁴ A magyar sajtó története. Szerk.: Kosári–Németh.

¹⁵ Várady Eszter: Egy vidéki lap a századfordulón.

¹⁶ Dersi Tamás: Századvégi üzenet.

¹⁷ Bárdos László István–Horváth Géza: Komárom megyei hírlapok és folyóiratok bibliográfiája.

¹⁸ Sennovitz Adolf: Adalékok Esztergom időszakai sajtója történetéhez.

¹⁹ A fejezet alapját Sennovitz Adolf imént idézett munkája adta, az ettől eltérő forrásokat külön adom meg.

²⁰ Bárdos László István–Horváth Géza: i. m.

²¹ Bárdos László István–Horváth Géza: i. m.

²² Bencze Csaba Attila

²³ E rövid fejezet Nagyfalusi Tibor írásán alapszik 125 éves az Esztergom és Vidéke címmel, amely ugyanitt jelent meg 2004 júniusában.

²⁴ Esztergom és Vidéke. 1917. december 25.

²⁵ Esztergom. 1879. március 23.

²⁶ Esztergom. 1879. június 1.

²⁷ Szvoboda Román: A mi ötven évünk. In: Esztergom és Vidéke.

Czirok Ferenc rajza

B. Tóth Klára

Tiltott küszöb

Ha a közel olyan szoros
hogy már nem lehet közelebb
nem várt ajándék – megkapod
hogy benned van nem kívüled

mikor kisujjadig betölt
közös a táv a szemhatár
hozzá belülről van közöd
lénye lényednek része már

de átlépsz tiltott küszöböt
szentek szentjében ő az úr
magánya kincsei között
kotorászol gyanútlanul

s elrabolod belső csendjét –
kitép magából elhajít
mint fölösleges jegyzetet
vagy egy összegyűrt sajtópapírt

Csak ami nincs

Képernyőn nevek, és nevek hiánya,
egyik sürgetőn, gyors válaszra várva,

másik belül éget, mint örök talány.
Mert csak ami elmúlt, az van igazán.

Ami megtörtént, mindig jelen marad,
nem irtja önfegyelműző akarat,

vagy gyér emlékezet. Archívba írva
előhívható, fotó negatívja,

s ha újraéled, mondd, milyen a mérték,
melyben a múltad oly rövidre mérték,

mégis egy-egy perce állókép marad.
Volt-anyagból építed fel új magad.

A kép-költő Kolozsvári Grandpierre Károlyról...

„Itt olyan mélység tárul fel az ember lelkében, mely a csillagos égbolt mélységéhez hasonlatos, s itt jött rá a lélek, hogy rokonságban van az Éggel: A lelkek az Ég részei.”

(Dimitrij Szergejevics Mereskovszkij)

A gilgamesi paradicsomkertben két fa áll: Az egyik az élet felismerésének, a másik a halhatatlanságnak, másképpen a *megszentelt élet fájának* jelképe.

Egy babiloni tekercsen fennmaradt sumer eredetű életfaábábrázoláson ott van az emberpár is, mögöttük a kísértő kígyóval, mely sebez, de a felsőbb Rendben található helyén gyógyíthat is.

A Teremtett ember felismervén a dolgokat, maga is részesül a Teremtésben, de ezért a mulandóság érzetéből fakadó szenvedéssel fizet, azonban a spirituális másodszületés által, a tények mögötti-fölötti valóság halhatatlansága feltárul és kiderül, hogy az égi Mag mindenkiben ott van, minden különbözik és lényegileg mégis ugyanaz.

Ezoterikus csillagok, csigák, örvények, humor, piramisképek, égi mandalák, festett kövek, termékenység jelképek, Kolozsvári Grandpierre Károly a felemelt hírnöke, nyomában virágok, gyógynövények, csillagképek és a tiszta öröm teremnek.

Bár éppúgy látja és megszenvedi a(z érzékszervi) világ ellentmondásait, mint valamennyien, de számára ez egyáltalán nem elviselhetetlen, hiszen aki a belsejében képes rálelni a harmóniára, azt a külső világ diszharmóniája nem tudja maga alá gyűrni, különösképpen akkor nem, ha az ebből – a belső mikrokozmoszból – fakadó energiát az igazi valóság makroszintű Kozmoszában is megéli, hiszen „a kettő között megfelelés van” –, hogy Hamvas Bélát idézzem.

A művész fest, gyógyul és gyógyít, kedélyes vagy éppen rácsodálkozik valamire, összpontosít, átengedi magán az üzenetet, kifolynak ujjából a képek, árad, közvetít.

„Sokan romlanak, de van, aki javul. Ők fogják megmenteni a világot.” – szokta mondogatni alkotónk..., és valóban: a Szellem nélküli hús, ez a középszerű, a fordítottság hazugságtengerében elmerülő luciferi világ a nihilbe jut... Aztán – ha manapság nehéz is elképzelni – a visszalengő inga ereje által átadja a helyét a Mindenség rendjének megfelelő metafizikai helyreállításnak.

Ennek megvalósulása azonban rajtunk keresztül történik, ezért az erőfeszítés, a Törekvés és Ráhagyatkozás, elengedhetetlen, amelyhez – meditatív, kontemplatív bázisként – segítséget

adhatnak Grandpierre Károly versei-festményei is, hiszen az igazi felismeréseket nem a modern ész, hanem az a fölött álló ősi szellemi intuíció révén lehet megtenni.

Hogy itt mennyire fontos dologról van szó, azt René Guénon *A modern világ válsága* című, alapvető fontosságú könyvében tárja fel, ahol többek között megállapítja, hogy a hiteles emberi tudás nem másban összegződik, mint az éberség metafizikai hagyományában, ami természetesen mindig időszerű, mert időtlen.

Azok a népek és az a kor, amelyek ettől a tudástól eltérnek, visszavonhatatlanul válságba kerülnek, és e válságból semmi sem mentheti meg őket, csak ha e tudáshoz visszatérnek, hiszen éppen korunk megtévesztő tévtanai, „amikben torkig úszunk”, azok, melyek az emberiség romlását, kiüresedését fűtik és leplezik.

Külön kell szólnunk Grandpierre Károlynak a kövekhez fűződő viszonyáról is. Megzenésített, életre keltett, rovásos, festett kavicsok, a másik piros-fehér-zöld virágként nyílik felénk. Weöres Sándor juthat eszünkbe: *„Fölöttünk az Ég, alattunk a Föld, Bennünk a létra.”* A Kő ősi jelkép: Az állandóság, a szilárdság, az örök támasz, a mozdulatlan rejtély. A kőoltár, a kőkör, a kőtemplom az anyagba feledkezett ember tekintetét az Ég felé emeli.

Végezetül Kolozsvári Grandpierre Károly *intim* viszonyának a jellegét a Kozmikus valósággal, Lev Nyikolajevics Tolsztoj gróf Háború és Békéjéből vett idézettel is szeretném tovább árnyalni, megjeleníteni:

Pierre Bezuhov: *„Nem engedett az utamra az a katona! Ha-ha-ha! Elfogtak engem! He-he-he. Elfogtak, bezártak, fogságban tartanak engem... Kicsodák? Engem? Kicsodák? ...Kicsodák? Engem? Az én halhatatlan lelkem? Ha-ha-ha! Ha-ha-ha! Hiszen ez mind az enyém! ...Minden Bennem van! ...Minden én vagyok!«*

A tüzek pattogásától és az emberek tereferétől azelőtt oly hangos, hatalmas és befejezetlen tábor elcsöndesedett.”

Kolozsvári Grandpierre Károly: 2012 előérzetében, avagy a Galaxis megtermékenyítése

„Őrzők, vigyázatok...”

120 milliárd uniópénzecskére nemzetközi tervpályázat íratott ki: a budapesti, *Hősök tere* és *Ajtósi Dürer sor* közé eső „*Felvonulási térre*” építendő, *múzeumi negyed* megalkotására!

A *Fidesz-kurzus* mostan kiköszörülhetné a 2002-es csorbát, a *Nemzeti Színházat*.

Őrzők, most megóvhatjuk tán, rossz ízlésű politikusainkat egy újabb kultúra-korrupciós botránytól, s fővárosunkat további rondítástól: krikszkraksz, krómacél-üveg palotáktól? Fordulat jöhet, a divatba visszahozható az emberi lépték?

A felhőkarcoló-tébolyos *Finta érdekcsoport* már pénzszagot fogott és angol, holland „sztárépítésszek” sompolyognak a kertek alatt. Kell nekünk még több „*bálnaépület*”?

Vizuális ingerterrorban élünk, utópiák romjai között. Nem bűn a hetvenes évek sivár modernizmusát a XXI. században, egy valaha gyönyörű, szecessziós-klasszicista városra erőltetni? Húszt esztendő *Demszky*-diktatúra a fővárosban nem engedélyezett egyetlen *Makovecz*-épületet sem. *Schneller István* főépítész nem állott a hivatalának magaslatán, nem ordított, nem toporzékol a betonbarbárság ellen. Nem volt törvényes keret sem, védeni a városképet, a vizuális környezetet, az ország építészeti hagyományait, a történelmi hangulatot. „Demokratikusan választott” törvényhozóinknak eszébe sem jutott átlátható szabályokat alkotni a vizuális környezetszennyezés ellen. A kötelező, internacionális modern, még mindig kötelező? A szenvtelen menedzser-unalom? A meghittség, a bensőség, a dekorativitás, az emberi arányrend, az „*Édentől keletre...*” kiüzetett.

A nemzetközi pályázatokat nemzetközi sztárépítésszek szokták megnyerni. A politikusok szeretik őket, mert meg lehet velük egyezni. A milliárdokból szépen visszacsurog a kutyabejáráson:

mindenki jól jár. S ami nekünk, városlakóknak ott marad: „*rút szibarita ház*” felhőkarcoló. Si-vatagokban, őserdőkben, kelet-európai uniógyarmatokon fantom városrészek, kísértettornyok, kifűthetetlen, kihűthetetlen üvegalitkák hirdetik a nemzetközi kultúrakorrupciót, az élheteretlen nyugati élet ridegségét. Felhőkarcolót az *Autocad* programmal ma már egy Iphon is meg tud tervezni, igazi művész ceruzával rajzol! Nincs is szükség immáron ennyi irodára: három okos telefon egy virtuális iroda. Ipari oligarchák szeretik a nemzetközi sztárépítész stílust, nem kíván művészi mesterember-kezet. Pikk-pakk gyorsan megvan, feszül az acél, csurog a beton, s már repülnek is a nullák a számítógépekben, nem létező, létező pénz, aranyfedezet nélküli arany, vérverejtékes adó-garasok a rendszer másik oldalán! A nemzetközi sztárépítésszek még inkább szeretik a nemzetközi sztárépítész stílust, a számítógép dolgozik, az alkotó pihen. Bizarr életvilágunkban minden kalapácsütésre tízszeres az adminisztráció (+ golf-partik, meeting-ek, tea a királynőnél...). Gyarmati rabszolgák, befizetünk *Brüsszelben* évente *X* milliárdot. Ebből *X-Z* milliárd visszapályázható. A donátor szigorúan meghatározza az erőforrások felhasználását, csak arra ad, ami belefér ízlésvilágába, amit megért: kockát, egyenest, derékszöget... Az „organikus” szitokszó lett, mint a „vallásos”, a „szélsőjobbboldali”, a „konzervatív”, és „szeme se áll jól” cimboráik a káromkodások enciklopédiájából. Miért? A százéves Bauhaus miért korszerű? A világhírű, magyar organikus építészeti iskola hozzáadott az egyetemes emberi kultúrához, ellentétben a fővárost uraló, epigon *Finta-izmustal*. *Fintánkat* még a futóbolond *György Péter* „esztéta” is „közhelytervezőnek” nevezi. *Tudospásztor*, huszonöt esztendeje fúvom a dudán ugyanazt a nótát: az angolokat nem érdekli a magyar rock and roll, a franciák nem kíváncsiak avantgárdunkra, az amerikaiak nem fogják megbámulni a budapesti felhőkarcolókat, de Japán érdekli *Bartók* és *Kodály*, Kínában *Petőfi* tananyag! A franciák összetévesztik Budapestet Bukaresttel és *Csontváryt* naiv festőnek tartják. Mennél inkább hasonlítani akarunk hozzájuk, annál inkább keresztülnéznek rajtunk: elemi pszichológia. Az a tiéd, amit adsz, az utánzás lopás!

Organikus építészet mindig létezett, holisztikus szemlélet: *Goethe* a *kölni dómot* hatalmas, burjánzó kőnövényhez hasonlítja. A szecesszió szellemhidat álmodott a Nyugat és a misztikus Kelet közé. Álomhidat elsodorta a háború, a *dessau* Bauhaus új igénytelenséget hoz: „minél olcsóbban, minél többet és nagyobbab”. Nincsen dísz, minek? A forma a gyártástechnológia alá rendeltetik: az anyag határozza meg a szellemet,

lét a tudatot. De a „dís” sohasem dís volt. Az ősember agyagedényein a labirintus-minta szent titkokat jelent: egykor a tárgyak beszéltek. A „díszítés” képnelv, a régiek beszélő falvakban, városokban éltek. A homlokzat arc, megszólít, mesél.

A magyar organikus építészet nem a posztmodernből ered, egyenes folytatása a népies szecessciónak: Kós Károly, Lechner Ödön, Árkay Aladár, Maróti Géza... emberi arányú, élhető életvilágot álmodtak. „Gesamtkunstwerk”: a Wagnertől származó kifejezés igazán illendő a szecesszióra és az organikus iskolára.

A beavatott főpap-építész szobrászok, kőfaragók, fafaragók, ácsok, statikustervezők, mesteremberek nagyzenekarát vezényeli, mint a polihisztor, zeneszerző-karmester-költő-író-díszlet-jelmeztervező Wagner. Ebben a rendszerben a munkás mesterré, a mester művészé, a művész filozófussá emelkedik: valami erő szív fölfelé, mint a gótikus katedrálisok korában. Az egyén „megvalósíthatja önmagát”, ha együtt hullámszik a nagy közös alkotólázzal. Ruskin s az angol Art and craft mozgalom egyik kulcs gondolata: az értékalkotó munka örömforrás. Az épültbe bedolgozott munka-öröm évszázadokon át életenergiát sugároz: a munka boldoggá tesz.

Őrzők, ezt a Hősök tere mellé kiíratott múzeumi komplexumot nem engedhetjük át az ellen-ségnek, a „halál kultúrájának”!

Ekkora pénzből minő mérgezett nyilatkat, csillogó acél-műanyagorgiát rittyenthet a kultúra-korrupció. Itt az alkalom megfordítani a beteg folyamatot. Várossebek, léleksebek: Vaskefe és Időkerék eltakarítandó a „Felvonulási térről”, az 1951-ben Rákosiék által lerombolt Regnum Marianum ugyanoda, ugyanúgy visszaépítendő, és elfér ott az 1992-ben, Sevillában megépült Magyar pavilon, Makovecz Imre remekműve.

A lebontott Vaskefe helyére állíthatunk méltó, figurális emlékművet a Forradalomnak, időálló nemes anyagból, kőből, fehér márványból, amely elmeséli messziről jött látogatónak a világfordító napokat. Egy narratív alkotásnak komoly feladata lenne. (Vámos Miklós „író” még a nyolcvanas években is azzal oltogatta a dán „baloldali értelmiségieket”, hogy „a magyarok fasizmust akartak ’56-ban...”)

Időkerék homokóra unalomszobor helyébe mutató, igazi Időgépet kérünk. (Technikai művészet akkor, és csak is akkor izgalmas, ha lehetlenséget valósít meg. A lehetetlen lehetséges: kérdezzük meg „gömbvillamos” Egely Györgyöt, Michio Kakut...)

Egy múzeumi negyed vonzza távoli földekről a kíváncsi utazókat. A néző figyelmét csak az ragadja meg, ami érdekes.

A művészetben erő van: az amszterdami Van Gogh Múzeumnak évente másfél-millió a látogatója.

A mi múzeumi negyedünk is vonzhatna ennyi látogatót, de ehhez vonzó épületek is kellenek. A környék adja a stílust: A Kós Károly tervezte átlatkerti pavilonok, a Vajdahunyad vára, a fölújítandó Városligeti-tóval, a múzeumok, a Millenniumi Emlékmű és az Ajtósi Dürer sor mesélő szecessziós épületei. Ezt a bensőséges stílusösszhangot megtörni háborús bűn volna.

A „Felvonulási tér” tankbíró betonjának föltörésével a Városliget zöldterülete sok tízezer négyzetméterrel növelhető, amelybe a beszélő épületek közé, stílusban illeszkedő, faragott utcabútorok, padok, játszótéri eszközök kerüljenek, szervesen kapcsolódván a népi szecesszió és az organikus építészet világához.

Lehet amerikai rendszerű, műkö padokat az új Néprajzi Múzeum mellé állítani? A hangulat

megteremtésében a részleteknek, a stílusegységnek óriási szerepe van. Elrettentő rémpélda az V. kerület elcsúfítása Rogán Tóni baráti köre által. Milliárdokból a klasszicista, romantikus, eklektikus-historikus és szecessziós, ma már történelmi épületek közé, neo-Bauhaus, posztmodern, zaklatott vonalú, steril kandeláberek, szökőkutak, utcabútorok kerülhettek. Elfelejtették kérni a tekintélyes városvédő Ráday Mihály jó tanácsát...

Őrzők, még van idő, nincs minden veszve: médiában, Interneten kongassuk a vészharangot! A nagy tekintélyű, alkotmányosan is védett akadémiák, művészeti szervezetek (pl. a Kós Károly Egyesület), egyházak figyelmét hívjuk fel: teljes súlyukkal próbáljanak meg nyomást gyakorolni a műveletlen, korrup politikuspénzügyi kasztra! Nem biztos, hogy még mindig a fináncstőke a legfőbb hatalom... 1990-ben vége szakadt a hidegháborúnak, most a tudatháború korát éljük.

„Őrzők, vigyázzatok a strázsán...”

Az új múzeumi negyed spirituális központ legyen!

Wernke Bernát

J. Gyula

ki elvesztette
lég sodorta,
harangja
 ércét –
sárgán
kopogó hullajtását,
arcáról
 lefelé –
messze-messze
köd érintette
Tisza menti
temérdekbe
most itt –
kiárad
sokszori,
visszhangtalan
 dobbanása, mint
medréből bővizű
folyam, a parton
túli
 akácosra, és

alkonyból, kiremegettette
az este, felkavart
mélyekből, a
vágott
 csendesbe..., s
csukná le
 örökre
szemét
 végre, a
hűlő
 süllyetegű,
hajnali, volt
 sötétbe

Wernke Éva Léna fényképfelvétele

nyár Helembán

(Lábik János úrnak)

völgyi nyomban folyó
több ránca hajléka a
habnak, s fogja szálait is
a forró déli
Napnak

kunyhó van, bizony
megejtő parti fűz
alatt, idősebb gallyak is
száradnak rajta, halvány
kérgüket feketébe
adva... és

kezével lelógó
lombján, húsa lágy
ekéjével végigszánt,
orcájukat illatával
fűszerezvén, két kicsi
gyermek, hahotájukat
levéltépés csínyétől
kergetve

kivetett hajtással

árokparti kövekkel
hallgatag – igen,
együtt
 velük,
tompába tépett
nadrágszárral,
belőle kivedlett
 hajtással, és
rozsdult egykori
éleit,
 koszorúztatott
léggel – kemény homokban
derékult
 didergéssel

arcát messzire
taszítja, irgalmatlan
testétől
 elfele, így nem súrolhatja
a fakérget, lebegő
közelébe... míg
felhőtlen égen,
jéghidegen, szél
szikra
 mélyül
keringve

Szlovákiai magyar irodalom

Nehéz dolog a szlovákiai magyar irodalomról úgy beszélni, hogy ne a fogalom kapcsán a húszas évektől 5-10 évente fellángoló viták, s a vitákban felmerült pro és kontra érvek elősorolásán kezdje az ember. Ám, mivel időkerethez kell tartanom magam, én mégsem ezt teszem, s így csak jelzem, hogy a szlovákiai magyar irodalom fogalma már a kezdetekben, a húszas években sem volt egyöntetűen elfogadott kategória, s bár a későbbiekben különböző formákban általánossá vált a használata, jelentése a fogalmat használó írók csoportjától, személyétől függően változott a területi, földrajzi-politikai, intézményes értelemben kiterjesztett fogalomtól az egy speciális etikai-eszmei értékrendszerben elhelyezhető szövegek halmazán keresztül egy esztétikai kategóriaként felfogott irodalomfogalomig.

Az öndefiníciós kényszer és bizonytalanság a kezdetekben, a Trianon utáni időszakban a regionális irodalmi központok hiányára volt visszavezethető. A századfordulós Felső-Magyarországon nem alakultak ki erős regionális irodalmi központok, így az elszakadás azt eredményezte, hogy irányadó mérce nélkül maradt az itteni magyarság, ami hátráltatta a színvonalas irodalom kialakulását, és hozzájárult ahhoz, hogy az irodalomnak a közösségi-társadalmi funkciója kerüljön előtérbe, illetve – az ellenkező értelmű szándéknyilatkozatok ellenére – az irodalom esztétikai létmódja marginalizálódjon. A kritikai közgondolkodásban az irodalom mint a közösség fenntartásának záloga jelent meg, s alig páran akadtak – pl. a magát a minőség óvatosságnak nevező Szvatkó Pál –, akik az irodalmi értéket következetesen elválasztották a művek etikai állásfoglalásától.

A 20-as évektől kezdődően az írók bizonyos esszéisták szövegeiben megváltói státuszba állítva jelennek meg. A költő romantikus vezérszerpét felevenítő, keresztény szimbólumokat is mozgósító retorika a kritikusok közül elsősorban Fábry Zoltánnál tűnt fel és Mécs László vmint Győry Dezső verseiben talál visszhangra, mindkettőnél némileg módosult jelentésben. Fábryt azért emelem itt ki Szvatkó vagy Szalatnay előtt, mivel a 2. vh. után egyetlen kritikusként az előző korszakból ő maradt Szlovákiában, így irodalomról alkotott elképzelései is átöröklődtek és viszonyítási ponttá váltak, miközben a többi elfelejtődött vagy elhallgatódott. (A Fábry-kultusz kiépülése pedig hosszú időre ki is emelte életmű-

vét a tudományos igényű vizsgálat alól, helyette hitvitákat generált). Fábry húszas-harmincas években kialakított irodalomfelfogása tehát nem a két háború között volt igazán jelentős, amikor egy többszólamú kánon egyik hangja volt csupán, hanem később, a hatvanas-hetvenes években. Ehhez még visszatérünk.

II. A Szlovákiához kötődő magyar irodalomnak határozottan elkülönül két korszaka, amelyeket a második világháború választ el egymástól nagyon markánsan. A második vh. ugyanis részben történelmi, az államhatárokat érintő többszörös változásai miatt átírta a harmincas évekre kialakult, stabilizálódott irodalmi intézmények kereteit, részben – s valószínűleg ez a nyomósabb ok – a háborúhoz és a háború éveéhez köthető politikai változások miatt a korábbi korszak írógárdája lényegében eltűnt. Sokan életüket vesztették, mások emigráltak vagy elhallgattak (önként vagy erőszak hatására). Maradt: Fábry és Egri Viktor, Szabó Béla, Rácz Olivér és Csontos Vilmos, a hallgató Forbáth. Elment Szalatnay Rezső, Balogh Edgár, Peéry Rezső, Győry Dezső, Mécs László, Szenes Piroska, Tamás Mihály, Urr Ida – a névsort sokkal hosszabban lehetne sorolni, mint az ittmaradottakét.

A megszakítottság, az újrakezdés, az előző korszakból átöröklődött értékkategóriák és a szocialista ideológia közösségi igényű irodalompolitikája, a klasszikus műveltség hiánya és más, részben irodalmi, részben szociológiai és társadalmi jelenségek együttesen azt eredményezték, hogy bizonyos eszmék és irodalmi koncepciók hosszú időre rögzültek a szlovákiai magyar irodalomban, s a hozzájuk való igazodás igénye nemcsak tematikai egysíkúsághoz vezetett, hanem a különböző poétikák kialakulását is gátolta. Az etikai magatartást és a művek tematikáját előtérbe helyező irodalmi rendszerezések ráadásul öröklődőnek bizonyultak, így a két vh. közti szlovenszko irodalomról hamis, ideológiailag eltorzított kép alakult ki a köztudatban. Ami szintén gátolóan hatott az irodalmi folytonosságra, a szlovákiai pályakezdő írók számára az itteni irodalmi múlt általában ismeretlennek számított, s nem az előző nemzedékhez kötődtek, vagy azzal fordultak szembe, hanem a kortárs vagy egy-két generációval korábbi magyarországi irodalom szerint tájékozódtak. Irodalmi folytonosságról tehát a szlovákiai magyar irodalom vonatkozásában a második vh. után nem lehet beszélni, ami átöröklődik az első korszakból, az a szlovákiai magyar regény koncepciója és a kisebbségi költő közösségi szerepvállalásának igénye. A hatvanas évek végéig mindkét elképzelés abszolút érvényű, s csak a hatvanas évek végén jelennek meg más, nem közösségi érvényű poétikák.

De nézzük az irodalom alakulását az első korszakban.

Ha képet szeretnénk alkotni a húszas-harmincas évek irodalmáról, két szempontot kell figyelembe venni: a nyelvhasználatot és az irodalomfelfogást s az ezzel kapcsolatos írói magatartásformát. Ez utóbbi némi egyszerűsítés árán könnyebben leírható. Az irodalomnak, az irodalmi műnek tulajdonított funkció szerint kétféle felfogás különült el a húszas évek szlovenszkói irodalmában:

1. az irodalom önértékét tagadó, azt nevelő, nemzet- és közösségfenntartó pozícióba helyező irodalomfelfogás

2. az irodalmi mű önérték hangsúlyozó.

Ez a két szempont egyáltalán nem befolyásolta a nyelvhasználati kérdést, sőt, az irodalom önértékét tagadó felfogás jegyében olyan végletesen szemvenálló világszemléletet kifejező művek jöhettek létre, mint pl. Ölvédi László revizionista, tragikus nemzeteszményt megszólaltató és Győry Dezső kisebbségi hittől áthatott költeményei. Az esszéiben ugyanez volt a helyzet: Az Új Auróra, a korabeli szlovenszkói irodalom közeg-egyeztetéseket dilettánsnak tartott évkönyvének előszava ugyanúgy az irodalom társadalmi funkciójára apellált, mint az abban az időben még nyitott, liberális és álmodozó Fábry Zoltán.

A másik, fontosabb, ám az előzőnél jóval összetettebb szempont a nyelvhasználat kérdése.

Az első korszak kezdetén, a húszas évek elején elsősorban a költészet terén próbált magára találni az irodalom, ám a nagy tömegben megjelenő költők és versek általában a 19. századi kiüresedett formákhoz nyúltak vissza, elsősorban a népdal formavilágát tartották biztonságos megszólalásnak, s ezt töltötték fel romantikus gesztusokkal és keresztény szimbólumokkal. Sőt, sokaknál az expresszionizmus jegyei is beszűrtek a versbe.

A húszas évek költészete és az irodalmi publicisztika közt is meglepő átfedések vannak: mindkettő az emberközpontú irodalom jegyében fogant, ami a költészetben sokszor frázisok mentén jelent meg, illetve a versek allegorizáló jelentésképzésében. A publicisztika viszont egyfajta specifikus szlovenszkóisággként tüntette fel az emberközpontú irodalmat, Fábry a találó emberirodalom címkével látta el. Ezt a sokszínűségében is egyhangú költészetet sokaknál Ady-behatások színezték (Merényi Gyula stb.), mások a szabadvers felé elmozdulva kísérleteztek egy újfajta megszólalás kialakításával. Az időszak legelismertebb költői teljesítményének közmegegyezően Mécs Hajnali harangszó c. kötetét szokás tekinteni, mellette Márai bölcséleti alapozású lírája áll.

A messianizmus romantikus pátozától azonban Márai sem maradt mentes, s bár korai ver-

seiben inkább a különállás meg nem értettsége artikulálódik, 1919-ben, a Tanácsköztársaság iránti lelkesedése lelohadt után így ír az Új Ember c. kassai lapba:

„...minden megmaradt hitemmel, minden tudásommal, minden képességgemmel hiszem, hogy az élet minden feladata közül egyetlen egy van csak, amiért igazán érdemes élni: költőnek lenni az.”

Ez a romantikus hitvallás, a költő-lét kiválasztottsága a húszas évek szlovenszkói irodalmának is az irodalomról való alaptudásához tartozik majd, alig akad, aki tagadná a költő társadalmi szerepét.

Az expresszionista hatás Márai korai verskötetin épp úgy érződik, mint Mécs első kötetén vagy Mihályi Ödön és Forbáth Imre versein. Márait 2. kötetéről írott kritikájában Szabó Lőrinc meg is rótt a német hatás túlzott jelenlétéért. Fábry pedig mind Mécs első, mind Márai második kötetét a korabeli szlovákiai magyar költészet legfontosabb eseményeként regisztrálta, velük kapcsolatban írta le először az emberirodalom később terminus technicussá avanzsált fogalmát.

Ha a két világháború közti szlovenszkói irodalomra nem úgy tekintünk, mint szoros határok közé zárt, a korszak irodalmi történéseitől abszolút elszigetelt jelenségre, akkor látjuk, hogy a 20-as évek Fábry-féle emberirodalma lényegében az európai irodalom egészére kiható avantgárd irányzatok, leginkább az expresszionizmus bizonyos jegyeinek a helyi viszonyokhoz igazított változataként is felfogható.

A húszas-harmincas évek irodalmában legalább három különböző irodalmi beállítódás különíthető el.

1. Az első a nagyon széles értelemben vett avantgárd beállítódás: az expresszionista és aktivista irodalomszelmélet és avantgárd formajegyek valamilyen mértékű felhasználása széles körben elterjedt.

2. A második a nyugatos / esztéta modernség hagyományának egyfajta fellazított változatát hozza létre

3. A harmadik, számunkra itt most jelentéktelen, a 19. sz.-ból örökölt kiüresedett formák és fráziskincs ismételtetésén alapul.

A harmincas években, tkp. a húszas évek utolsó harmadától már a népiesség is érezteti a hatását, de a népies irodalom jegyében fogant művek beszédmódja is beleolvassd valamelyest az avantgárd-szemléletű irodalmi köznyelvbe, a személyiség kollektív tételében inkább logikus folytatásnak hat, formanyelvében viszont a 19. sz.-i népiességhez nyúl vissza. A népiesség elterjedése kedvez a regionalizmusnak, s ezáltal is erősíti a szlovenszkói irodalom önállóságtudatát. Abban is belesimul az itteni – bármily rövid életű – ha-

gyománnyokba, hogy a nyelvi megelőzöttség tudatát, amely a modernség egyik nagy felismerése volt, figyelmen kívül hagyja. A modernségnek éppen ezen felismerése iránt volt immunis a szlovenszkói irodalom, s nemcsak a húsz-harmincas években, de jóval tovább, lényegében a hetvenes évekig.

Elgondolkodtató egybeesés van a német expresszionizmus emberkultusza, a polgári világ, az apák világa rendjének elutasítása, az avantgárdnak az új kultúra kialakítására való általános törekvése, az aktivizmus zseniesztétikája és a szlovenszkói magyar irodalom elé állított küldetés között. Poétikailag és formanyelvben talán kevésbé, de az ideológiában nagyon is ott a rokonság. A magyarul Kassákék által *új embernek* nevezett kollektív individuum-tudattal rendelkező, társadalmilag felelős, a nemzeti irodalom kereteit átlépő művész, s a szlovenszkói magyar fiatalok – Győry Dezső Kassák terminusát is megidéző kötetcíme alapján – *újarcú magyaroknak* nevezett, generációja hasonló programmal rendelkezett, bár a világ megváltását e generáció nem kevés optimizmussal kisebbségi alapon képzelte el.

Az expresszionizmusban és aktivizmusban rejlt poétikai lehetőségekkel Forbáth Imre, Jarnó József, Kovács Endre, Mihályi Ödön, Márai Sándor, s első kötetében Mécs László élt a legteljesebben. Forbáth az expresszionista szabadvers áradását használja fel kötött formában kifejezhetetlen háborús élményei megszólaltatására, az expresszionista versnyelv nála az elidegenedett tudat kifejezésére szolgál. Márai a nyárspolgári világ pusztulását – Derék Pál szavaival élve – játékos apokaliptikus-sággal írja versbe, Mihályi Ödön az avantgárd elégikus változatát teremti meg, de Mécs első kötetének nem egy versében is aktivista hosszúmondatok és a bipoláris, a jó – rossz ellentétezésére alapuló felépítés kísért.

A klasszikus modernség örökségét a szecessziós, szimbolista és impresszionista hatások, az esztetizálás jelzi a szlovenszkói lírikusok egy részénél. Tematikailag és élmény tekintetében itt is széles skálán mozognak a megszólaló költők, a kiváló formaérzéssel megáldott, s a személyiség nagyvárosi fenyegetettségét játékos-ironikus megszólalással feloldó Vozári Dezsőtől a lélek titkait feszegető Pozsonyi Annáig vagy Ásgúthy Erzsébetig.

Az avantgárd irányultság és a klasszikus modernség azonban – néhány kivételtől eltekintve – nem válik egymástól el a korszak lírájában, a húszas-harmincas évek versnyelvei mindkettőből merítenek.

Győry Dezső kisebbségi messianizmusát utólag értékelik fel az irodalomtörténetek, ami paradigmatis példája lesz egy olyan, a nyolcvanas évekig

ható szemléletnek, amely a költő versben kifejezett magatartásformáját és az etikai programokat a vers esztétikai kérdései elé helyezi.

Ugyanebben az időszakban a próza területén is érdekes jelenségeket tapasztalhatunk. A húszas-harmincas évekre vonatkozó történeti – kritikai írássok szerint a korszak prózája gyengébb volt a líránál. Ez a megállapítás nem állja meg mindenestől a helyét. A prózáról általánosan elmondható, hogy a húszas évek első felének expresszionista vagy romantikus színezetű, sokszor allegorizáló novellái után a realista elvű, metonimikus elbeszélésmód vált általánossá, de voltak kísérletek a regény- és a novella metaforizálására is.

A húszas években, Fábry Zoltánnál jelenik meg először a szlovákiai magyar regény megírásának kérdése, ami – ahogy már mondtam – a hetvenes évekig betöltendő feladatként áll az írók előtt. Fábry, de Kovács Endre szerint is a szlovenszkói regénynek nem „felületileg” kéne kifejeznie a szlovenszkóiságot, nem a regény színterein, a tájszavakon, a szlovák–magyar érintkezés tematizálásán keresztül, hanem az új szlovenszkói psziché megragadásával.

Az erőszakolt szlovenszkóiság valóban nem érezhető a korszak prózairodalmán. Kevés kivétellel csak utalás szintjén vagy helyrajzi kérdések miatt tudjuk, hogy Szlovenszkon járunk. Hogy a szlovenszkói pszichét kifejezték-e ezek a művek, s hogy a szlovenszkói psziché mennyiben volt más, mint egyéb magyar / nem magyar pszichék, nem tudom. Darkó István, Szenes Piroška, Neubauer Pál, Tamás Mihály mindenesetre ma is érvényes, bár nagyon kevésbé reflektált életműveket hoztak létre, s olyan gazdag és egymástól különböző prózanyelveket alakítottak ki, amire legközelebb majd csak a nyolcvanas éve végére kerül sor. A próza metaforizálódása Darkó: Szakadékjában, Szenes Piroška: Csillag a homlokán c. regényében, Neubauer Jóslatában a művek belső szerkezetét kialakító, jelentésképző tényezőként hat, de – eltekintve Neubauer Jóslatától – mindig a realista elvű történetmondás kiegészítőjeként. Az ún. valóságérzékenysége ennek a korpusznak sosem kérdőjeleződik meg, a harmincas években az irodalmi népiesség hatására megjelenik a szociografikus irány is, pl. Sellyei József vagy Morvay Gyula prózájában.

1938-ban az Mo-hoz való visszacsatolás következtében az addigra kialakult intézményrendszer, a könyvkiadás és a folyóiratstruktúra fölöslegessé válik, összeomlik vagy jelentőségét veszti. Az első Szlovák Köztársaság megalakulása elé az itt maradt írók nagy várakozással tekintettek, feltételezték, hogy az 1000 éves szlovák–magyar együttélés a megértés záloga lesz, ami majd biztosítja, hogy a maradék magyarság kultúrája szabadon fejlődjön.¹

Nagy csalódás volt, hogy ez nem így történt, s a háborús évek alatt a nyitrai Híd maradt az egyetlen magyar kiadó. Az első Szlovák Köztársaság magyar értelmiségének nem maradt lehetősége az irodalmi megnyilvánulásra.

Ugyanilyen csalódást jelentett az újraegyesült Csehszlovákia ellenséges kisebbségi politikája. Az irodalmi élet 1948-ban indulhatott csak újra, addigra pedig beállt az előadásom elején már említett amnézia. Az alapozó nemzedék tagjai jobbára eleve kulturális hátránnyal indulnak, ehhez járul még a sematizmus, ami kiegészül a szlovákiai magyar irodalom szinte kizárólag társadalmi szereppé redukált programjával. Nehezen talál újra magára az irodalom. Az ún. alapozás – persze változó formákban – jóval tovább tart, mint ahogy azt irodalomtörténeteink számon tartják, véleményem szerint legalább a hatvanas évek feléig elhúzódik. Kb. idáig tart annak a tudatosítása, hogy az irodalom létmódja alapvetően nyelvi jellegű, minden egyéb meghatározottság csak a nyelven keresztül képes artikulálódni.

A 48-tól fokozatosan megszólaló alapozó nemzedéknek nevezett írói csoport tagjainak egész pályáját megbélyegzi a sematikus irodalomfelfogás, amiből kevesen tudnak kilábalni a későbbiekben, Rácz Olivér klasszikus modernségben gyökerező versnyelve, Ozsvald Árpád mitologikus népiessége, balladai hatásokat mutató versnyelve kivételt képeznek. Ahogy kivételt képez Bábi Tibor költészete is, aki a hatvanas évekre egy újszerű, több szálon Juhász Ferenc hosszúverseihez kötődő szövegkonstrukció létrehozásával újítja meg saját sematizmusban gyökerező költészetét.

A szlovákiai magyar líra történetében fordulópontnak szokás tekinteni 1958-at, amikor megjelenik a később nyolcoknak nevezett költőcsoport nemzedéki antológiája (és az Irodalmi Szemle). Ezt az irodalomtörténeti megállapítást azonban megkérdőjelezni látszik már önmagában az is, hogy máig érvényes életművet a nyolcak nemzedékéből ketten, Tózsér és Cselényi, illetve a pár évvel később fellépő, de törekvései szerint ehhez a nemzedékhez sorolható Gál Sándor hoztak létre.²

Az az esztétikai fordulat, amelynek a lehetőségét a sematizmusvita (63, Tózsér) és a költészet mibenlétének átértékelése, szigorúan véve majd csak a hatvanas évek közepén kezdődik el, s a hetvenes években következik be, egymástól eltérő, de esztétikailag egyaránt érvényes versnyelvek kidolgozásával. A hatvanas évek közepétől a hetvenes évek elejéig tulajdonképpen egyszerre történik minden a lírában. Különböző költészetfelfogások jönnek létre, s ennek megfelelően a kialakuló versnyelvek száma is megsokszorozódik. Az esztétikai fordulat mögött az irodal-

mi tájékozódás és ettől elszakíthatatlan módon az irodalom és világ/valóság összefüggéseinek átértelmezése áll (ebben közrejátszik a Új Symposium és a Magyar Műhely hatása is). A legradikálisabb változás, hogy a szlovákiai magyar lírát sokáig uraló oszthatatlan én fenntartóhatósága a hetvenes évek elejére megkérdőjeleződik, az egyik legfontosabb tapasztalattá az egyetemes szubjektumkonstrukciók megalkotásának ellehetetlenedése válik. Ezzel párhuzamosan, részben a fenti tapasztalatból kifolyólag a líra eddigi főként képviseleti-közösségi kérdésfeltevése mellett megjelenik az ontológiai / metafizikai beállítódás. A másik tapasztalat a nyelv közvetítő funkciójába vetett hit megrendülése. Ez a két tapasztalat együttesen az én lírából való kivonulását, nagyfokú tárgyiasulást, majd a a vers szövegszerűségének hangsúlyozását, eredményezi. A hatás Cselényi László hetvenes években formálódó avantgárd poétikájában (1978: Krétakorra jelent áttörést) éppúgy lemérhető, mint Tózsér Árpád költészetében a többfókuszú, szerepekre bomló énen keresztül való megszólalás gyakorlatának kialakulásában (Érintések, 1972-től, később a Mittel-versekben, a Leviticus szövegeiben stb.), s tulajdonképpen még a nyolcvanas években fellépő Iródia-nemzedék költőit is befolyásolja. Tózsér önmagát szinte kötetenként újratereztető költészetének egyik nagyon fontos és állandó problémája a nyelvi konstrukcióként létesülő individuum, s a szintén nyelvi valóságként értett világnak részint megalkothatósága, részint ezek egymáshoz való viszonya. A létfilozófiai és nyelvkritikai attitűd sokszor avantgárd gesztusokkal felerősítve, kiterjeszthető a hetvenes években fellépő Egyszemű éjszaka nemzedékére is, különösen Tóth László korai verseire, akinél az én megalkothatóságának lehetetlensége a vers belső kohéziójának egész a grammatikai szerkezetekig való felbomlását eredményezi.

Az irodalmi tájékozódás ennek megfelelően a hatvanas éveket meghatározó Nagy László-i, Juhász Ferenc-i kapcsolódások felől Tandori, Orbán Ottó, Oravecz irányába tolódik el, a világirodalomból pedig elsősorban a cseh, szlovák és lengyel szerzők válnak irányadóvá.

A hetvenes évektől átalakul az én oszthatatlanságának jegyében álló, azt részint adotttnak, részint rekonstruálhatónak tételező líra is. Megkezdődik a képviseletiség, a közösségi megszólalás fokozatos háttérbe szorulása, s a nyolcvanas évekre már az én létnek való kiszolgáltatottsága lesz az az alapvető élmény, amelynek kifejezése egymástól nagyon különböző versnyelvek létrejöttét eredményezi. Gál Sándor emelkedett, zsoldáros hangú szabadverseinek elégikus hangvételi, gnómius rövidversekbe való oldódásából példaszerűen rajzolódik ki ez a lassú fordu-

lat. Zs. Nagy Lajos groteszk-abszurd gesztusai mögött is az egyén kiszolgáltatottságának tudatosítása áll.

A hagyományos lírai önkifejezés elvértelenedésére adott avantgárd válasz a műalkotás szerkesztett voltának hangsúlyozása lesz. Cselényi, Varga Imre, majd a nyolcvanas években az Iródia mozgalommal induló Juhász R. József költészetében a logikai konstrukcióként elgondolt vers válik működtethető és folytatható kezdeménnyé.

Egy a posztmodern lírafelfogáshoz közeli versmodell alapja az ironikus-groteszk forma- és nyelvjáték lesz, melynek a szerepjáték szintén lényeges összetevője. Gyökerei már a nyolcakhoz tartozó Zs. Nagy Lajos költészetében is megtalálhatóak, szövegalkotó eljárássá azonban majd Hiznyay Zoltán vagy – másként – Bettes István költészetében válnak.

A próza modernizálódása a hetvenes években indul, méghozzá két különböző irányban. Dobos László és Duba Gyula sorra megjelenő regényei erősen kötődnek a szlovákiai regény programjához. Bár mindketten a realista próza képviselőiként ismertek, kevésbé vesszük figyelembe a szövegeik kialakításában használt a metonimikus írásmódtól eltérő technikákat. A metaforizáció különösen Duba regényeiben, főleg a hosszú leíró részeknél jut szerephez (pl. Aszály, Ívnek a csukák), Dobos prózája viszont a saját korában meglepő, új technikák, pl. A filmszerűség, a lineáris időkezelés felbontásán keresztül modernizálta a szlovákiai regény megszokott írástechnikáját. Egészen egyedi prózanyelvet alakított ki a hatvanas évek végére Monoszló Dezső körkörös szerkezetű, az álmottechnikát is kiaknázó parabolaregényében, A milliomos halálában. Az ő írástechnikája, s a hetvenes évek elején jelentkező új nemzedék, a Fekete szél íróinak a realista prózahagyománytól eltérő, a belső valóság felé forduló, a próza „valóságelvűségével” szakító iránya jelölhetette volna a prózanyelv változásának másik irányát. Ám a Fekete szél nemzedéki antológia szerzői egymás után elhallgatnak, így a próza alakulástörténetébe sem igazán szóltak bele. Az antológia szerzőivel kb. egyszerre indult Grendel Lajos pályája, aki sajátos módon viszonyult a szlovenszkói regény hagyományához. Nem elvetette ugyanis, hanem ironikus vagy abszurd kontextusba helyezte, s ezáltal az egész kérdést eliminálta. A próza korabeli beszédmódjával erősen ironikus, a történelem elbeszélhetőségét kétségbe vonó írásai elbizonytalanító, távolságtartó gesztusokkal fordult szembe.

A szlovákiai magyar irodalom prózatradíciói-
val abszolút érvénnyel két, az Iródia nemzedék-
hez tartozó író szakít: Talamon Alfonz és
Farnbauer Gábor. Talamon nyolcvanas évekbeli
szürrealisztikus képelt világai egy kizárólag szö-

vegszerűen értelmezhető prózamodellt hívnak
életre, Farnbauer gondolatregénye, az Ibolya
illata pedig az irodalmi tradíció irodalomszerű-
ségét is elutasítja, s a nyelvi műalkotást a mate-
matika felől értelmezi át.

A nyolcvanas évekre összegződnek a korábbi
két évtized irodalmi tapasztalatai. Az eddigre ki-
alakult vers- és prózanyelvek nem írják egymást
felül, hanem egymás mellett, sokszor egymással
elegyedve élnek tovább. Az egymást követő gene-
rációk egyes alkotói által beszélt nyelvek közti
távolság néha jóval kisebb, mint azt a szlovákiai
magyar irodalom belső nemzedéki tagolása su-
gallja. Ez az az évtized, amelynek végére a szlová-
kiai magyar irodalom fogalma végképp jelentősé-
gét veszti. A kilencvenes években fellépő írók ön-
meghatározásában már annyiban sem játszik sze-
repet, mint az egy nemzedékkel korábban fellépő
Iródia-nemzedéknél, ahogy végképp érdektelen-
né válik az író közösségi szerepének kérdése is.

Jegyzetek

¹ Peéry Rezső: Peremmagyarok az idő sodrában

² Csehy Zoltán írása az Irodalmi Szemlében

Czírok Ferenc rajza

A szlovákiai magyar irodalom és a posztmodern fordulat

A szlovákiai magyar irodalom terminusa, amely 1918–1920 óta használatos, és a Csehszlovákiában, majd Szlovákiában magyar nyelven íródo irodalomra utal, már születése óta viták közepontjába került. Az irodalomtörténészek, irodalomkritikusok véleménye általában két fő csoportba osztható. A kifejezés használatát preferálók szerint a szlovákiai magyar irodalom olyan sajátos, specifikus irodalom, amely a magyar és a szlovák irodalom teljesítményeiből egyaránt profitál, és az interkulturalitás jellemzi. Olyan kisebbségi irodalomról van szó, amely egyúttal a szlovákiai magyar identitásnak, illetve a szlovákiai magyarok nemzeti és kisebbségi sorskérdéseinek ad teret, s egyúttal a nyelv által fenntartja a szlovákiai magyar kultúrát. A terminus használatát megkérdőjelezők szerint viszont a „szlovákiai magyar” irodalom nyelve a magyar köznyelv, s ezért a „szlovákiai magyar” jelzős szerkezet pusztán földrajzi értelemben használható. Eszerint a szlovákiai magyar irodalomba tartozó alkotások sokszínűek, s nem mutatható ki semmilyen közös speciális vonás bennük. Ráadásul a provincializmust erősíti, ha leválasztjuk a magyar irodalom egészéről.

Az 1948–1989 közötti időszakban, a kommunista diktatúra viszonyai között a nemzetiségi kultúrpolitikára a homogenizáció volt jellemző. A szlovákiai magyar irodalomnak egyetlen, államilag vezérelt könyvkiadója volt (a Madách Kiadó), egyetlen irodalmi folyóirata (1958-tól az *Irodalmi Szemle*), s egyetlen uralkodó irodalmi stílust preferált a kulturális politika – a szocialista realizmust. Nem véletlen, hogy az európai irodalmi folyamatoktól mesterségesen elzárt szlovákiai magyar irodalomból nagyon kevés olyan alkotó említhető, akinek művei szinkronban vannak a modern irodalmi fejleményekkel, illetve bele tudtak szólni a magyar irodalom folyamataiba. Logikus következménye ennek az állapotnak az, hogy az irodalomtörténetekben az egyéni teljesítmények helyett gyakran nemzedékek és antológiák mentén tárgyalják ezt a korszakot. Legismertebbek a *Fiatal szlovákiai magyar költők* (1958) antológiában megjelenő „nyolcak” nemzedéke (Tózsér Árpád, Cselényi László), az *Egyszemű éjszaka* (1970) nyomán az „egyszeműsök” (Tóth László, Varga Imre), *A fekete szél* (1972), valamint a *Próbaút* (1986), amely az Iródia-nemzedék, tehát az „iródiasok” vagy „próba-utasok” antológiája (Hizsnay Zoltán, Talamon Alfonz, Farnbauer Gábor, Juhász R. József).

Ezt a visszafojtott, lehetőségek nélküli helyzetet két irányból érte támadás a nyolcvanas évek folyamán. Egyrészt az 1989-es politikai változások, a „báronyos forradalmat” követő rendszerváltás felől, amely nyomán Csehszlovákia, illetve 1993-tól az önálló Szlovákia a demokratikus világba került. Megszűnt a cenzúra, a szabad folyóirat- és könyvkiadás következtében kiadók, könyvek, folyóiratok tömege jelent meg – s ezáltal felbomlott a kisebbségi, nemzetiségi irodalom homogenitása is. A kilencvenes évektől kezdődően a Madách, később Madách-Posonium Kiadó mellett már jelentősnek számított a Kalligram, a Lilium Aurum, a NAP Kiadó és az AB-ART. Az *Irodalmi Szemle* mellett további irodalmi folyóiratok jelentek meg, mint a *Kalligram*, a *Szörös Kő*, később az irodalomelméleti *Partitúra*, majd pedig az *Opus*. A nagy számban megjelenő könyvek újra felszínre hozták a szlovákiai magyar irodalom történetét végigkísérő kérdést: a dilettantizmus és provincializmus problémáját.

Sokkal bonyolultabb azonban a szépirodalomban végbemenő változások folyamatainak megfigyelése. A magyar irodalomtörténet-írásban már általánossá vált az a vélemény, amely szerint a 70-es években olyan paradigmaváltás történt az irodalomban, amelyre a posztmodern (próza)fordulat terminus látszik a legmegfelelőbbnek. Az 1970-es években Mészöly Miklós és Esterházy Péter, később Nádas Péter, Krasznahorkai László, Lengyel Péter, Garaczi László prózájában, illetve Tandori Dezső, Oravecz Imre, Parti Nagy Lajos, Kukorelly Endre és Kovács András Ferenc költészetében végbemenő változás alapvető jelentőséggel bírt a magyar irodalom egésze számára. Az avantgarde-ra jellemző hagyománytalanságot, lázadást és az örökös újítás kényszerét az a posztmodern tapasztalat váltotta fel, amely szerint minden irodalmi szöveg örököse az irodalmi hagyománynak, éppen ezért a posztmodern írók tudatosan építettek be szövegeikbe idézeteket (intertextualitás) – Esterházy Péter nem egy műve idézetek mozaikjából épül fel (*Függő, Harmonia caelestis*). A posztmodern magyar irodalomra emellett jellemző a paródia, az irónia és a nyelvi humor felhasználása (Parti Nagy Lajos), a töredékes nyelvi formák kedvelése (Kukorelly Endre), a populáris és elit irodalmi nyelvek és műfajok keverése (Parti Nagy Lajos: *Sárbogárdi Jolán: A test angyla*), az álnevek és maszkok felhasználása (Kovács András Ferenc – Jack Cole, Lázary René Sándor, Alekszej Asztrov, Kavafisz...). A posztmodern szöveg gyakran utal a megírás folyamatára, arra, hogy pusztán fikcióról van szó, belekomponálva a műbe a megírás körülményeit (metafikció), valamint jellegzetes-

sége az ugrálás, határátlépés a fikció és a valóság szintjei között (metalepszis).

A posztmodern irodalomnak az irodalmi önértést átalakító hatása olyan mértékű volt, hogy már a 80-as évektől kezdődően a kánon formáját vette föl néhány irodalomtörténész és teoretikus munkásságának köszönhetően (Balassa Péter, Kulcsár Szabó Ernő), és többé-kevésbé a posztmodern irodalomnak ez a kánonja határozza meg ma is a szépirodalomról való gondolkodás kereteit.

A szlovákiai magyar irodalom alkotói közül főként Grendel Lajos művei vették ki részüket a posztmodern fordulatból, főként első trilógiája – *Éleslövészlet* (1981), *Galeri* (1982), *Áttételek* (1985) – részesült abban a kanonikus műveknek kijáró figyelemben, amellyel a prózaforulat műveit illették. Az *Éleslövészlet* és a *Galeri* szerint a történelem nem mesélhető el lineárisan, csak töredékesen, mozaikszerűen, egymásnak ellentmondó nézőpontokból lehet megközelíteni. Vagyis voltaképpen elbeszélhetetlennek tartja, fikcióként leplezi le. Grendel trilógiájának történelemszemlélete valószínűleg jelentősen hatott a magyar irodalomban a 90-es évek végén jelentkező áltörténelmi regényekre, Láng Zsolt, Márton László, Darvasi László, Háy János és mások regényeire.

Grendel Lajos a 90-es években több alkalommal is megírta a „rendszerelváltás regényét”, fanyar iróniával, majd új trilógiával jelentkezett. A New Hont-trilógiává összeálló regények – *Tömegsír* (1999), *Nálunk, New Hontban* (2001), *Mátyás király New Hontban* (2005) – a kisember nézőpontján keresztül, az irónia nyelvi regiszterein keresztül mutatják be a dél-szlovákiai magyarok 1945 utáni megpróbáltatásait, az 1945 utáni reszlovakizációt, lakosságcserét, deportálást, az 1968-as orosz bevonulást, az 1989-es rendszerelváltást, illetve a fiatal demokrácia ellentmondásait. Grendel ezekben a műveiben visszatér a realista próza mikszáthi hagyományához, a történetmeséléshez és az anekdotához.

Amíg Grendel Lajos szinte első műveivel a posztmodern kánon részévé vált, addig Tózsér Árpád folyamatos változtatások, önkorrekciók révén jutott el a posztmodern költészethez. Első verseire a jellegzetesen rímes-ütemhangsúlyos verselésű népiesség volt jellemző, ezekben a hagyományos szülőföld-tematika uralkodott. Ezt követte a 60-as években a Juhász Ferenc és Nagy László költészetére jellemző ún. népies szürrealizmus, amely merész képzettársítások és gazdag metaforikájú nyelv által jelent meg (*Mogorva csillag*, 1963). A Pilinszky János- és Nemes Nagy Ágnes-versekre jellemző tárgyias líra főként a 70-es évek Tózsér-költészetében mutatható ki (*Érintések*, 1972). A 80-as években

a közép-európaiság gondolata a mágikus realizmus és az avantgarde elemeivel is érintkezett – az ekkor megteremtett alteregó, hasonmás nem véletlenül kapta a Mittel Ármin nevet (*Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról*, 1989).

A 90-es évektől kezdődően Tózsér költészetét a posztmodern irodalomba sorolhatjuk. A stíluskeveredés, a világirodalmi hagyomány versbe építése (idézetek, antikizálás, klasszikus művek szereplőinek megjelenése verseiben, játék az identitással, műveltségélmény, ironia) rendkívül átgondolt versépítkezésre utalnak (Leviticus, 1997). Tózsér szinte minden verse a filozofikus, bölcséleti lírába tartozik, amely a végső kérdéseket (születés, halál, sors) próbálja megfogalmazni.

A posztmodern irodalom terébe a 80-as és 90-es években további olyan alkotók érkeztek a szlovákiai magyar irodalomból, akiknek a pályakezdése erre az időszakra tehető. A már említett, önszerveződő Iródia-nemzedék egyik legjelentékenyebb alakja, Hizsniai Zoltán olyan nyelvcentrikus, gyakran ironikus-parodisztikus, néha nyelvjárási elemeket is versbe építő lírát hozott létre, amely sajátos szint képvisel a kortárs magyar költészetben. A hagyományt játékba vonó, erőteljes nyelviségű szövegek mellett főként Hizsniai Zoltán nevéhez kapcsolható az 1988-ban megteremtett fiktív szlovákiai magyar költő, Tsúszó Sándor alakjának és életművének a megalkotása. Tsúszó Sándor olyan kollektív álnév lett a kortárs magyar irodalomban, amelynek maszkjában több tucat költő és prózaíró is publikált szövegeket – többek között a szlovákiai Talamon Alfonz, Csehy Zoltán, Z. Németh István, a magyarországi Parti Nagy Lajos, a jugoszláviai Szombathy Bálint, a kárpátaljai Balla D. Károly. Ráadásul a fiktív költőről fiktív tanulmányok is készültek, amelyek egész irodalmi kapcsolathálót rajzoltak Tsúszó Sándor alakja köré, s fiktív köteteinek elemzését, életművének irodalomtörténeti elhelyezését is magukra vállalták.

A fiatalon, 1996-ban elhunyt Talamon Alfonz Samuel Borkopf álnéven közölt *Barátaimnak egy Trianon előtti kocsmából* (1998) című elbeszélésfüzére a grendeli próza recepciójához hasonló, jelentős kritikai visszhangot váltott ki. A multikulturális, magyar–német–zsidó kisváros, a Monarchia-beli Diószeg fiktív-ironikus anekdotáit, egy baráti társaság humoros, egyúttal nosztalgikus kalandjait a visszaemlékező Borkopf meséli el. Az oldalakon át indázó talamoni hosszúmondatok nyelvi teljesítménye szintén fontos szerepet játszott a mű pozitív visszhangjában.

A 90-es évektől kezdődően az említett négy szerző életműve összekapcsolódott azzal a kiadvánnyal, amely fokozatosan a kortárs magyar szépirodalom egyik legjelentősebb alkotóműhelyévé vált. A Szigeti László által vezetett Kalligram egy mar-

ginális helyzetből, határon túli kiadóból fokozatosan a térség egyik legjelentősebb szellemi-kulturális centrumává vált. Olyan szellemi műhelyé, amely kihasználva a kultúrák köziség állapotát, a kisebbségi lét alárendeltségi pozícióit centrális helyzetévé vált képes transzformálni. A kiadó által 1992-től megjelentetett Kalligram folyóirat is fokozatosan vált olyan fórummá, amely nyitottságával, a kulturális párbeszéd elősegítésével, illetve provokatív magatartásával, esztétikai radikalitásával szólította meg olvasóit. Mind a kiadó, mind a folyóirat alapvetően szól bele a magyar irodalom alakulástörténetébe, s a progresszív irodalmi, kulturális és politikai folyamatok generálójának szerepébe került. Tevékenységük által a határhelyzetek, határfeszültségek, kulturális különbségek vitaképes pozícióba kerültek, s az európai szellemiség, a tudás, a progresszivitás és az értékközpontúság generálójává váltak.

Tózsér Árpád legtöbb kötete az elmúlt két évtizedben a Kalligram Kiadónál jelent meg, Grendel Lajos a lap első főszerkesztője volt, jelenleg a szerkesztőbizottság elnöke, s 1991-től minden kötete a kiadónál jelenik meg. Hízsnyai Zoltán 1995–2003 között a lap főszerkesztője volt, s kötetei által is Kalligram-szerzőnek tarthatjuk. De nemcsak a szlovákiai magyar irodalom legfontosabb szereplőinek a kötetei jelentek meg a kiadónál, hanem általában a kortárs magyar irodalom egyik legfontosabb kiadója is: többek között Kukorelly Endre, Borbély Szilárd, Németh Gábor, Schein Gábor, Lovas Ildikó, Lövétei László, Krusovszky Dénes, Csobánka Zsuzsa, illetve szlovák nyelven Esterházy Péter, Nádas Péter, Mészöly Miklós kötetei is a Kalligram kiadásában látnak napvilágot.

A kortárs fiatal szlovákiai magyar irodalom legfontosabb alkotói szintén a Kalligram környezetéből kerülnek ki, s eddigi köteteik a posztmodern irodalom kontextusában értelmezhetők. A költőként, műfordítóként és irodalomtudósként is jelentős Csehy Zoltán az antik hagyomány újrárásával, illetve az erotikus szövegek ironikus játékoságával jelent sajátos színt a kortárs irodalomban (*Hecatelegium*, 2006). *Hárman az ágyban* (2000) című műfordításkötete, amely ógörög és latin erotikus-obszcén verseket tartalmaz, paradigmaváltásként is értelmezhető a kortárs magyar műfordítások között. Mizser Attila (*Hab nélkül*, 2000) és Vida Gergely (*Horror klasszikusok*, 2010) versei a posztmodern nyelvcentrikus, ironikus lírafelfogása, valamint mediális meghatározottsága felől értelmezhetők. Polgár Anikó *Régész nő körömcipőben* (2009) című kötetének versei különösen a szülés és a szoptatás élménye kapcsán szembesítenek a női sors és tapasztalat lehetőségeivel és kényszereivel. A szlovákiai magyar irodalom alkotásai épp-

úgy háromféle posztmodern stratégia mentén értelmezhetőek, mint a magyar, illetve a világ-irodalom: a metafizikus, klasszikus hagyományokat is őrző korai posztmodern Tózsér Árpád költészetében; a nyelvjátékos, töredékes, maszkok mentén artikulálódó areferenciális posztmodern Grendel Lajos *Áttételek* című regényében, Csehy Zoltán, Mizser Attila és Vida Gergely költészetében; a traumatikus tapasztalatokat megjelenítő, az alárendeltnek hangot adó antropológiai posztmodern stratégia Polgár Anikó költészetében érhető tetten.

Az írott irodalom mellett a testköltészet, a vizuális költészet, illetve a performance posztmodernizált változatai is jelen vannak a szlovákiai magyar irodalomban, főként Juhász R. József tevékenysége által. Valódi posztmodern gesztusként is értelmezhető legutóbbi, nagy mediális nyilvánosságot keltő akciója, amikor az áradó Dunába egy esernyőt a feje fölé tartva állt be. Az akció ugyanis a mémszerű elterjedés, a médiumok manipulációjának formáira, illetve az online közösség kommentjeire, reakcióira kíváncsi – vagyis az „értelmezés értelmezése” a célja. A Dunának szánt emberáldozat rituális újrajátzása, az örvénylő Dunának felajánlott test ebből a szempontból csak kiindulópontja a „komment-műalkotás”-nak, amely lényegéből adódóan lezárhatatlan.

Mint látható, az 1989 utáni politikai és kulturális fejlemények, illetve a „posztmodern állapot” olyan identitáslehetőségeket biztosít az ide sorolható irodalmi megszólalások számára, amelyek szétfeszítik egy zárt szlovákiai magyar irodalom képzetét.

Kántor János: A festő

Németh Zoltán

Szozopoli anziksz

„Sozos iz Pergamona – motiv golobov ob kantarosu in nepometenih tleh (asarato oikos).”

Két sziget látható arról a pontról,
ahonnét Szozosz, a költő
verseit a tengerbe vetette:
a Szent János- és a Szent Krizosztóm-sziget.
A történet szerint
Apollóniában élt egy férfi,
akinek három anyja volt.
Kettőt a tengerbe fojtott,
ebből lett a két sziget.

Az utcán a hátam mögött egy szódás
veri a lovát. Ócska hűtőszekrényt
cipel, amelyből az apja dörömböl
kifelé.

A forráság tekintete előtt
egy borsfáról legyekként csüingnek a bogyók.
De amint jön egy enyhet adó fuvallat,
már átrendeződnek.

Megtörtént már,
hogymeg néhány órára
egyetlen ágra húzódott össze az egész termés.

Kántor János: Tékozló fiú

Három anyja állítólag túl sok szeretettel
halmozza el gyermekét.
Egyetlen emberbe nem fér annyi
ebből az iszonyú anyagból,
amennyit férfi elbírhana.

Ezért a közösség úgy ítélte meg,
a gyilkos jogosan cselekedett.

Az egyik műemlék épületben
élére áll egy sőtartó,
s az alatta pihenő darázsra szóródik.
Száz év múlva ezt a darazsat is
kavicsként veti partra egy hullám.

A Szent Krizosztóm-szigeten
eddig huszonzét ember kötött ki,
egy-egy évszázad,
de csak egy élte túl a kalandot.
Kopár szikláján kígyók nyüzsögnek,
amelyek megtanulták a halfogást.
A harmadik anyja összeszedte
a környék összes kígyóját,
majd kirakta őket a szigeten,
hadd szaporodjanak.

Közben – mint a krónikás írja – a város
macskakövei egy kirakójáték elemeiként
mozognak. Ha ráállsz az Apollón-szobor
melletti kőre, mozdulatlanul merevedve,
ötven év alatt a mólón kötsz ki.

Az egyetlen ember, aki élve visszatért
a szigetről, Szozosz volt: ekkor
kezdett el írni. Talán
nem egészen függetlenül költői
tevékenységétől, olyan hosszú életet élt,
hogy állítólag Hérodotosz, Szophoklész
és Platón is meglátogatta.
A legenda szerint azonban amikor egy darázs
alakú követ vett észre a parti homokban,
mintha fullánk csípte volna meg:
elhatározta, hogy összes versét
átúsztatja a Szent Krizosztóm-szigetre,
a kígyóknak.
A közösség ezt úgy értelmezte,
hogy felhagy az írással.

A félsziget, amelyen Szozopol terül el,
évi két centiméteres sebességgel tolódik
a két sziget felé. Ez iszonyú nagy sebesség
geológiai mérték szerint.

Az életben maradt harmadik anya
a Szent János-szigetet is berendezte.
Templomot épített, amelynek
nevezetessége, hogy kívül és belül
óriási tükrök borítják mind a négy oldalát.
Bár a halászok csak a nagyobb
halrajok felderítésére használták,
állítólag van a városnak olyan pontja,
ahonnét úgy láthatsz fel az istenekhez,
hogy közben önmagad is látod.
A történet szerint ezt a pontot
csak Szozosz ismerte.

A két sziget azonban mintha
maga sem tudná, meneküljön-e
a félsziget elől. Mintha hezitálna:
néha pár kilométerre közeledik,
máskor viszont – a mérések szerint –
éppen hogy távolodik a parttól.

Verőfényes, szélcsendes délután volt,
amikor a harmadik édesanya elhatározta,
megöli fiát.

A gyilkosság után kivágta fia nemi szervét,
s kezdetleges módszerekkel,
de az ókor csodálatos orvostudományának
eredményeit felhasználva,
férfivá operálta át magát.
Csak ekkor temette el fiát
a város legmagasabb pontján.
A városén, amelyet attól fogva
nem Apollóniának, hanem Szozopolnak hívtak.

A tenger itt annyira sós, mintha
élére állított sótartóból ömlene bele
egyfolytában az íze. Napos időben
kristályaira bontja a horizontot,
s a hártavékony kék tengerparton
gyakran fehér írásfoltok hullámanak.

A történet szerint
a gyilkos anya még aznap
a Szozosz nevet vette fel,
s férfiként élt tovább.
De, állítólag,
a mai napig nem tud meghalni.

Kántor János: Ikonfestő angyala

Tereza

Tereza kiegyensúlyozott volt. Amparo iszonyatos józansága és Izolda teljes érzelmi önkívületei között maga volt a megtestesült normalitás. Kevesen tudták, mekkora árat fizetett ezért.

Gyerekkora lobogó gyertyák és homályos sejtelmek közt telt, a permanens spirituális epifánia mindent beborító transzcendens ködében. Tereza anyja és nagynénje ugyanis látó volt. Mindketten mást láttak, Tereza nagynénje a jövőt, anyja pedig a holtakat. Tereza gyerekkorában állandó volt a nyüzsgés, tanácstalan, kétségbeesett és egyszerűen csak kíváncsi emberek adták egymásnak lakásuk kilincset. Korán feltűnt neki, hogy ugyanazok az emberek, akik esténként áhítatosan csüggnék anyja jóslatain, délelőtt elfordulnak, ha találkoznak a péknél.

Mikor beiratkozott az egyetemre, végképp minden kapcsolatát megszakította a családjával. Egyébként építészetet tanult, a Kádusi Egyetemre csak később, és véletlenül keveredett. Itt találkozott Amparoval és Izoldával. Ahogy mondani szokás, életre szóló barátságot kötöttek.

Kiegyensúlyozottsága ellenére volt pár dolog, ami Terezát mindig felzaklatta. Amparo konok hallgatása, Izolda eksztatikus rajongása, de leginkább a hétköznapi dolgok mögött rejlő összetettség, az, hogy minden más, mint aminek tűnik.

És rádásul ott volt a lakás. A saját, fényjárta, ragyogó fehérben és meleg sárgában pompázó lakása, ahol egyetlen kósza árnyéknak sem marad hely az akkurátusan tisztán tartott sarkakban. Nappal. De éjszaka lelkek tanyáztak mindenütt. És nemcsak tanyáztak, hanem beszéltek is, sőt, egyenesen zsibongtak, lökdösődtek és tülekedtek, mind Terezához akart férközni, és Tereza olykor majd belesüketült az elviselhetetlen lármába, de úgy tett, mint aki nem lát és nem hall, pedig a lelkek tudták, hogy lát és hall, ahogy előtte az anyja, őelőtte meg a nagyanyja - úgy-hogy teljesen fölösleges volt az igyekezete. Mégis, Tereza rögeszmésen tagadta a túlvilágot, a keddi kártyapartikon szenvedélyes vitákba keveredett vendégeivel, vitatta a túlvilág létét, és közben megpróbálta kizárni a tudatából a lelkek vidám röhögdcélését, tiszta szerencse, hogy eleve halottak voltak, szörnyű lett volna, ha a nappaliban röhögik magukat halálra.

Egyetlen érintetlen hely volt csak a lakásban, ahová nem hatolt be a túlvilági zibvásár, a fürdőszoba, ki tudja, miért. Terezának nagyjából mindegy is volt, nem firtatta az okokat, meg úgysem lett volna kitől megkérdeznie. Persze az anyja ott volt, ott lett volna, ha képes megbocsá-

tani neki, de Tereza éppen őt okolta a lakásában lebzselő lelkekért, így hát maradt az, ami volt: távoli, elméleti lehetőség. Tereza pedig megelégedett azzal, hogy időnként magára zárja az ajtót, és hosszan, jólesően sikoltozzon a fehér csempés, visszhangos helyiségben. Olykor még a haját is tépdeste, vagy a csempébe verte a fejét, közvetlenül az ajtó mellett, kopogott a fal, kippkopp, majd megint: kopp. A fájdalom jóleső bizonyosságában megnyugtatóan valóságosnak érezte önmagát, érezte a sajgó testet, így biztos lehetett a létében, biztos a holtaktól elválasztó anyag jelenvalóságában. Ilyenkor elnémultak a lelkek az ajtó mögött, volt, hogy szét is rebbentek néhány órára, és Tereza végre elaludhatott, hosszan és mélyen, álomtalanul. De előbb-utóbb mindig visszajöttek, beférkőztek az álmaiba, és idegen életek vágyaival fertőzték meg. És Tereza rájött, hogy milyen magányos.

Egy idő után elviselhetetlenné vált. Nem tudni, mi volt a rosszabb, az életét halkan beszövő magány, aminek finom hálóját épp csak meglibbentette Amparo és Izolda barátsága, vagy a möhön várakozó lelkek. Sejtethető volt, hogy Tereza hamarosan megadja magát a sorsnak.

De nem ez történt. Egy szép napon fogta magát és elköltözött. Felszámolt mindent, ami Kádushoz kötötte, még a postafiókját is megszüntette. A dolgok néha csak úgy megesnek, váratlanul, értelmetlenül, és általában nincs megnyugtató magyarázat. Ki tudja, rátaláltak-e a lelkek. Amparo és Izolda mindenesetre nem halott róla többet.

Kántor János: Küldetés

A. Bak Péter

Magyar Kultúra Napja – „P. Bak – 100”

P. Bak János (Pázmándfalu, 1913. április 6 – Budapest, 1981. november 23.) Janus Pannonius-díjas festőművész, grafikusművész, művész-tanár, hegedűépítő, a magyar nehézfajsúlyú festői dikció megteremtője **születésének 100. évfordulójára rendezett emlékkiállítás** a Magyar Kultúra Napja alkalmából. Gerenday Községi Ház kiállítóterme **2013. január 18–február 15.**

P. Bak János: Szépítkező

A kellemetlen téli időjárás ellenére a kultúrát szeretők, sőt, azt igénylők lelkes kis csapata összejött, hogy találkozzon a magyar festészet egyik kimagasló alakjának, Pázmándfalui Bak János (P. Bak János) művészetével.

A kiállítás-sorozat nyitó tárlata a lábatlani, majd Pázmándfaluban, Budapesten folytatódik és a Répcelaki Galériában zárul október hónapban, a Magyar Festészet Napján. Az emlékkiállításokon a jogutód, A. Bak Péter tulajdonában lévő művek kerülnek bemutatásra. Így az érdeklődő közönség mélyebb bepillantást nyer egy lezárt életműbe. Szabó Ildikó intézményvezető

bevezetőjében beszélt a Magyar Kultúra Napjának fontosságáról, köszöntötte a megjelenteket és felkérte A. Bak Pétert, hogy nyissa meg édesapja, P. Bak János jubileumi kiállítását.

A mester és keresztapám, Rudnay Gyula Kosuth-díjas festőművész szavai jutnak eszembe: „A világ minden kultúrnemzetének féltett kincse az őt kifejező művészete. Mert egy nemzet annyit ér, amennyi kultúrájának mélysége, vagy magassága. Kultúrájának fokmérője mindig saját művészete volt és lesz.”

Jelképerejűnek érzem, hogy most abban a Gerenday Házban láthatjuk P. Bak János műveit, ahol 2010 –ben, szintén a Magyar Kultúra Napján, a Rudnay Társaság remek kiállítását. Mindig jó dolog, amikor valaki létrehoz valamit, alkot. Bár minden ember így cselekedne, akkor szebb lenne a világ!

Képekre márpedig szükség van. Szent Bonaventura szavaival élve, többek között már csak „az egyszerű emberek műveletlensége, az érzelmek tunyasága és az emlékezet ingatagsága miatt” is. A képek esetenként régi korok egyetlen túlélőiként olyan információkat közvetítenek az utókor számára, amelyek az évszázadok során a feledés homályába veszttek. Letűnt idők néma tanúi ők, ám hozzáértő kézben, némi szerencsével olykor szóra bírhatók.

P. Bak János 1913. április 6-án született, a Győr megyei Pázmándfaluban. A szülői ház ma is megvan. 13 éves korában Győrbe került Pandur József templomfestőhöz. Ebből az időből való a „Csendélet pipával” című első olajfestménye, 1926-os datálással. 1929-ben már Budapesten találjuk az Iparművészeti Iskola grafika szakán, ahol Helbing Ferenc tanítványa. Közben Szőnyi István szabadiskolájába is jár. 1930–37 között a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskola hallgatója. Mesterei Glatz Oszkár és Rudnay Gyula. Rudnaynál 5 évig tanult és évekig tanársegéde is lett. „Kirándulók” című kisméretű képét is ekkor festi.

Különösen Rudnay Gyula művészi, emberi magatartása volt rá döntő hatással, aki „...nemcsak festészetet tanított, hanem egész életre szóló művészi és emberi magatartást is.” 1937-ben a Műcsarnokban rendezett 10 éves jubileumi kiállításon elnyerte a Rotary Club nagydíját. 1940-ben megnyerte a Balló Ede 1000 pengős ösztöndíjat „Női akt” és „Leányfej” című képeivel. A háborús években a Honvédelmi Minisztériumban tervező grafikusként dolgozik. „Nevető” önarcképét 1945-ben festi Rákospalotán. A kiállítás egyik legjobb műve, Frans Hals-i magasságokban. 1946-ban részt vesz az I. Nemzeti Kiállításon, az Ernst Múzeum kiállításain stb. és képei egymás után kapják a különböző díjakat. 1946 őszén Baján

telepedett le – a város meghívására – s a Rudnay Képzőművészeti Szabadakadémia tanára, később titkára lesz. Tanítványai között ott van: Udvardi Erzsébet, Szurcsik János, Mözsi Szabó, Weintrager Adolf. Baján készült művei közül láthatunk néhányat, „Napsütés a parkban”, „Manyi kalappal” (a művész felesége), „Fekvő akt”, amely a kiállítás remeke, több újságban reprodukált. 1950-ben részt vesz az I. Magyar Képzőművészeti kiállításon. 1952-ben Pázmándhegyen, a mai is meglévő második szülői ház udvarán, megfesti „Péter lubickol” című vásznát. Ugyanebben az évben festi meg mesteréről, Rudnay Gyuláról azt a hiteles és remek portrét, amely ki lesz állítva a Molnár C. Pál Múterem-Múzeumban, a február 15-én nyíló Rudnay-émlékkiállításon. Ilyen művészi eredmények után kerül P. Bak János 1953 nyarán Bajáról a Szolnoki Művésztelepre, ahol a művészcsoporthoz vezetője és a telep gondnoka. Megjelennek képein a jellegzetes szolnoki témák, a Zagyva, a Tabán, a Tisza és mindenekelőtt az ember. Sajátos színt ad festészetének a zene, a hegedű iránti vonzalma. Kevesen tudják róla, hogy kiváló hegedűket is tudott építeni. Cremonában bronzdiplomát nyertek el a mesterhegedűi. „Manyi zongorázik, csodálatos könnyedséggel festett remekműve 1955 körül készült. Jászberény részére itt festi „Lehel vezér” című nagyméretű (életnagyságú figurák) képét.

1956-ban megkapta a Janus Pannonius-érmet. 1958 nyarán családjával együtt visszaköltözött a fővárosba. Gyűjteményes kiállítása volt 1955-ben a Csók Galériában, amelyet Pogány Ö. Gábor művészettörténész, a Magyar Nemzeti Galéria főigazgatója nyitott meg, és 1962-ben ugyanitt, amelyet Németh Lajos művészettörténész, akadémikus nyitott meg. A legtöbb kép a mostani kiállításon ebből az időszakból látható. Olyan főművek, mint a „Pihenőben”, nagyobb változata a szolnoki Damjanich Múzeumban van, vagy a „Csendélet hegedűvel”, „Csendélet babával” és még lehetne sorolni. Szülőfalujába nyaranta és ősszel vissza-visszatért, hogy megfesse a „Pázmándfalui utca”, a „Nomádok”, a „Cigánysor”, a „Kocsmajelenet” és a „Naprakforgószedők” című képeit. Itt láthatjuk még a gyerekeit megörökítő „Játszó gyerekek a Római-parton”, feleségét, „Manyi a Balatonparton”, kedves témáját, a „Majális”-t, csendéletének főszereplőjeként „Csendélet Mirci cicával” és az 1975-ben készült karakteres önarcképét, amely műfaján belül kimagasló teljesítmény. A kiállítási körkép az 1981 tavaszán festett és a műtermi állványon maradt „Pünkösdi rózsák” című utolsó művével zárul.

P. Bak János: Család

Nem az érzelgős, hanem a mély baritonra hangolt férfias líra csendül ki műveiből. Megállapíthatjuk, hogy P. Bak János művészete tipikus példája annak, ahogy az általánosságra törekvő, stílustörténetben gondolkodó művészettörténet-írás előtt természetszerűleg rejtőzködővé vált életműveket az elmúlt évek műkereskedelmi érdeklődése hirtelen vagy fokozatosan, de nagy érdeklődést kiváltva állította az előtérbe.

„A tigris széttépheti a pegazust, a kecske lelegelheti a babérfát, a költő mégis felmegy az Olymposra.”

P. Bak János: Családi körben

Művészet – művész – hagyaték

Egy festőművészről sok mindent el lehet mondani, ám szavakkal visszaadni azt, amit eszközeivel a világ elé tár, szinte lehetetlen. Különben is, aki látni tud nemigen kíváncsi rá, hogy mások mit éreznek, vagy gondolnak egy-egy alkotó munkáiról.

Megunt közhely lett manapság a válság(ok)ra hivatkozás, ámbar meglehet, mint külső jelenség, az irodalom devalválódása is bizonyos egyensúlyvesztésre utal. Miközben értékek hígulnak fel, képek áradata zúdul pillanatonként a világra – hordalékostól. Következésképpen szinte természetessé vált a kultúra elsivatagosodása. Talán nincs is olyan művészeti ág, amelybe a feltűnni akaró áltehetségek ne furakodnának be csőstül. Pláne amióta elfogadottá vált, hogy művészi teljesítmény az, amire e minősítést ráragasztják. Városok-szerte rendeznek műsorokat, képkiallításokat, zenés, verses, közhelyekkel teli megnyitókka, melyeknek már rég nem az a céljuk, hogy műélvezetet keltsenek, hanem inkább az, hogy a politikától elhidegült emberek kapjanak némi lehetőséget unaloműző összejövetelekre. Nem csoda hát, ha az értékek hierarchiája összeomlott, újjárendezésére tett kísérlet, ha egyáltalán van ilyesmi, hamvába holt. Tény, hogy az időnként eluralkodó szellemi kiüresedés minden kornak kísérő jelensége – ami megnyugvással tölti el a hatalmon levőket –, meg az is igaz, hogy mindig akadnak ügyeskedők, akik a semmitmondó dolgaikat ilyenkor tudják leginkább elsütöni.

Tévedés azt hinni, a művészetben az a jó, ha a produktum sokaknak tetszik, esetleg az újszerűség az, ami elkápráztat. Igazi alkotásnak egyediségében rejteznek titkai, azok a megfoghatatlan dolgok, amelyeket csak az, és úgy tudott megformálni, ahogyan tette. Az pedig a befogadón múlik (ha egyáltalán befogadó), hogy eljutnak-e hozzá a műalkotásban rejlő sajátos motívumok és modulok.

A valódi művész mindig őszinte és ugyanakkor kiszámíthatatlan, mint amilyen **Barta Gyula** is volt. Párkányban született, 1922. november 23-án. Mesterségbeli tudását kitűnő iskolákban, Budapesten és Pozsonyban alapozta meg, majd olyan nagynevű mesterek keze alatt fejlesztette tovább, mint Dezider Milly és Ján Mudroch.

Nézzük, hogyan mutatja be őt az AB-ART által kiadott Szlovákiai magyar ki kicsoda: „Művészete főleg a tájképfestészet és a murális alkotások terén bontakozott ki. Tájképfestészetét

Barta Gyula

a 60-as években geometrikus, elvont felfogás jellemezte. A városi táj poézisének sajátos megfogalmazásával tűnt fel, az építészet és a táj, egy-ségbe olvadt leegyszerűsített forma- és színek kompozícióiban. A 80-as években visszatért a Duna menti táj realista ábrázolásához. Évtizedeken át több mint száz murális munkát tervezett és kivitelezett főleg belső terekben, többnyire társszerzőkkel (Karol Drexler, Szabó Sándor). Grafikával és könyvillusztrációval is foglalkozik.”

Bár túl sok könyvet nem, inkább csak meséket illusztrált, ám e műfaj elvárásainak is eleget tudott tenni, ami azt jelenti, hogy humorral teli rajzai harmonizálnak az írott szövegekkel, de nem fordítja le őket képzőművészetre, korántsem didaktikusak; mint képek, egyenként is megállják a helyüket. Távol áll tőle a szándék, hogy beleerőltesse magát a leereszkedő felnőttek gyerekgyámolító modorába, vagy felvegye az ún. népi hagyományörzés magamutogató attitűdjét. Rajzaival, bár teljesen más stílusban, hasonló élményeket képes kiváltani, mint a cseh Josef Lada vagy a szlovák Ludovit Fulla.

Egyik méltatója, Zuzana Ševčíková írja – szintén az AB-ART kiadónál –, a róla megjelent monográfiában: „Főiskolai tanulmányainak befejezésekor, 1952-ben kész volt arra, hogy a képzőművészet számos ágazatában alkosson. Fennmaradt iskolai munkái a modell, az emberi jellem vagy akár az utcai szituáció iránt tanúsított pon-

tosságáról, odafigyeléséről tanúskodnak. Korai rajzaiból már kiérezhető az utca, az iparosított környezet iránti vonzalma. Gépek, oszlopok, ipari berendezések alkotják képei geometriai struktúrájának rendszerét, ritmusát, esztétikáját.”

Tagadhatatlan, hogy sokat dolgozott megrendelésre, társalkotókkal, főleg üzemek, termelőszövetkezetek, hivatalok és ipari nagyvállalatok részére, melyek szinte kivétel nélkül murális művek. El lehet képzelni, mekkora kihívások voltak ezek egy olyan autonóm személyiség számára, mint amilyen ő volt. Nem annyira a mindent átható ideológia súlya nehezedett rá, aminek alig látni nyomát a munkáin, mint inkább a megrendelők gyermeketeg okoskodásai, hogy zavaros elképzeléseikből mi minden kerüljön rá egy-egy falfestményre vagy mozaikképre. Minden biznnyal ezért lelhető fel bennük gyakran Bartának az oly jellegzetes, incselkedő mosolya.

Pályáján úgy indult ő is, mint a legtöbb korabeli tájképfestő nálunk. Az ötvenes években klasszikus térábrázolását, enyhén kubista, szintetikus térszerkesztési móddal vitte tovább. Ševčíková szerint: „Barta munkásságában fellelhetők olyan sajátosságok is, amelyek folyamatosan jelen vannak spontán festői ecsetkezelésében. Ezek a színes jelek, ill. a finom és pontos geometriai formák alkalmazása. A mondriáni vízszintesek és függőlegesek, az árnyalatai kontrasztok, a világos színárnyalatok és a színes felületi jelzések új horizontot nyitnak Barta képzeletében. Ez szolgál az architektonikus környezetben való alkotás alapjául (...), illetve azokhoz az

Barta Gyula: Requiem Csernobilért

olajfestményekhez, amelyekben megjelenik a tér kompozíciójának precíz, mozaikszerű ábrázolása. (...) Barta Gyula sohasem egyoldalú; a modern vidék konstruktivista interpretációja mellett is van érzéke a finom költészet, a báj és a csillogás, valamint környezete hétköznapi szépsége iránt. A költői interpretációk sorában említést érdemelnek a vizeket és hajókat ábrázoló képei (...), melyeket sajátos képi kompozíció formájában adják vissza a fény és a színek gazdagságából, a víztükör visszaverődéséből származó varázslatos élményt.

Barta Gyula: Erdő alatti rétek

Az architektúrán belül Barta Gyula sok olyan monumentális alkotás szerzője, amelyek gyakran sajátos, nem hagyományos anyagból készültek. Ezek egyenesen kötődnek működési helyeihez és feladataihoz. A festő az egyik helyen felfüggeszthető képet készít valódi, szinte mozaikszerű struktúrával. Máshol monumentális, tisztán geometrikus, legömbölyített formákkal és nagy méretekkel dolgozik, melyek közvetlenül a tárgyi környezet (gépek, technika, földművelés) inspirációira reagálnak. A megfigyelt valós világot a formák „szeleteivel”, az ismert részletekből és a dekoratív elemekből szerkesztett kollázsokkal ábrázolja. Az építészet számára készített munkáinak egész sorában megjelenik a Nap varázslatos témája. Ezekben a képekben a táj szürrealista módon átváltozik, a tárgyak pedig megélevenednek. A szövött kárpitban rejlő lehetőségek ösztönző ereje köszön vissza a nagy hatású bel- és kültéri kerámia domborművéből (...), melynek témája az élet fája.”

Nem célunk, hogy más (nagyobbrészt magyar) művészettörténészek, -teoretikusok és más méltatók írásaiból is idézzünk, mert mindnyájan szinte ugyanúgy vélekednek róla, mint Ševčíková. Inkább szóljunk néhány szót párkányi mivoltáról, már csak azért is, mert annak idején elhangzottak róla olyan dezorientáló, a közvéleményt befolyásolni szándékozó megjegyzések, melyekkel igye-

keztek megkérdőjelezni Bartának a szülővárosához való hűségét. E rágalmakat eleve cáfolja a rokonaihoz és a barátaihoz való ragaszkodása, akikhez gyakran hazalátogatott, továbbá az is, hogy állandó kapcsolatban állt az 1981-ben alakult Párkányi Képzőművészkörrel, amelynek tiszteletbeli tagjai közé választották. A kör megalakulásának 15. évfordulója alkalmából, 1996-ban megjelent katalógus az ő bemutatásával kezdődik. Főként halálát követően szállingóztak, ki tudja kinek a révén és mi célból, olyan felháborítóan sértő susmogások, hogy itt hagyta a várost. Nem itt élt és alkotott, hanem Pozsonyban, és nem is volt már igazán magyar. Hogy ez nem pusztán gyanúként merült fel, több különös jel is utal rá.

Barta Gyula 2008. szeptember 11-én hunyt el váratlanul Pozsonyban. Szlovákia fővárosának Rózsavölgyi (szlovákul Ružinov) temetőjében kísérték el utolsó útján családja tagjai, barátai, ismerősei, köztük e sorok írója is, aki a város polgármesterének beleegyezésével (az elhangzott szövegben, „megbízásából”), Párkány önkormányzata és lakossága nevében mondott búcsúbeszédet. Többek között e szavakat is: „Városunk szülötteinek és a benne otthonra találtaknak velled kapcsolatban azt is emlékezetükbe kell vésniük, hogy te szülővárosod őszinte szeretetén kívül, csodálója voltál minden természet-, és ember alkotta szépségnek, amelyek hazánk területén élénk tárulnak: legyenek azok a Duna-menti síkság virágban pompázó rétjei, búzamezői vagy a hóval borította Tátra békét, nyugalmat árasztó lankái. Mint művész, igyekeztél hidakat építeni a szlovák és a magyar nemzet kultúrája közt, s mint ember, társakra, barátokra lelteni mindkét nemzet fiai között.”

2008. szeptember 26-án pedig egy beadvánnyal fordult a város polgármesteréhez és a képviselő-testülethez, amelyben a következőket írta: „Ez év szeptemberében Pozsonyban, 86 éves korában elhunyt Barta Gyula Párkány város Pro Urbe-díjasa, érdemes művész (több más rangos elismerés kitüntetéttje), városunk szülötte.

Képzőművészeti munkássága országszerte ismert, sőt mondhatnánk, Európa-szerte, mivel alkotásai bekerültek Moszkvától Londonig számtalan nagyváros múgyűjtőinek magángyűjteményeibe, Szlovákiának pedig több városi galériájába, sőt a Szlovák Nemzeti Galériába is.

Tőle ered a gondolat, hogy városunk központjában olyan sétány (több is) épüljön, amely az amúgy is a környezetébe harmonikusan illeszkedő település esztétikai adottságait még inkább kiemeli. Azt is ő javasolta, elsőként, hogy az 1683-as párkányi csata emlékét a város lovaszoborral (konkrétan Sobieski Jánosra gondolt) örökítse meg. Ezt az óhaját adta tovább Bartusz Gyulának és többek között nekem is. Ezért is tar-

tom kötelességemnek javasolni, hogy a város közepén felépült ún. sétálóutcát, hivatalos nevén Fő utca, a város önkormányzata róla nevezze el Barta Gyula sétánynak, szlovákul: Kolonáda Júliusa Bartu.

Minden város, sőt kisebb települések is büszkék neves szülötteikre, emléküket igyekeznek megőrizni úgy, hogy egy-egy utcát, iskolát, középületet róluk neveznek el, ami egyúttal a település rangját is emeli.

Remélem, javaslatom meghallgatásra talál, és a közeljövőben realizálódik.

Tisztelettel: aláírás

Javaslatomhoz kérem a következő civil szervezetek csatlakozását:

Szlovákiai Magyar Képzőművészek Társasága,

A helyi képzőművészek csoportja,

A Csemadok Párkányi Alapszervezete,

A Párkányi Szlovák–Magyar Baráti Társaság, akikhez javaslatomnak egy-egy példányát eljuttatom.”

Barta Gyula: Illusztráció

A felkért szervezetek egyetértésüket írásban juttatták el a beadvány írójához és az illetékesekhez. Ami érthetetlen, én a javaslat betérjesztője, semmilyen hivatalos választ nem kaptam, de tudtommal senki sem, hacsak annyit nem, hogy a városi hivatal egyik akkori tisztviselője szóban jegyezte meg, a sétány, illetve a sétálóutca szlovákul nem kolonáda. Ez igaz. Aztán az a szóbeszéd is járta, hogy a felterjesztés tárgyát képező utca elnevezésére biztosan akad majd más, arra érdemesebb személy, meg hogy Barta Gyuláról az újonnan felépült dunai rakpartot, mint sétányt lehetne elnevezni. Ám ez sem történt meg. Azonban áll a mások által nehezen kiküzdött Sobieski-szobor, s végül 2011-ben, bár kissé furcsa módon, a városi galéria kapta meg Barta Gyula nevét. Legalább ennyit.

A képek forrása: *Barta Monografia*. Bratislava: AB-ART Könyvkiadó. 2007.

Az iskola és a könyvtár szerepe a szlovákiai magyarok identitásmegőrzésében

Bevezetés

Az egészségügy mellett az oktatás a népgazdaság egyik legnagyobb és több oknál fogva is legfontosabb üzemága (vö. Cholnoky 1996). Csak jól működő oktatással lehet gazdaságilag is erős egy ország. És szintúgy, csak jól működő nemzetiségi iskolákkal maradhat meg egy nemzeti kisebbség. Iskoláinak (lassú, nem feltétlenül látványos, de) szisztematikus tönkretétele magának a kisebbségnek is lassú, de biztos megsemmisüléséhez vezethet. A többségi nemzetnek a nemzetiségi iskolák ellen irányuló lépései azért is igényelnek fokozott figyelmet, mert a hatás nem kézenfekvő, az csak jóval később, adott esetben csak évtizedek múlva jelentkezik. Egy szlovák óvodába vagy iskolába beíratott magyar gyerek nem feltétlenül válik rögtön szlovákká. Magyar szülei a népszámlálás alkalmával magyar nemzetiségűnek írják be. Iskolái után azonban, főként, ha szlovák környezetbe kerül, a következő népszámlálások egyikén már nagy valószínűséggel szlováknak fogja vallani magát. 1921 és 2001 között a szlovákiai magyarok lélekszáma (asszimiláció, elűzés, áttelepítés, elvándorlás stb. miatt) nyolctizedére zsugorodott, míg a szlovákok száma majdnem 2,4-szeresre nőtt. (Szűcs 2012: 69)

A személyiségfejlődés során az identitás a középiskolás kor vége felé alakul ki – ezért meghatározó a középiskola szerepe –, de formálódása egy életen át tartó folyamat, a nemzeti identitás pedig az információs korszakban¹ gyökeresen meg is változhat.

Minden nemzet identitásának megtartásában kultúrájának, történelmének és irodalmának írásos dokumentumai – általában véve kulturális javai – megőrzése és a közösség részére elérhetővé tétele elsőrendű feladat, hiszen a múlt és a jelen megismerése, a jövő nemzedék számára történő átöröklés pótolhatatlan. Ezt a feladatot a közgyűjtemények: könyvtárak, levéltárak, múzeumok végzik. A tanulás, az oktatás, a művelődés, az emberi erőforrások megújulása a felsorolt intézmények nélkül ma már elképzelhetetlen lenne (Doncsev 2013: 4). Ezen intézmények gyűjteményeik révén a tudás és a minőségi informá-

cio gyors közvetítésére és a kulcskompetenciák fejlesztésére alkalmas színtérként léptek be a hagyományos iskolai tevékenységi formák kiegészítésére. A könyvtárak szerepe mással nem pótolható, az információkat hordozó dokumentumok gyűjtése, őrzése, feltárása, szolgáltatása és egyben a közösségépítő szerepe is kiemelendő.

Fontos területe a könyvtárnak a gyermekrészt. Hiszen a cél az, hogy azokat a gyerekeket, diákokat, akik belépnek a könyvtárba, olvasókká neveljék, ne csak passzív könyvtárhasználók legyenek. Élényszerűen olvassanak nap mint nap, és ennek a könyvtár is része legyen.

A vizuális kultúra napjainkban rengeteg újdonságot hoz, de értő olvasás² nélkül nem szereshető meg a korszerű műveltség. Víták folynak a műveltségről, nagyon fontos kérdés az, hogy a gyerekek megtanulnak-e olvasni, megértik-e, amit olvasnak, mert máskülönben nem tudnak korszerű ismeretekre szert tenni – hangsúlyozza Fodor Péter, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója. Kitartó munkával és újszerű ötletekkel sokat lehet tenni azért, hogy a gyerekek megszeressék az olvasást. De ezt már otthon, a családban el kell kezdeni. Bánhegyesi Zoltán, a Leövey Klára Gimnázium és Szakközépiskola igazgatója szerint a diákok érdeklődése inkább a vizualitás felé fordul, és kevesebbet olvasnak.³ A könyvtáraknak tehát meg kell felelniük az új kihívásoknak is. Felgyorsult világunkban a gyorsan változó társadalmi igények szükségessé teszik a kreativitás, a tehetség, a képességek és a készségek fejlesztését, a formális és nemformális, illetve az informális tanulási formákat. Ma már elkerülhetetlen az egész életen át tartó és az élet minden területére kiterjedő tanulás.

„A könyvtárak, a muzeális intézmények és a levéltárak számára egyaránt kiemelt feladattá vált az élethosszig tartó tanulás elvárásrendszerének történő megfelelés, ennek érdekében a közgyűjteményeknek a legfontosabb iskolán kívüli oktatási helyszínné váltak.” (Sörény 2013: 9)

A könyvtárak által kidolgozott, megszervezett és lebonyolított programsorozatok, foglalkozások során alkalmazott tanulási módszerek nagyon sokrétűek. Ilyenek például az olvasáskultúra-fejlesztő, valamint -népszerűsítő programok, a szövegértést támogató foglalkozások, tematikus könyvtári foglalkozások, szakkörök, tehetségfejlesztő programok, fejlesztő biblioterápiás foglalkozások. Az ilyen jellegű foglalkozások megszervezése, lebonyolítása megköveteli a megfelelő kompetenciákkal, felkészültséggel rendelkező, elhivatott munkatársakat. Ezért a könyvtárosi hivatásra is érvényes az élethosszig tartó tanulás, az önművelés. A könyvtárosokra rótt feladat tehát nem könnyű, sem határon innen, sem pedig

határon túl. A naprakész tudás és az információ-halmazban való eligazodás nélkülözhetetlen.

A Magyar Könyvtárosok VII. Világtalálkozójának ajánlásai között is szerepel a megállapítás, hogy a magyar identitás vállalása, a magyar kultúra ápolása és az anyanyelv használata szoros összefüggést mutat. Így az olvasás is rendkívül fontos, amelynek egyik intézményes hátterét a könyvtárak adják. Szükség van az egymástól történő tanulásra, közös tervezésre. Ezt segíti az OSZK, a KI és az OK rendezésében négyévente megvalósuló Magyar Könyvtárosok Világtalálkozója.⁴

Répás Zsuzsanna nemzetpolitikáért felelős helyettes államtitkár is jelentős szerepet tulajdonít a könyvtáraknak és a könyvtárosoknak az anyanyelv-használat népszerűsítésében és a magyar kultúra megtartásában.⁵ Dr. Kövér László, az Országgyűlés Elnöke egyenesen kijelenti, hogy könyvtárak és könyvtárosok nélkül nem maradhat meg a nemzeti kultúra, és a közösségteremtésben is jelentős szerepük van.⁶

Identitás – iskola – műveltség

A szlovákiai magyarok társadalmi és gazdasági felemelkedéséhez feltétlenül szükséges a műveltségi szint emelése (László 2001: 70), ugyanis a felsőfokú műveltségi szintjük messze elmarad az országos szinttől. „Szlovákiában ez 7,87%, míg a magyar nemzetiségű lakosoknak csak a 4,54%-a végzett felsőfokú intézményben” (László 2006: 137).

Általánosan érvényes, hogy az alulképzettek fokozottan kiszolgáltatott helyzetben vannak, saját erőből pedig nem tudják megoldani a felemelkedést, mivel „nem képesek elfogadni az

Szűcs Boglárka fényképfelvétele

»elhalasztott jutalom« (deferred gratification) alapelvét. (...) ti. az egész társadalmi lét olyan helyzetbe kényszeríti őket, ami megfosztja őket a hosszú távon való racionális előregondolkodás képességétől – éppen saját társadalmi helyzetük bizonytalansága révén” (Ferge 1984: 47–48). Fontos lenne az is, hogy a magyar tanulók az általános iskola elvégzése után magyar tanítási nyelvű középiskolába kerüljenek, mert a tovább-

tanulás fontossága ezen a szinten már jobban tudatosítható. (Szűcs 2012: 71) Nagy kár tehát, hogy „... kisebbségi magyar iskolák sorvadnak el – no nemcsak a gyermekhiány okán, hanem a *diszkriminatív oktatási törvények*, a tudatos visszafejlesztés miatt is. A magyar tanítási nyelvű osztályokat kétnyelvűvé, a kétnyelvűeket csupán nyelvoktatóvá változtató akarattal, az ún. alternatív iskolák sanda szándéka mind-mind az alig burkolt asszimiláció eszközei” (Székely 2005: 34).

Minden egyes magyar gyerek, akit szlovák iskolába íratnak be, veszélyeztetni a helyi magyar iskola létét, hiszen egy bizonyos létszám alatt nem indítanak magyar osztályt. Ezért „a beolvasók döntése mások döntési lehetőségeit is befolyásolja, nehezebbé téve számukra is kultúrájuk, identitásuk megőrzését” (Fiala 2012: 3).

Az 1989-es rendszerváltás során elszalasztott lehetőségek után a nemzeti kisebbségeknek újabb reményt adott az EU-ba való belépés, de „...az Európai Uniónak ma még nagyon korlátozott eszközei vannak a kisebbségvédelem előmozdítására, s esetenként a probléma jelentőségének felismerése is hiányzik. A kisebbségvédelem Európai Unión belüli eszköztárának kimunkálásánál nagyon fontos az arány és mérték erényének érvényesítése, lévén, hogy két versengő szempontot kell összehasonlítani. Egyrészt az integrációnak a jelenleginél komolyabb támogatást kellene adnia a nemzeti kisebbségek érdekvédelméhez, másrészt a szubszidiaritás elve, a partikularitás és lokalitás tiszteletben tartása jegyében nem szabad csak »központi« európai megoldásokban reménykedni, a tagállami szint ezen a területen is megkerülhetetlen marad.” (Király 2007: 117)

Meglehetősen fonák helyzet az, hogy egyrészt kulturálisan és nyelvileg sokszínű Európát tartunk kíváncsnak, másrészt viszont az egyes országok nemzeti kisebbségei eléggé kiszolgáltatottak az adott többségi nemzet különböző szintű és módszerű asszimilációs törekvéseinek. Az az ország, amely nem tartja tiszteletben nemzeti kisebbségeinek védelmét, saját kultúráját szegényíti azáltal, hogy az ennek részét képező nemzeti kisebbségi kultúra(ka)t sorvasztja. A kisebbségi lét szempontjából kedvezőtlen folyamatokat fel kell tárni, és megfelelő stratégiákat kell kidolgozni azok megszüntetésére, enyhítésére. Ez a feladat vár a magyar kisebbségre és politikai képviselőire (Szűcs 2012: 72–73).

A nyolcvanas években a magyarok asszimilálódása megállt, a kilencvenes években még csökkent is (László 2004: 201). A 2001-es népszámlálási adatok szerint a szlovákiai magyarok száma 10 év alatt több mint 8%-kal csökkent, ennek egyik oka az országonál alacsonyabb népszaporulat, a másik az asszimiláció. A magyar népesség csökkenésének megállítást, illetve annak

kiindulópontját az óvodai nevelésben kell keresni, ugyanis az iskolai beiratkozásnál kiemelkedően nagy eltérések már nincsenek. (László 2004: 201, 205) A 2011-es népszámlálás azonban még a legpesszimistább becslésnél is rosszabb eredményt hozott. Nemzetiség szerint a magyarok száma 2011-ben 458 467 fő, 2001-hez képest 62 061 fő a fogyás, míg anyanyelv szerint 508 714 fő, de erősebb, 64 215 fős fogyás mellett. A magyarok döntő többsége (több mint 90%-a) Dél-Szlovákiának a Magyarországgal határos déli sávjában él (Szűcs 2012: 78).

Szlovákia és Magyarország között a határ mentén lévő színvonalas magyarországi középiskolák konkurenciát jelentenek / jelenthetnek a szlovákiai magyar középiskoláknak. Jelzésértéke lehet azoknak az adatoknak, amelyeket a Márai Sándor Alapítvány 2004-ben 36 határ menti magyarországi gimnáziumból kért be. 19 intézmény válaszolt a körlevélre. Ezek közül 16-ban tanultak szlovákiai magyar diákok. Míg 1992-ben csak 7 volt, addig a 2003/2004-es tanévben 160-ra nőtt ezeknek a diákoknak a száma. Feltételezhető, hogy ez a szám folyamatosan továbbra is nőni fog (László 2004: 215–216).

A nyelvek fennmaradása Európa kulturális örökségének záloga. Kisebbségi helyzetben még a példaértékű vagy az ideálisnak mondható jogi lehetőségek sem jelentenek garanciát az anyanyelv megtartására, ha a törvények az utolsó pillanatban születnek, ha a nemzeti kisebbség nem tud, vagy bizonyos okok miatt nem is akar velük élni. Az államnak a nyelvi jog végrehajtásában és védelmében felelősséget kell vállalnia. A nyelv ügye nem lehet, hogy veszélyes téma legyen, mivel a nyelvi jogoknak jelentős szerepük van a globális, multikulturális világban (Szűcs 2012: 73).

„A Kárpát-medencében élő magyar kisebbségek nyelve veszélyeztetett helyzetben van. A nyelvviasszaszorulásnak, a nyelvcsere folyamat felgyorsulásának, a másodnyelvi iskoláztatás terjedésének okát abban találjuk, hogy a magyar nyelv nyelvhasználati színtereket veszít: kiszorul a politikából, a közéletből, a közigazgatásból. (vö. É. Kiss 2004: 154) Azáltal, hogy a magyar mint kisebbségi nyelv nem használható mindenhol, nincs meg az emberben a tejjesség érzése a nyelvével kapcsolatban. Elfelejt, vagy nem is fogja megtanulni bizonyos szakterületek szókincsét, nem érti majd meg magyarul egy nyomtatvány kifejezéseit, s a következő lépcső az lesz, hogy a szülő nem érzi majd fontosnak, hogy átadja anyanyelvét gyermekének.” (Sztók 2011: 160–161)

Ha egy nyelv használatával kapcsolatban félelem alakul ki, és ez rögzül, akkor a nyelvcsere felé viszi el a nyelvet. A szlovák nyelvtörvény ebbe az irányba mutat. A hétköznapi embert félelemben tartja, elbizonytalanítja. Ezek az intézke-

dések a nyelv ellen és annak fennmaradása ellen irányulnak. (Sztók 2011: 153–162)

A 90-es évek elején és a századfordulón a nemzettudat (tehát a magyar nemzethez való tartozás tudata) már nem evidencia a környező országok magyar kisebbségeinél. Ha feltesszük a kérdést szlovákiai magyarok körében, hogy mit jelent a számukra magyarnak lenni, különböző válaszokkal szembesülünk. A kisebbségi identitás drámáját azonban egy mondatban így lehet megfogalmazni: „örök dilemma a harc és a belenyugvás között” (Gereben 2005: 7). A saját azonosságához való ragaszkodás, az alkalmazkodás, az elzárkózás és a beolvadás, a választások és a kompromisszumkeresések állandó, gyötrelmes folyamata.

Szűcs Boglárka fényképfelvétele

Nézzünk egy választ a fenti kérdésre. „54 éves férfi, szerelő: Magyarul beszélni félelem nélkül.” (Gereben 2005: 40) A „félelem” szó használata arra utalhat, hogy a nyilatkozót atrocitások érthették a munkahelyén vagy valamilyen hivatalban a magyar nyelv használata miatt. Egy másik vélemény, amelyben nem a félelem, hanem a felvállalás dominál: „52 éves nő, hivatalnok: Megtartani apáink, ősünk nyelvét, hitét. Az a magyar, akinek a gyermekei is magyarok maradnak” (Gereben 2005: 44).

A népszámlálási adatok és a statisztikai-demográfiai felmérések és a magyar közösségekben végzett identitásvizsgálatok azt igazolják, hogy a magyar nemzetiség és magyar anyanyelv bevallása nagyfokú korrelációt mutat. A nyelvcsere rendszerint nemzetiségváltást is jelent.

A nyelv megtartása a kisebbségi magyar közösség megmaradását jelenti. Ezért nem szabad hagyni, hogy a magyar nyelv a magánéletbe szoruljon vissza. A magyar iskoláknak színvonalas képzést kell biztosítaniuk, a diákoknak megadva az esélyegyenlőséget ahhoz, hogy érvényesüljen tudjuk a munkaerőpiacon (Sztók 2011: 162). A könyvtár támogatni tudja egyrészt már az iskoláskorú gyerekeket, másrészt az élethosszig tartó tanulás elősegítésében is részt tud vállalni,

többek közt az információszolgáltatás egyik helyszínéként is.

A második világháborút követően azon magyar kisebbségeknek, amelyek a szovjet érdekszféra államaiban, a szocialista országokban éltek, az internacionalista propaganda köntösébe bújtatott asszimilációs politikával kellett, hogy szembenézzenek. A magyar közösségeknek sikerült létrehozni iskolákat, színházakat, közművelődési intézményeket, könyvtárakat, tehát a nyilvános szférában jelen volt az anyanyelv, ennek ellenére jelentős volt az asszimiláció. A 20. század végén a szovjet befolyás megszűnése magával hozta a térség politikai és gazdasági átalakulását. A nemzetiségi és nyelvi jogok területén is változások történtek. A nyelvi alapú konfliktusok nagyrészt abból adódnak, hogy némely országokban a nyelvi nacionalizmus ideológiája az uralkodó, a nyelv kommunikatív funkciója elé helyezi a többségi nyelv nemzeti-reprezentatív funkcióját. Az uralmon lévő politikai hatalom olyan helyzetet teremt, hogy az érvénysülés alapvető feltétele csakis az állam nyelvén valósulhat meg. A legtöbb országban a nyelvi jogok szűkítése a jogszabályok szintjén jelentkezik, a nyelvpolitikát pedig az asszimilációs ideológia határozza meg. A nemzeti ideológia nyílt hangoztatását kerülve ma már inkább a gazdasági és osztársadalmi érdekeknek, valamint a kisebbségi integráció szükségességének adnak hangot. Ilyen érvekkel magyarázzák a kisebbségi iskolákban az államnyelven oktatott tárgyak óraszámának növelését (Csernicskó-Szabó Mihály 2011: 165–170).

Komáromi magyarok iskolaválasztási szokásairól tudhatjuk meg, hogy: „Az iskolaválasztás – mely egyszersmind nyelvválasztást is jelent – közvetlen útja az individuális nyelvfeladásnak, s inkább az annak, hogy egy nyelv – esetünkben a magyar nyelv Szlovákiában – milyen perspektívával bír” (Kehl–Vincze 2009: 71). Az idézett tanulmányból kiderül, hogy a lányok és a városi gyerekek nagyobb eséllyel kerülnek szlovák iskolába, mint a fiúk, illetve a falusiak. Még nagyobb hatással van azonban a család nyelvi összetétele, és az, hogy a szülők milyen iskolába jártak. Ezen belül is inkább adja gyermekét szlovák iskolába a szlovák iskolát végzett magyar nő, mint a szlovák iskolát végzett magyar férfi. A szlovák nyelv családon belüli térnyerése a szlovák iskola iránti szimpátia sokszorosára növekedését eredményezi.⁷ A magyar nyelv szempontjából kedvezőtlen tendenciák hátterének vizsgálata még várat magára. (I. m. 77–78)

Pedig nagyon fontosak lennének az ilyen jellegű kutatások, mivel az iskola a nemzetiségi lét legfontosabb bástyája. „Annak idején több alkalommal akartunk az iskolaügyi minisztérium nemzetiségi osztályának szervezésében elvégezni olyan országos felméréseket, melyek során azt szeretnénk volna

megtudni, hogy milyen pályára álltak, hol tanulnak tovább a szlovák alapiskolákban végzett magyar nemzetiségű tanulók. Nem kaptunk engedélyt rá, tehát ezt a területet tilos volt kutatni, mindannyian tudjuk, hogy miért.” (Fibi 2011)

A többségi állam nem veszi teljes mértékben figyelembe a nemzeti kisebbségek kultúramegtartó igényeit, ez megnyilvánul az oktatás területén is. „A tömeges történelemtanítás ugyanis mindmáig a nemzetállam legitimációs igényeire épül, a nemzetközpontú történelemszemléletet képviseli. Más szóval: az iskolai történelemoktatás alapvető társadalmi funkciója a nemzet(állam)központú történelemszemlélet közvetítése.” (Jakab 2009: 330) A nemzetállam-központúságot azonban többen is túlhaladottnak tartják. Rudolf Kučera *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével* című kötete utószavában írja Popély Gyula: „...térsgünkben ejteni kellene a nemzetállam eszméjét, és valamilyen közös közép-európai identitást kellene magunkra öltönnünk” (Popély 2008: 153; 2009: 44).

Ennek a közös közép-európai identitásnak azonban nem mond ellent a nemzeti kisebbségek önrendelkezésre való törekvése. Így például „a magyarság lelkületében évtizedeken át élő ellenzéki séget is az önrendelkezési vágy lappangó megnyilvánulásaként lehet tekinteni” (Duray 1999: 371). Az önrendelkezés lenne ugyanis a kultúra és ezáltal a nemzeti kisebbség megmaradásának egyik biztosítója.

Tudjuk, hogy „...ha a vegyes házasságokban élők nem magyartalanodnának el, ha mindannyian magyar iskolába íratnánk a gyermekeinket, ha az anyaországi hatalom párthovatartozástól függetlenül törődne velünk, akkor nem kellene aggódnunk a fennmaradásunkért.”⁸ De vajon meddig lesznek még magyar iskolák, meddig támaszkodhat rájuk a nemzetiségi kultúra, ha az iskolákat **állandó** támadás éri a többségi nemzet részéről?

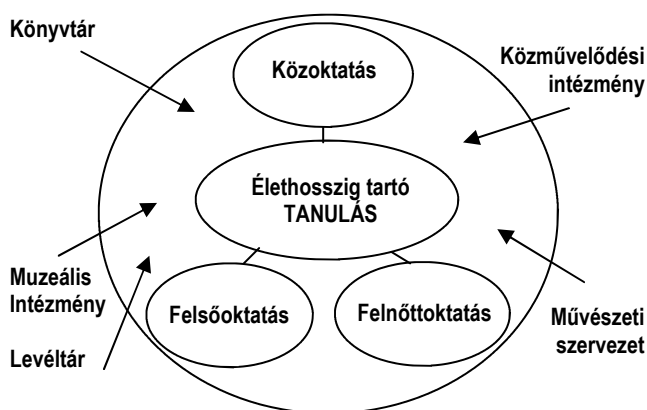
1. táblázat: **A szlovákiai magyarok számának változása 1980–2011⁹**

Év	Magyarok száma (nemzetiség)	%	Változás	Magyarok száma (anya nyelv)	%	Változás
1980	559 490		7 484			
1991	567 296	10,8	7 806			
2001	520 528	9,7	-46 768	572 929	10,7	
2011 -	461 241		-59 287			
2011 +	486 701		-33 827			
2011	458 467	8,5 ¹⁰	-62 061	508 714	9,4	-64 215

Veszélyes demográfiai jelenségek mutatkoznak: „...míg 1951-ben az alapiskolás korú gyerekek korosztályában a magyar nemzetiségű gyerekek aránya még 14,24% volt, ez 1996-ra fokozatosan 8,48%-ra csökkent. Ha ezt a rohamosan csökkenő tendenciát nem sikerül mérsékelni és megállítani, úgy 30-35 év múlva a szlovákiai magyarok részaránya jóval 5% alá zuhanhat...” (Fibi 2001: 22).

A megmaradás egyik legfontosabb feltétele a jól működő magyar iskola, és az, hogy a magyar gyerekek magyar, és ne szlovák iskolába járjanak. A magyar gyerekek szlovák iskolába való beíratásának körülményeiről, továbbtanulási esélyeiről, nyomon követésükről nem készültek átfogó felmérések, azok elkészítését a szlovák állam nem támogatja, hanem inkább akadályozza (lásd fent, Fibi 2011). Következtetés: az említett, hiányzó felméréseket minél előbb el kell végezni. Mert amíg nem ismerjük pontosan azt a folyamatot, ami ellen védekezni szeretnénk, nem is tudhatjuk a legmegfelelőbb stratégiát kidolgozni, így például az ellen a hiedelem ellen sem, hogy csak a szlovák iskola biztosít a felnövekvő nemzedéknek széleskörű továbbtanulási lehetőségeket, megalapozva ezzel a jövőjét (Szűcs 2012: 79).

1. ábra: Az oktatás és a kultúra kapcsolódási pontjai¹¹

A könyvtárak szerepe

„A könyvtár, jegyezzük meg jól, nemcsak művelődési eszköz, nemcsak tudományos intézmény, de anyanyelvünk és nemzeti kultúránk egyetlen intézményes őrhelye. Ezt szolgálni minden magyar kötelessége, akár könyvtáros, akár olvasó!” (Brogyányi 1941: 47). Mai szemmel pedig „...a könyvtár egy társadalom tudományos, kulturális és információs gazdagságának, »jólétének« fontos háttérintézménye” (Balogh 2010: 8).

Az ember életében az első helyen a család, az otthon fogalma szerepel, a második a munkahely, a harmadik hely fogalmának a könyvtárat Ray Oldenburg amerikai szociológus fogalmazta

meg. Az az a hely, ahol a különböző korosztályok találkozhatnak. Felhasználó-központú könyvtárnak közösségteremtő ereje lehet. A civil szerveződések, egyesületek, szakkörök részére a könyvtár mint közgyűjteményi intézmény helyet biztosíthat. A kisebbség / a szlovákiai magyarság életében a könyvtár „harmadik helyként” fontos szerepet tölthetne be. A könyvtárosoknak az a vágya, amely egyben kihívás is, hogy minél több diákból, gyermekből nevelődjön / váljon olvasó, akinek az olvasás örömet jelent. A mai felgyorsult és a számítógépes, „egy kattintással mindent” világban ez számukra nem kis kihívást jelent.

Fontos az olvasási kultúra széles körű terjesztése, erre számos példával találkozunk a gyakorlatban is, az író–olvasó találkozók mellett ma már nagy hangsúlyt fektetnek a különböző országosan szervezett akcióknak, ilyen például az évente megszervezett „Országos Könyvtári Napok”. Az esztergomi Helischer József Városi Könyvtárban pedig a Könyvtári éjszaka-program stb. A fejlesztő biblioterápiás foglalkozások alkalmával a foglalkozást vezető saját eszközeivel igyekszik megszerettetni az olvasást. A csoportfoglalkozásnak meghatározott céljai vannak, ilyen az önismeret, a kreativitás és a kommunikációs készségek fejlesztése. A lényeg az élményszintű feldolgozáson van, a kiindulópont egy szépirodalmi mű, novella elbeszélés, regényrészlet. A történet kapcsán kialakult beszélgetés során „kinyílnak a zárt kapuk”, a résztvevőkben lévő gondolatok kimondása fontos, fejlesztő hatású. Egy-egy hős, annak viselkedése, karaktere saját életünk során is „felbukkan” vagy „felbukkanhatott”, és magát a szituációt is már átélhettük.

Kovács Csilla az „olvasatlanság” jelenségét és a „lelki munkakerülést” boncolgatja egyik írásában, amelyben Babitsot idézi: „A fáradt modern fajhoz tartozol / és már nem tudsz a dolgokra gondolni”. A világ, amelyben élünk, a mennyiségre és az azonnali haszonszerzésre fekteti a hangsúlyt, így figyelmen kívül hagyva az értéket, ami emberi az emberben. Az olvasás mint felesleges teher jelenik meg, ezáltal semmibe vész mások üzenete. Jogosan teszi fel a kérdést, hogyan boldogulunk olvasatlanul, hogyan találjuk meg helyünket a világban, hogyan alakulnak szűkebb kapcsolataink, hogyan válnak érzékelhetővé a világ láthatatlan dolgai. Felhívja a figyelmet, hogy az olvasást és célját, az olvasottságot vissza kell helyezni, be kell építeni értékrendünkbe. „Az olvasatlanul hagyás veszélyes létromlás” (Kovács 2010: 26). Ez a megállapítás kisebbségi létben még inkább nyomatékot kap.

Az írás-olvasás emberi alkotás, amely velünk született igény. Az elsajátításához azonban munkára van szükség. „Ha megszólal bennünk az olvasott jel, az lehet térben és időben messziről hang-

zó, de az átadó távollétében is jelen van az olvasó jelenében, és újraéled...” (Kovács 2010: 26).

Minden, amit az ember a természetben alkotott, jeleket, üzeneteket hordoz. A helyes olvasás fontos, hiszen az így megszerzett tudással és tapasztalattal saját belső világunkat gazdagíthatjuk, és a megszerzett ismerettel mások hasznára, segítésére lehetünk.

A következő megfogalmazás több szempontból is fontos a jelen emberének. Felhívja a figyelmet, hogy az értékre figyeljünk, és ne hagyjuk magunkat félrevezetni. Tanuljunk meg különbséget tenni a valós érték és a „szépen becsomagolt”, értéket nem hordozó, sőt értékromboló „alkotások” között, amelyeket ránk zúdítanak, és manipulálva próbálnak hatni ízlésvilágunkra.

„Az igazi írást, könyvet, verset, üzenetet többször kell elolvasnunk, a verseket pontosan tudnunk, hogy a bennük rejlő, nekünk szóló tudást megértsük, életünkbe beiktassuk. (...) A lelki örökségvédelem személyes teendő: megbecsülni és felismerni az ősök nekünk hagyományozott üzeneteit; azokat befogadni, kiválogatni, össze-rakni, »becsomagolni«, hogy aztán új élet teremjen bennünk is, tovább adományozhatóan a jövő emberének.” (Kovács 2010: 28)

Balogh András válasza arra a kérdésre, hogy miért is nem olvasunk: „Azért, mert a globalizáció áttételesen, a pénzügyi-gazdasági függésrendszer egyénig hatoló láncolatával kilúgozza az olvasáskultúrát, uniformizálja a kulturális érdeklődést, elszegényíti a társadalmat és a könyvtárügyet. Ehhez nem kell más, mint egy olyan globális kultúripar (Theodor W. Adorno), amely központosítottan termeli, allokája a szükségleteket és a szükségletkielégítőket egyaránt” (Balogh 2010: 6). Az elmélyült olvasás lehetőségeit a könnyed vizualitás csábítása szinte teljesen elnyomja.

Az olvasás komplex folyamat, melynek elsajátítása és tanítása sem egyszerű feladat. A megfelelő olvasási technikák nélkül a tanulók képtelenek a szövegek, így a tankönyvek és a hétköznapi információhordozók (újságok, menetredek), irodalmi alkotások megértésére és az ott közölt információk értelmezésére, az irodalmi élmények átélésére, sőt a kritikai gondolkodásra is (Döbör 2009: 5).

A szerző évek óta rendszeresen rész vesz foglalkozásvezetőként gyermek- és ifjúsági olvasásnépszerűsítő programokban. Szembesült azzal, hogy az olvasáskultúra jelenlegi állapota és további fejlesztésének szükségessége nemcsak európai, hanem egyetemes probléma. Ezért sürgősen tenni kell az olvasásért, az egyének és közösségek mentális és pszichikus egyensúlyának megőrzése érdekében (Bartos 2009: 7). Mert legnagyobb felelősségünk, a legerősebb kötelezettségünk a gyerekekkel, az ifjúsággal szemben merül fel, ők kiemelt célcsoportjai terveinknek, mint bárhol másutt Európában (Bartos 2009: 9).

Miért fontos az olvasás, ill. az olvasási szokások kutatása? Egyrészt azért, mert az időmérleg-felvételek adatai szerint az olvasással töltött idő az utolsó két évtized alatt vészesen csökkent (KSH 2013: 17–20), másrészt azért, mert „Egy társadalom olvasmányaiiban magának a társadalomnak a sorsa (gondolkodásmódja, értékei, vágyai stb.) is tükröződik” (Gereben 1993: 51). Olyanokká válunk, mint amit olvasunk („fogyasztunk”): „*A rendezett, vállalt nemzeti identitás, főleg annak cselekvő változata, kedvezni látszik az olvasáskultúra magasabb szintjének és viszont.* Az ilyen identitástípushoz kapcsolódó olvasói magatartásformák egyrészt markánsabbak, másrészt mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt színvonalasabbak. Ami pedig az *elutasítást, közömbös identitástudatot* illeti, ez inkább az *olvasáskultúra passzívabb* és (esztétikai értelemben) *értékhiányos* megjelenési formáival társul. Az identitástudat és az olvasáskultúra kapcsolata tehát (főleg kisebbségi helyzetben) jól érzékelhető és egyértelmű tendenciát mutat: pozitív elemeik és hiányosságaik – külön-külön – egyaránt hajlamosak az együttes előfordulásra.” (Gereben 1999: 214; vö. még Gereben 2000: 210; 2012: 6–7).

A nemzeti kisebbségeknél kiemelt szerepet játszanak az olvasási szokások: „...a minőségileg és mennyiségileg fejlett olvasáskultúra jelentős szerepet játszhat (főleg kisebbségi helyzetben!) a személyiség és annak társadalmi kötődéseinek megerősítésében a kiegyensúlyozott, határozott, egyúttal túlzásoktól idegenkedő azonosságtudat kialakulásában. A kultúra – jelesen az olvasáskultúra – tehát az identitástudat egyik pillére-ként is funkcionál” (Gereben 2000: 210).

Az olvasási készségek fejlesztése mellett nem lenne szabad megfeledkezni az írásról sem, mivel: „A levelezési aktivitás, illetve általában az írásos tevékenységek gyakorlása szorosan együtt jár az olvasási aktivitással: az írásbeliség aktív művelői általában ugyanazon társadalmi rétegekből kerülnek ki, amelyek az olvasást is sokra tartják.” (Gereben 2000: 211)

Kitekintés

A népszámlálási adatok eredményei a magyar kisebbség csökkenő tendenciáját vetítették elénk. És mi van a számok mögött? A kisebbségi magyar népesség előregedése, asszimiláció, nemtörődömség, a hovatarozás bizonytalansága, esetleg félelem? Ha nem sikerül valamit tenni, úgy 30–35 év múlva a szlovákiai magyarok részaránya jóval 5% alá zuhanhat (lásd fent Fibi, 2001: 22). Mi lenne az alapvető feladatunk, teendőnk, hogy a további csökkenést megállítsuk? Mi lehetne a megoldás? A magyar nyelv és iden-

titás megtartása, valamint a kultúra ápolása elengedhetetlen feltétele a kisebbségben élő magyarság megmaradásának. Ezért is lenne fontos, hogy a felvidéki magyar szülők magyar tannyelvű iskolákba járassák gyermekeiket. A legfőbb problémák egyike viszont éppen az, hogy a valószínűleg üres háttérű, csak az asszimilációt gyorsító propaganda hatására a magyar családok 15-20%-a magyar nyelvű iskola helyett a szlovákokat választja gyermekének, nem gondolva arra, hogy amikor iskolát választ gyermekeinek, akkor egyben a jövőjét is meghatározza a számára. Meg kellene értetni a szülőkkel, hogy téves az a nézet, hogy gyermekük boldogulása csak a többség nyelvén, azaz szlovákul megszerzett tudással valósulhat meg. Fontos lenne a magyar anyanyelvű oktatás erősítése, egy minőségi oktatás megteremtése, amely felhasználható tudást ad a jól felszerelt, megfelelően képzett és elkötelezett pedagógusokat foglalkoztató, ésszerű tankönyvkiálattal rendelkező magyar tannyelvű iskolák-ból kikerült diákok számára, megalapozva ezzel az életben való sikeres boldogulásukat. El kellene oszlatni azt a tévhitet, hogy csak szlovák iskolába járva valósul meg az egyén érvényesülése. Ezzel a több évtizedes hamis, megalapozatlan érveléssel, szlogenekkel az identitásukban elbizonytalanodott szülőket manipulálják. A szlovák iskola soha nem adhatja meg azt, amit a magyar iskola. Hogy mire is gondolok? Gondolok itt többek között az irodalomunkra, a történelmünkre, a hagyományainkra és a kultúránkra. A szlovák iskolába járó gyerekek nagy többségénél a magyar kultúrához való kötődés megszűnik. A sokaknál létrejövő nyelvcserével pedig megtörténik az identitásváltás is (vö. Pék 2011: 5). Tudatosítani kell az anyanyelvű oktatás előnyeit, annak fontosságát. Szilárd alapokat csakis az anyanyelven lehet elsajátítani, és erre a stabil alapképzésre lehet majd építkezni, mind tudásban, mind lélekben.

Ezen kívül ne feledkezzünk meg egy nagyon fontos tényről sem, ugyanis a magyar iskolákban szerzett bizonyítvány ma az Európai Unió munkaerőpiacán mindenképp versenyképesebb a csak szlovákul tudókkal szemben. A magyar iskolában az anyanyelvű oktatás mellett biztosított a világnyelv elsajátítása, valamint a többségi nemzet nyelvének elsajátítása is. Azoknak a szülőknek, akik attól tartanak, hogy magyar iskolában gyermekük nem tanulja meg az államnyelvet a megfelelő szinten, vannak egyéb lehetőségek is, amelyekkel segíthetik, hogy gyermekük jól kommunikáljon szlovákul. A szlovák nyelvű könyvek olvasása, filmek nézése, szlovák nyelvű közegben való táboroztatás, esetleg nyelvi különórák.

A mindenkori szlovák kormánynak, amely országa jövőjét tartja szem előtt, tudnia kellene, hogy nemzetiségei számára a nemzetiségi isko-

lák tönkretétele és az anyanyelv szankcionálása helyett annak használatának elősegítését kellene szorgalmaznia és segítenie, biztosítani az anyanyelven megszerzett tudás lehetőségét. Le kell szögezni, hogy a nemzeti kisebbségek asszimilációjára tett minden kísérlet egyben az ország kulturális sokszínűségét is szegényíti.

Szemléletváltásra lenne szükség a szlovákiai magyarok körében mind a gyermekvállalási szokások, mind az iskolaválasztás következetességének tekintetében. A kétnyelvűsítés (érthetőbben: a magyar iskolák elszlovákosítása) ellen mindeddig (a rendszerváltás előtt és után is) eredményesen tudott fellépni a magyar közösség, de ha gyengül a közösségen belüli összetartó erő (márpedig sajnos ez tapasztalható), akkor már nem lehet a többségi nemzet részéről jövő erős szakos asszimiláció elleni egységes fellépésre sem gondolni. Egymást gyengítő (jobb esetben erősítő) folyamatokról van szó: ha csökken a magyar népesség, csökken a kollektív magyar identitástudat, könnyebben kikezdehető a közösség, könnyebben érvényesül a propaganda, hogy a magyar gyerekek akkor érvényesülnek jobban, ha szlovák iskolába járnak. Hosszú távon pedig és nagy átlagban a szlovák iskolába járó magyar gyerekek a későbbiekben elvesznek a magyar kultúra, a magyar közösség számára, és ezzel is csökken majd a magyar népesség. Jelenleg azt tehetjük meg, hogy meggyőzzük a szülőket: írassák magyar óvodába, iskolába a gyerekeiket, hogy ez által nagyobb eséllyel maradjanak meg magyar identitásúaknak, így jobban ellen tudnak majd állni a többségi nemzet részéről jövő, különböző asszimilációs törekvéseknek. Sokat számít az anyaország viszonyulása a kérdéshez. A kedvező Magyarország-kép bizonyára arra inspirálja a szlovákiai magyarokat, hogy tartsák meg magyar identitásukat, és fordítva. Ne legyen szégyen a magyar identitás, mert lelkiileg „Európában senkinek sem szabad kisebbséginek lennie, mert az nem statisztikai kérdés, hanem a méltóság vagy a megalázottság alternatívája” (Péntek 2007: 98).

Tájékozódhatunk a szlovákiai könyvtárak helyzetéről (Makulová 1993; Weiss 1995), magyarországi könyvtárosok szlovákiai (Horváth 2011), szlovákiai magyarországi kapcsolatairól (Szilágyi), szakmai találkozókról Szlovákiában (Dávid é. n.) és Magyarországon (Haraszi é. n.), ösztöndíjprogramokról (Mezey–Pegán 2011), de szlovákiai magyar könyvtárakról, olyan értelemben, mint szlovákiai magyar iskolákról, nem beszélhetünk. Ugyanis nincsenek országos szinten hivatalos adatok a szlovákiai közkönyvtárak magyar nyelvű dokumentumainak és magyar olvasóinak számáról sem. Országos felmérésre lenne szükség a helyzet jobb megítélése érdekében. Például Csiffáry Zsuzsanna, a Párkányi Városi Könyvtár igazgatója közlése szerint 2012-ben a könyvtárnak összesen 51 110 dokumentum

állt rendelkezésére, ebből 42 215 db-ot dolgoztak fel. A feldolgozottak közül 20 421 db a magyar dokumentumok száma. Összesen 823 beíratkozott olvasója volt a könyvtárnak, látogatója pedig 12 230. 79 766 dokumentumot kölcsönöztek ki. A magyar olvasók és a kikölcsönzött magyar dokumentumok számáról nincs adat. Vagy mindez már annyira „természetesen” hozzátartozik a szlovákiai magyar léthelyzethez, hogy már beszélni sem érdemes / szabad róla?

Hivatkozások:

Balogh András: Könyvtárak a globalizáció korában. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 19. évfolyam 12. szám 2010. december, 3–24.

Bartos Éva szerk. 2009. *Az olvasáskultúra fejlesztése. Koncepciók, programok és kampányok*. Budapest: Könyvtári Intézet.

Brogyányi Kálmán 1941. *Magyar könyvtári szolgálát*. Az előszót írta Csáky Mihály. Kiadja a Toldy-Kör. Pozsony: Concordia. (Bibliotheka Istropolitana.)

Csernicskó István – Szabó Mihály Gizella 2011. Hátrányból előnyt: a magyar nyelvpolitika és nyelvtervezés kihívásairól. In: Benő Attila – Péntek János szerk. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. 163–194.

Cholnoky Győző 1996. Magyar kultúra – magyar kisebbségek. *Magyar Kisebbség – nemzetpolitikai szemle*. II. évfolyam – 1996. 3. (5.) szám – Egyéni jogok – kollektív jogok. <http://www.jakabffy.ro/magyarkisebbsseg/index.php?action=cimek&lapid=4&cikk=m960314.html>

Dávid Bogi é. n. *Nyugat-szlovákiai magyar könyvtárosok szakmai találkozója*. <http://mke.info.hu/blog/2011/10/nyugat-szlovákiai-magyar-könyvtárosok-szakmai-talalkozoja/> (2012. október 2. 12.52)

Doncsev András 2013. Szabad tudásáramlás, egyenlő hozzáférés – Könyvtárak az európai állampolgárokért. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 22. évfolyam 8. szám 2013. augusztus, 3–8.

Döbör Ágota 2009. *Amit a hallgatóknak tudni illik: az olvasás és a szövegértés pszichológiai alapjairól*. Szeged: SZEK–Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.

Duray Miklós 1999. *Önrendelkezési kísérleteink*. Somorja: Méry Ratio.

É. Kiss Katalin 2004. *Anyanyelvünk állapotáról*. Budapest: Osiris Kiadó.

Ferge Zsuzsa 1984. *Az iskolarendszer és az iskolai tudás társadalmi meghatározottsága*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Fiala János 2012. Miért fogyatkozik a szlovákiai magyarság? *Kassai Figyelő*. X. évf. 8. szám, 2012. augusztus, 3–4.

Fibi Sándor 2001. A szlovákiai magyar iskolák ötven éve (1960–1989). In: Sidó Zoltán – Fibi Sándor – László Béla szerk. *A szlovákiai magyar iskolák története 1949–1999*. (Katedra Füzetek 8) Dunaszerdahely: Lilium Aurum. 17–36.

Fibi Sándor 2011. Nem előadás, inkább elmélkedés, hangosan kimondott belső monológ. www.felvidek.ma 2011. február 21. http://old.felvidek.ma/index.php?option=com_content&view=article&id=27127&catid=64&Itemid=131 (2012. 03. 15. 21:14)

Gereben Ferenc 2004. *Az ezredforduló magyar olvasáskultúrája a Kárpát-medencében*. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 2004/6. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/09/az-ezredfordulo-magyar-olasaskulturaja-a-karpat-medenceben/> (2013. április 17. 13.36)

Gereben Ferenc – Lőrincz Judit – Nagy Attila–Vidra Szabó Ferenc 1993. *Magyar olvasáskultúra határon innen és túl*. Budapest: Közép-Európa Intézet. Sorozat: *Hungari extra Hungariam* 2.

Gereben Ferenc 1999. *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népeség körében*. Budapest: Osiris Kiadó–MTA Kisebbségkutató Műhely.

Gereben Ferenc 2000. *Könyv, könyvtár, közönség (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében)*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár.

Gereben Ferenc 2005. *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Budapest: Lucidus Kiadó.

Gereben Ferenc 2012. Magyar olvasáskultúra a Kárpát-medencében. Mi történt az ezredforduló után? *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 21. évfolyam 12. szám, 2012. december, 5–27.

Gyurgyík László 2011. A szlovákiai magyarok számának változásai és várható alakulása a 2011. évi népszámlálás időpontjában. In: Ruda Gábor szerk. *Nemzetiségi iskolák Magyarországon, Szlovákiában és Szlovéniában*. Pilisvörösvár: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület (MBKKE). 121–128.

Gyurgyík László 2012. Egy csökkenés anatómiája. A szlovákiai magyarság demográfiai folyamatai az 1990-es évektől napjainkig. *Kommentár* 2012/3, 25–34.

Haraszi Pálné é. n. *A Kárpát-medencei könyvtáros egyesületek kerekasztal-beszélgetése és ajánlásai*. <http://ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek0410/haraszti.html> (2012. október 2. 12.57)

- Hegedűs Géza 1978. *Az olvasás gyönyörűsége*. Budapest: Móra Könyvkiadó.
- Horváth József 2011. A Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár és a kistalálódó könyvtárosok határon túli kapcsolatairól különös tekintettel a szlovákiai és az ausztriai könyvtárakra. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* 20. évf. 2011/9. <http://ki.oszk.hu/3k/2012/03/a-kisfaludy-karoly-megyei-konyvtar-es-a-kistaloldo-konyvtarosok-hataron-tuli-kapcsolatairól-kulonös-tekintettel-a-szlovakiai-es-az-ausztriai-konyvtarakra/> (2012. október 2. 12.28)
- Jakab György 2009. Lehet-e közös magyar–szlovák történelemkönyvet írni? In: Hornyák Árpád – Vitári Zsolt szerk. *Kutatási Füzetek 14. A magyarságkép a közép-európai tan-könyvekben a 20. században*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. 321–350. <http://www.idi.btk.pte.hu/dokumentumok/kutatasifuzetek14.pdf> (2012. 03. 16. 19:45)
- Kehl Dániel – Vincze László 2009. Ki adja szlovák iskolába gyermekét? Néhány adalék a komáromi magyarok iskolaválasztási szokásainak hátteréhez. In: Lanstyák István – Menyhárt József – Szabó Mihály Gizella szerk. *Tanulmányok a kétnyelvűségről IV*. Dunaszerdahely: Gramma. 71–78.
- Király Miklós 2007. *Egység és sokféleség. Az Európai Unió jogának hatása a kultúrára*. Budapest: Új Ember Kiadó.
- Kovács Csilla 2010. „Szók zsonganak, a dolgokat eltakarják.” Az olvasatlanság jelensége: a lelki munkakerülés és annak felülírása. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 19. évf. 12. sz. 2010. december 25–28.
- KSH 2013. *Kulturálódási szokásaink. A lakosság televíziózási, olvasási jellemzőinek vizsgálata az időmérleg-felvételek segítségével*. 2013. június 4. www.ksh.hu
- László Béla 2001. A szlovákiai magyar oktatásügy a kilencvenes években. In: Sidó Zoltán – Fibi Sándor – László Béla szerk. *A szlovákiai magyar iskolák története 1949–1999*. (Katedra Füzetek 8) Dunaszerdahely: Lilium Aurum. 37–71.
- László Béla 2004. A magyar oktatásügy. In: Sidó Zoltán – Fibi Sándor – László Béla szerk. *Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés. A rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig. I. kötet*. Somorja–Dunaszerdahely: Fórum Kisebbségkutató Intézet–Lilium Aurum Könyvkiadó. 183–246.
- László Béla 2006. Magyar pedagógusképzés Csehszlovákiában 1945 után. In: László Béla – A. Szabó László – Tóth Károly szerk. *Magyarok Szlovákiában. IV. kötet. Oktatásügy (1989–2006)*. Somorja: Fórum Kisebbségkutató Intézet, 153–156.
- Makulová, Soňa 1993. A könyvtári és tájékoztatói munka helyzete, problémái és fejlődési kilátásai Cseh-szlovákiában. *Könyvtári Figyelő*. 39. évf. 1993. 1. sz. http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1993/1/makulova_h.html (2012. október 2. 12.27)
- Mezey László Miklós – Pegán Anita 2011. „A könyvtár, ami összeköt” – Interjú a „Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok együttműködése” című ösztöndíjprogram résztvevőivel. http://www.ogyk.hu/osztondij/Mezey_Pegan_A_konyvtar_ami_osszekot_3K_cikk_2011_12_szam.pdf (2012. október 2. 12.54)
- Pék László 2011. A döntés a szülők kezében van. *Pedagógusforum*. X. évf. 1. sz. (2011. január) 4–5.
- Péntek János 2007. Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. *Hitel*. XX. évf. 7. sz. (2007) 91–98.
- Popély Gyula 2008. Utószó: Közép-európai sors-szerűségeink – térben és időben. In: Kučera Rudolf. *Közép-Európa története egy cseh politológus szemével*. Budapest: Korma. 145–153.
- Popély Gyula 2009. Közép-európai sorsszerűségeink. *Zempléni Múzsák*. IX. évf. 3. szám, 2009. ősz, 39–45.
- Sörény Edina 2013. Közgyűjtemények az oktatásért. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 22. évfolyam 6. szám 2013. június, 8–16.
- Székely András Bertalan 2005. *Határhártyák*. Pilisvörösvár: MBKKE.
- Szilágyi Márta <http://www.pemeksz.hu/cikk.php?szilagyi> (2012. október 2. 12.50)
- Szoták Szilvia 2011. Törvényes garanciák és gyakorlat a horvátországi, szlovéniai és ausztriai magyarság életében. In: Benő Attila – Péntek János szerk. *A Termini Magyar Nyelvi Kutatóhálózat tíz éve. Tanulmányok, beszámolók, kutatási programok*. Dunaszerdahely–Kolozsvár: Gramma Nyelvi Iroda–Szabó T. Attila Nyelvi Intézet. 153–162.
- Szűcs Katalin 2012. *Magyar iskolák (Cseh) Szlovákiában 1944-től napjainkig, a kulturális élet fontosabb vonatkozásaival*. Szakdolgozat, PPKE VJK.
- Weiss Márta 1995. A könyvtári helyzet Szlovákiában. *Könyvtári Figyelő*. 41. évfolyam, 1995. 2. szám. http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/1995/2/weiss_h.html (2013. 10. 7. 16.53)

Jegyzetek

¹ Bővebben: Csepeli György: Átalakuló nemzeti identitás. http://www.csepeli.hu/pub/2002/csepeli_kritika_2002_9.pdf

² Lásd még: Miklósi Péter: De mi lesz a könyvtárakkal? [Beszélgetés Bereck Zsuzsannával, a Szlovákiai Magyar Könyvtárosok Egyesületének alelnökével, a somorjai Zalabai Zsigmond Könyvtár vezetőjével] <http://ujsozo.com/napi/interju/2013/03/12/de->

[mi-lesz-a-könyvtarakkal](#) (2013. március 12., kedd 17.00, letöltve: 2013. április 17. 13.32)

³ Lásd bővebben: <http://www.mri-kossuth.hu/hirek/kultura-120312/konyvtar.html>

⁴ A Magyar Könyvtárosok VII. Világtalálkozójának ajánlásai a 2014–2020-as tervidőszakra készülőkönnyvtári fejlesztési stratégiához. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*. 22. évfolyam 6. szám 2013. június, 3.

⁵ I. m. 3. Lásd még: <http://vilagtalalkozo.oszk.hu/node>

⁶ I. m. 3.

⁷ Azok a családok, amelyek odahaza mindkét nyelvet egyformán használják, 185-ször, azoknál viszont, ahol inkább szlovákul beszélnek, 1381-szer nagyobb valószínűséggel járatják gyerekeiket szlovák iskolába (Kehl–Vincze, 2009: 77).

⁸ Koncsol László kijelentése Csáky Pál *Álom a szabadságról* című könyve bemutatóján, 2012. február 10-én.

Csáky: megoldás a kulturális autonómia. KITEKIN-

TŐ.HU. [http://kitekinto.hu/karpat-](http://kitekinto.hu/karpat-medence/2012/02/10/csaky-megoldas-a-kulturalis-autonomia)

[medence/2012/02/10/](http://kitekinto.hu/karpat-medence/2012/02/10/csaky-megoldas-a-kulturalis-autonomia)

[csaky megoldas a kulturalis autonomia](http://kitekinto.hu/karpat-medence/2012/02/10/csaky-megoldas-a-kulturalis-autonomia) (2012. 03. 06. 8:08)

⁹ Forrás: Gyurgyík, 2011: 127, http://hu.wikipedia.org/wiki/Szlov%C3%A1kiai_magyarok

(2012. 04. 16. 1:28), lásd még: Gyurgyík, 2012: 25

¹⁰ 382 493 személy (7%) hovatartozása ismeretlen!

http://hu.wikipedia.org/wiki/Szlov%C3%A1kiai_magyarok

(2012. 04. 12. 1:28)

¹¹ Forrás: Sörény 2013: 8.

Megjelent: Ruda Gábor – Szabó Mihály Gizella szerk. 2013. *Nemzetkép és identitás a nemzetiségi iskolák tankönyveiben. Közép-európai példák: Magyarország és Szlovákia / Obraz národa a identita v učebniciach pre národnostné školy. Príklady zo strednej Európy: Maďarsko a Slovensko*. Pilisvörösvár – Dunaszerdahely – Komárom – Nyitra – Esztergom: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület – GRAMMA Egyesület – Nyitrai Konstantín Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Kar – Selye János Egyetem. 99–113.

Szűcs Boglárka fényképfelvétele

Marosi Károly

Most dönts el,

hol vagy,
itt,
vagy máshol,
tested itt van,
látom,
lelked,
mint egy álom,
csapong,
szerte, hét határon.
Ha itt vagy,
hát tégy,
vagy szólj,
halkan,
de ne menj el!
S ha nem,
az egészet
bátran feledd el!

Büszkén jársz rajta,

száraz lábbal,
hisz nem lépsz sárba.
Koptatod sarokkal,
vagy lópatával,
összeköt mindent,
elválaszt minket,
mert a másik fele
csak a túloldala,
melyen katonadalok
hada halad tova.
Szóval koptatták századok,
mik áthaladtak rajta,
az idő szintén marta,
de a kő, mert abból készült,
nem tett semmit, hagyta.
Neve is volt, mert akkor adtak neki,
egyes számú via,
ez lett az Appia.
Erős szerkezete miatt
nem romlott soha.
Ment rajta század,
sőt ezred, gyalogos, hintó,
rombolta vihar, villám, bomba és autó,
több ezer éve dacol a korrall,
túlélte birodalmat,
cézárt, királyokat,
mindent, mi rátaposott,
és elnyomta,
de nyoma megmaradt
kétezer év óta,
mert hiába nyomták el,
fennmaradt.

Délutáni séta

Délutáni séta
az Adria mellett
a Lungo Mare sétányon
te kedves, nézd
a kábult leánder piheg
rózsaszín fürtjei álmosan
a tengerre borultak ringadozva
a kezed a korláton pihen
szemedben fürdik a Kvarneri öböl
és ragyogva kéklík, mint a tűzijáték
amíg a poros babérfák alatt
a padon
asszonyok csipkéi fehérlenek
Abbázia parkjában már
nyílottak a kameliák.

Az úton

Az úton a tenger felé
elnéztem a leánder
virágait ahogy ledőltek
ágaikon fáradtan
fehérlenek a zöld levelek között.
Ahogy mentem a tenger felé
a jácint is suttogott
szétszórva gyengéd lombjait
illatozott a tengerig
engem kísérve
kúszott a napfény is utánam
kacsintgatva meg, megállt
a plumbumi babérfák lombjain
és ma engedtem
hogy ölelgessen az Adria kéksége.

Beszélgetek a tengerrel

Illatoznak a korlát mellett a babérfasorok
amíg futok a lépcsőkön lefelé a tengerhez
lábam alatt táncol az avar.
Ahogy megpillantom ott lent a tengert
megállok meghökkenve a szépségtől
szédülten nézem a varázslatos ragyogást
mintha először látnám
csillog, remegve fénylik
integet nevetve, mint régi barátnak.
Futok tovább a novemberi napsütésben
és lent,
kézcsókot kaptam az Adriától
ettől szebb, mi is lehetne?
Ülök a sziklán, hallgatva a flattyogást
csábít illatozva csodásan a kékség
csapkodik hullámaival, majd csendesedik
a messzi ködben hajót ringat
egy vitorlás körvonalait is látom
fehérlik ezüstösen.
Magyarul beszélek a tengerrel és megért
várni fog, mondja, és ásítózva nyújtózkodik.
Lehunyor a szemem
de akkor is látom a fény csillogását.
Ma ezüstöt öntött az ég a tengerre
Istenem, e szépséggel elmenni a végtelenbe
nem is lenne nehéz.
Újra sodorja a parti kavicsokat mind hangosab-
ban
habzik kínjában
és egy új kézcsókot adott
az öreg tenger.

Ruda Gábor fényképfelvétele

A Párkányi Szlovák–Magyar Baráti Társaság tevékenysége a szlovák–magyar kapcsolatok elősegítése terén

A szlovák–magyar baráti kapcsolatok alakításában, a közös szellemi értékek terjesztésében és megóvásában fontos szerepet tölt be a Párkányi Szlovák–Magyar Baráti Társaság (a továbbiakban: PSZMBT), amely 1996-ban jött létre.¹ Fő célja a szlovák–magyar közeledés és együttműködés elősegítése.

A PSZMBT polgári egyesület formájában működik.² 1996–2003 között szlovák társelnöke Jozef Slabák, magyar társelnöke Csicsay Alajos volt, 2004-től szlovák részről Kornélia Slabáková, magyar részről pedig Gajdosik György tölti be a társelnöki tisztséget.

Az alapszabályzat szerint a PSZMBT fő célkitűzése a Szlovákiában élő polgárok, a szlovákok és magyarok békés együttélésének előmozdítása, a közös örökség ápolása és egymás kulturális hagyományainak kölcsönös megismertetése (2. §).³ Ennek érdekében támogat minden olyan kezdeményezést, amely a szlovák nemzethez és a Szlovákiában élő nemzetiségekhez, valamint az etnikai csoportokhoz tartozó egyének baráti együttműködését hivatott erősíteni, főként a kultúra, a közművelődés és az oktatás terén (2. §).

Céljai megvalósítása érdekében az elmúlt években a PSZMBT a következő feladatokat látta el:⁴

1. szorgalmazta az iskolákkal való együttműködést az oktatás, a kultúra és a sport terén (a szülői munkaközösséggel és az iskola baráti körével együtt);
2. közreműködött a baráti együttélést elősegítő rendezvények szervezésében;
3. előadásokat szervezett a szlovák–magyar kapcsolatokról és azok történelmi összefüggéseiről;
4. támogatta a szlovák–magyar népdalfesztivál megrendezését;
5. megkülönböztetett figyelmet szentelt a környezetvédelmi kérdéseknek.

Az elmúlt időszakban a PSZMBT tevékenységével aktívan részt vállalt a szlovák–magyar államközi barátság fejlesztése terén is. Ennek fontosságát Jozef Slabák a társaság 1996. évi évről jelentésében ekképpen hangsúlyozta ki: „Nem is annyira a közöttünk lévő barátságról van szó,

hanem a Szlovák Köztársaságban élő szlovákok és a Magyar Köztársaságban élő magyarok közötti, sőt még a Szlovák és a magyar állam közötti barátságról is, ennek érdekében kell dolgoznunk” (Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1996^b:4). Meggyőződése, hogy a megértésnek, a kölcsönös tiszteletnek és a barátságnak nincs alternatívája és ennek érdekében kell tevékenykednie a társaságnak.⁵

Az 1996-os évről jelentés szerint a PSZMBT-nek 107 tagja volt, 2000-ben 126, 2008-ban pedig 85 taggal rendelkezett.

A társaság az évek során széleskörű tevékenységet fejtett ki.

A PSZMBT munkájának egyedülálló fejezetét képezte az innovációs szakdiplomácia területén kifejtett tevékenység, amelyet a Mária Valéria híd (Párkány / Štúrovo–Esztergom) felújítása érdekében a megalakulásától kezdve intenzíven folytatott, hogy lehetővé váljon a két város és környékének kölcsönösen előnyös, folyamatos és tartalmas regionális együttműködése. E célból a PSZMBT a városvezetéssel közösen, éveken keresztül lobbizott a legmagasabb körökben.⁶ Kapcsolatot épített ki a politikai élet magas rangú képviselőivel, folyamatosan levelezett és tárgyalt többek között: Eduard Kukan külügyminiszterrel, Csáky Pál miniszterelnök-helyettessel, Boros Miklóssal, Magyarország szlovákiai nagykövetével, Eva Mitrovával, Szlovákia budapesti nagykövetével, Štefan Markušsal, a Szlovák Helsinki Bizottság elnökével és a két ország akkori miniszterelnökével, Mikuláš Dzurindával és Orbán Viktorral, valamint Ralph R. Johnstonnal, az Amerikai Egyesült Államok szlovákiai nagykövetével.⁷ 1997-ben a PSZMBT képviselői az Európai Unió székházában, Strasbourghban jártak, ahol ígéretet kaptak arra, hogy az EU anyagi támogatást fog nyújtani a híd felújítási költségeinek fedezésére. Ugyanebben az évben a társaság delegációját Párkány polgármesterével együtt George Zavvos, az Európai Unió egykori nagykövete fogadta Brüsszelben, akinek átadták azt a hivatalos levelet, amelyben kifejtették álláspontjukat a híd felújításával kapcsolatban. Zavvos támogatásáról biztosította a társaságot és a városvezetést. A Mária Valéria híd felújításáért folytatott tevékenység nemzetközi visszhangot is kapott, amikor Hillary Rodham Clinton pozsonyi látogatása alkalmával kihangsúlyozta, hogy a híd közös felújítása kifejezi Szlovákia és Magyarország polgárainak azon óháját, hogy miképpen szeretnének élni a 21. században.⁸ Hillary Clinton a kölcsönös együttműködést olyan cselekedetként értékelte, amely megegyezik az USA elnökének, Bill Clintonnak a békéről vallott víziójával. A társaság erőteljes mediális tevékenységet folytatott annak érdekében, hogy a nyilván-

nosság körében a híd felújításának témáját napirányban tartja. E célból 1997-ben 47 újságcikk és hír jelent meg Szlovákiában.⁹ 1999-ben a Szlovák Köztársaság és a Magyar Köztársaság miniszterelnökei aláírták a híd újjáépítéséről szóló kormányközi megállapodást. A Mária Valéria híd ünnepélyes keretek között 2001. október 11-én adta át Mikuláš Dzurinda szlovák és Orbán Viktor magyar miniszterelnök Günter Verheugen, akkori EU-bővítési biztos jelenlétében.

Az elmúlt években a PSZMBT számos kulturális rendezvény szervezője, illetve társszervezője volt. 1998-ban részt vállalt „A Dél táncol és énekel” című kulturális seregszemle megrendezésében Kőbölkúton (Gbelce).¹⁰ 2006-ban a PSZMBT közreműködött a Szlovák Vöröskereszt fennállásának 125. évfordulója alkalmából rendezett képzőművészeti tárlat létrehozásában. Ebből az alkalomból Párkányban a Művészeti Alapiskola képzőművészeti tagozatával „Közösen az egészségért” címmel vetélkedőt szervezett.¹¹

2007-ben a PSZMBT anyagilag hozzájárult Cucor Roland zeneszerző a „Párkányi csata” című rockoperájának stúdiófelvételéhez.¹²

A társaság a közös kulturális örökség megőrzése és prezentálása érdekében sokrétű tevékenységet fejtett ki. 1998-ban kezdeményezte az 1919-ben a párkányi harcokban elesett cseh, szlovák, és magyar katonák temetőjének felújítását, és emléktábla állítását, amely „bizonyítaná, hogy mi, Párkány mai polgárai az ő áldozatukat már más összefüggésben, a jövő közös Európa humánus eszméinek szellemében értelmezzük. Egy olyan kor szellemében, amelyben értelmüket veszítik a határok, a Duna pedig nem elválasztja, hanem összeköti a két partján élő embereket” (Bodzsár 1998:9) – nyilatkozta Jozef Slabák. Az átadó ünnepségre 1999-ben került sor a Cseh Köztársaság és a Magyar Köztársaság nagyköveteinek részvételével. Jozef Slabák kihangsúlyozta, hogy „az emléktáblák leleplezése abból a meggyőződésből fakad, hogy a szlovákoknak, cseheknek és magyaroknak együtt kell cselekedniük az egyesült Európa létrehozásáért, amelyben a területekért való harcok elvesztik értelmüket és a Duna folyó összeköti a két partján békében élő népeket” (Spoločnosť slovenskomaďarského priateľstva v Štúrove 1998:3). A PSZMBT 1999-es évi jelentése kiemelte, hogy sikerült felkelteni a média érdeklődését is, ugyanis több cikk jelent meg a sajtóorgánumban (Új Szó, Nový Čas, Národný osvobození (CZ), Hlas Ludu, Prágai Tükör, Mosty) az eseményről.¹³

A közös kulturális örökség megőrzésének és bemutatásának fontos részét képezte a Rudnay Sándor bíboros, esztergomi érsek emléke előtti

tisztelgés. A PSZMBT Rudnay szellemi hagyatékának megőrzése érdekében évek óta szoros kapcsolatot tart fenn Nyitrakoros / Krušovce községgel.¹⁴ 2005-ben a társaság a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, a Rudnay Sándor Városvédő és Kulturális Egyesülettel közösen kezdeményezte Rudnay Sándor emlékszobájának kialakítását és megnyitását, mivel 15 évig ott tevékenykedett. A társaság Žilka Tibor professzor úrral közösen részt vett a kiállított anyag felkutatásában és Rudnay emléktárgyainak beszerzésében, amelyek jelenleg az emlékszobában találhatóak. A PSZMBT a jövőben is tevékenyen kíván hozzájárulni az emlékszooba fenntartásához és új anyagokkal való gazdagításához.

A PSZMBT a közös kulturális örökséget igyekezett megismertetni a fiatal nemzedékkel is. E célból 2009-ben a párkányi Liszt Ferenc Művészeti Alapiskola tanulói szlovák és magyar zeneszerzők (Eugen Suchoň, Liszt Ferenc) műveit adták elő.¹⁵

Az eltelt időszakban a társaság megkülönböztetett figyelmet szentelt a környezetvédelmi kérdéseknek is. A környezetvédelmi szakdiplomáciai tevékenység keretében, elsősorban a Duna partszakaszának árvízvédelmi kérdéskörével foglalkozott.¹⁶ Ennek érdekében felvette a kapcsolatot az Esztergomi Környezetkultúra Egyesülettel.¹⁷ Említésre méltó, hogy a PSZMBT rendszeresen támogatta „A természet és környezetvédelem” című vetélkedő megszervezését, a környék szlovák és magyar tannyelvű iskoláinak tanulói számára.¹⁸

Említésre méltó, hogy a PSZMBT összejegyzéseiben az évek során számos közéleti szereplő tartott tudományos ismeretterjesztő előadást, többek között: Szarka László (1996), Rudolf Chmel (1996, 1997), Štefan Markuš (1997), Michal Kováč (1998), Käfer István (2007).¹⁹

Az elmúlt években a társaság képviselői aktívan vettek részt a szlovák-magyar kérdéskörrel és az együttéléssel kapcsolatos rendezvényeken, mint például „Toleranciával az Európai Unióba” című szimpóziumon (1997), Boros Jenő magyar nagykövet meghívására a Magyar Köztársaság nemzeti ünnepe alkalmából rendezett ünnepi hangversenyen (1997), Szőgyén / Svodín és Esztergom testvérvárosi kapcsolatának megkötése alkalmából tartott ünnepélyen (1997), a szlovák-magyar kapcsolatokkal foglalkozó nemzetközi párbeszéden Pozsonyban / Bratislava (1998), „Az emberek emberekkel határok nélkül” című konferencián Nyitrán / Nitra (1999), „Kisebbségek és összeférhetőség” című kerekasztal beszélgetésen Dénesden / Dunajská Lužná (2000), a Mária Valéria híd ünnepélyes megnyitásán (2001), Rudnay Sándor hercegprímás emlékszobájának megnyitásán Nyitrakoros / Krušovce községben (2005) stb.²⁰

A PSZMBT több mint 15 éves működéséről megállapítható, hogy sokrétű tevékenységével konstruktívan járult hozzá a két szomszédos állam civil kapcsolatainak ápolásához és fejlesztéséhez. A Szlovák–Magyar Baráti Társaság az elmúlt évek során olyan közvetítést valósított meg, amely egymás kölcsönös megismerése által a szlovák–magyar közeledést szolgálta.

Felhasznált irodalom

- Bodzsár Gyula 1998: Jozef Slabák állta a párkányi népszavazás költségeit. In: *Új Szó*. ISSN 1335-7050, 1998. 51. évf. 223. sz. (09. 28.), 9. p.
- Chmel, Rudolf 1997: *Nagykövet voltam Magyarországon*. Pozsony: Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft, 1997. 381 p. ISBN 80-7149-176-4.
- Slabák, Jozef 1996: *Zásady ideovo-programového zamerania klubu Spoločenosti SMP*. 1996.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva 1996^a: Stanovy Spoločenosti slovensko–maďarského priateľstva. 1996.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1996^b: Výročná správa o činnosti v r. 1996.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1997: Výročná správa o činnosti v r. 1997.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1998: Výročná správa o činnosti v r. 1998.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1999: Výročná správa o činnosti v r. 1999.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2000: Výročná správa o činnosti v r. 2000.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2006: Výročná správa o činnosti v r. 2006.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2007: Výročná správa o činnosti v r. 2007.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2008: Výročná správa o činnosti v r. 2008.
- Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2009: Výročná správa o činnosti v r. 2009.

Jegyzetek

¹ A Szlovák–Magyar Baráti Társaság 1991-ben Anton Špiesz történész kezdeményezésére alakult meg a szlovák-magyar közeledés elősegítése céljából. Lásd: Chmel 1997:105. A társaság központi szerve 1994-ben jött létre losonci székhellyel.

² A társaság korábbi elnevezése: Szlovák–Magyar Baráti Társaság párkányi alapszervezete.

³ Vö: Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva 1996^a.

⁴ Lásd Slabák 1996:4.

⁵ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1996.

⁶ Erről bővebben lásd Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1998.

⁷ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1998.

⁸ Lásd Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva 1999:3.

⁹ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva 1997:2.

¹⁰ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1998.

¹¹ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2006.

¹² Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2007.

¹³ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1999.

¹⁴ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2007, 2008.

¹⁵ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2009.

¹⁶ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 1998.

¹⁷ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2000.

¹⁸ Spoločnosť slovensko–maďarského priateľstva v Štúrove 2008.

¹⁹ Ezzel kapcsolatban lásd a társaság évváró jelentését az 1996–2009 közötti évekre.

²⁰ Uo.

Lábik János: Felhők árnyékában I.

Gyógykezelések

A beteget lefektettük az ágyra. Elhatároztuk, hogy itthon fogjuk gyógyítani. Azt ugyan nem tudtuk megállapítani, mi a baja. Egyre azon vitakoztunk, s végül abban állapodtunk meg, hogy a betegség neve úgysem változtat a dolgon. Mindent elkövetünk a betegért, ami lehetséges. Minden áron kigyógyítjuk ismeretlen nyavalyájából. Még a hivatalokkal is közöltük, hogy nővérkére sincs szükségünk, mi majd ellátjuk a beteget, biztosan jobban, mint ő. Utóvégre a családtagunk. S ez a fontos számunkra is.

A beteg lekötötte minden időnket. Felszámoltuk kötelezettségeinket: a munkát, az iskolát, a kedvest, az államot, még az Istent is. Magunkra maradtunk. Egy szobában a beteggel. Szétraktuk a matracokat az ágya körül, elosztottuk a szolgálatot. Mindegyikünk négy órát ügyelt a beteg mellett, aztán pihent a legközelebbi szolgálatig, és ez így ment körbe-körbe. Lényegében azonban sosem hagytuk ott a beteget, törődtünk vele mind egyszerre – az életéről volt szó. Nem a mi életünkről. Amíg ki nem gyógyítjuk a nyavalyájából, a mi életünk nem számít.

A beteg az ágyban feküdt mozdulatlanul. Kanállal etettük, dudlisüvegből itattuk, s mindeközben a szakirodalmat tanulmányoztuk, és a módját kerestük, miként siettethetnénk a gyógyulását.

Igényesnek bizonyult a dolog. A holland módszerrel kezdtük, amelyet a „vér áthelyezésének” emlegetek. Okunk volt rá azt hinni, hogy a mi betegünk bénaságát az úgynevezett vérfogyás okozza az erekben. Laikus nyelven úgy mondhatnánk, hogy a vér nagyon kelletlenül áramlott a testben, s szüntelenül meg-megállt, leülepedett, visszafelé folyt – ilyenkor a beteg görcsöt kapott, és a fájdalomtól eltorzult az arca. S épp a vér ilyen abnormális viselkedését kellett megakadályozni a holland gyógymódnak. Az volt a lényege, hogy a vér gyors tempóban pumpálódjon a testből, és a nyomás alatt ugyanúgy visszajusson a testbe. Az így felmelegített és hajtott vér képes volt hosszabb ideig folyamatosan áramlani, akadály és hiba nélkül ellátni a szervezetet vérrel. Az ideális az volt, hogy a vért az egyik helyről vették, és a test másik részén juttatták vissza. Így a vér különféle gyorsasággal és erővel keveredett, ami által a szervezet regenerálódott. A vér keverése nagyon egészséges dolog, egyeztek meg ebben a kérdésben a holland segédkönyvek.

A vérgyógymódot naponta kétszer végeztük el a betegen, tizenkét óránként. Láthatóan segített is rajta. A vér áthelyezésekor egészen kivörösödött, a vérellátása teljes mértékben működött.

A további gyógymód a „forró vizes” kúra volt. Ehhez nem volt szükségünk a külföldi szakirodalom segítségére, ezt a gyógymódot magunk eszeltük ki. Abból a feltételezésből indultunk ki, hogy az öngyilkosok ereik fölmetszése előtt forró vízzel telt fürdőkádba fekszenek, hogy gyorsítsák az elvérzést, így hát logikus, ha gyorsítani akarjuk a vér áramlását, a beteget forró vízbe kell tennünk.

A kúra miatt átköltöztünk a fürdőszobába. Teleengedtük a kádat forró vízzel, és belemerítettük a beteget, hogy gyógyuljon. A vizet állandóan feltöltöttük, attól tartva, hogy nem lesz elég forró, s így a kúra veszt gyógyító hatásából. A beteg mellett őrködtünk éjjel-nappal. Állandóan készek arra, hogy beavatkozassunk, ha netán a vízben ázó utolsó erejét megfeszítve igyekezne felemelkedni keserves helyzetéből, hogy megpihenjen és szabaduljon habzó fürdőjéből.

Rövid idő múlva mállani kezdett a bőre, összefüggő rétegek hámlottak le róla, és később már minden érintés fájdalmat okozott neki. Egybeolvadt a vízzel. Már nem vettük ki a kádból. A vércserét megszüntettük. Maga a beteg akarta így. Valahányszor ki akartuk venni a kádból, az érintés okozta fájdalomtól félve egészen alámerült a vízbe, hogy mindenét ellepje a víz. Nem merésztük kihúzni a víz alól. A víz túlságosan forró volt.

S épp amikor a legjobban örültünk, hogy a betegen már nem látszanak a fáradtság, a kimerültség jelei, az arcára szép rózsaszín és semmi-re sem panaszkodik, hirtelen változás állt be. A beteg órákon át feküdt a víz alatt, és fel sem bukkott. Mindannyian feszülten figyeltük, gubbasztottunk a kád körül, és találgattuk, mi történhetett. Többünk feltételezte, hogy a betegnek huza-mosabb vízben tartózkodása alatt kopolytúi fejlődtek, mások meg úgy vélték, annyira hozzá szokott a vízi életmódhoz, hogy már nincs szüksége annyi levegőre, és tovább vissza tudja tartani a lélegzetét. Előbb-utóbb majd csak felbukik, biztatgattuk egymást. Amíg arra vártunk, hogy majd csak előbukkan a víz alól, felkészültünk egy további gyógymódra. A postán egyre-másra érkeztek az újabbnál újabb külföldi segédkönyvek, és hamarosan részletesen ki is dolgoztunk egy új gyógymódot az elkövetkező hónapokra.

Határtalan volt a csalódottságunk, mivel a beteg napok múlva sem bukkott fel a vízből. Elhatároztuk, hogy elzárjuk a melegvíz csapját, s ahogy a víz szintje megnyugodott és a víz kihűlt, kihúztuk a beteget a szárazra.

Az a megállapításunk, hogy a betegnek nem fejlődtek ki kopolytúi, s nem is tanulta meg a légzés visszatartását, keserű csalódást okozott. Tanácstalanul néztünk egymásra. Vizslattuk felpuffadt testét. Arcunkra kiült a harag. Nem tudtuk elhinni, hogy a beteg ilyesmit képes legyen

elkövetni velünk. Velünk, akik áldozatot hoztunk, időt, fáradságot, gondoskodást! De így volt. Nyilvánvalóan nem nagyon becsülte életét. Mindezek ellenére nem éreztünk iránta haragot. Mégis csak egy volt közülünk. Családtag. Tapintatos hallgatással túltettük magunkat hitvány cselekedetén, holott mindegyikünk tudta, miként vélekedünk róla. A szemünk elárulta.

Megszárítottuk, feketébe öltöztettük, és az ágyra helyeztük. A kezét összekulcsoltuk a mellén, s az ágy köré gyertyákat raktunk. Egyesek a haját tették rendbe, fésülték, nyírták, reszelték a körmeit, formálták szemöldökét, borotválták, mások az arcát tették rendbe, púderesték, pirosítót kentek rá (mivel olyan szokatlanul fehér volt), egyesek a csomagküldő szolgálat katalógusából válogattak öltönyt, divatos cipőt, naponta cserélték az alsónadrágját. Egyikünk még a halott fülét is átfúrta, és kis fülbevalót tett bele. Egy idő múlva már nem tudtunk tovább színlelni, és nyíltan be kellett ismernünk: ez nem az igazi. A posta rendületlenül hozta az orvosi szakkönyveket, ismeretterjesztő irodalmat a különféle házi kezelésről, amik mind azt sugallták, hogy s mint volt azelőtt, mivel próbálkozhattunk volna még, ha a hálátlan... a gyógymódok kimeríthetetlenek. De hát mit lehet tenni egy halottal? A tevékenységünk egyoldalú és haszontalan volt. Egyikünk sem tudott kiötleni olyan gyógymódot, amely csak egy kicsit is különlegesebbé tette volna a mindennapi megszokottat.

Radikális megoldáshoz folyamodtunk. Elfújtuk a gyertyákat, kivettük a fülbevalót, levettük a halotról az öltönyt, és a holttestet kivittük a la-

kásból. Magunkra maradtunk. Egy híján mindannyian. Munka nélkül, életcél nélkül.

De nemsokára minden megváltozik. Az élet tele van tragédiákkal, és naivság lenne azt hinni, hogy elkerülnek bennünket. Tudjuk, hogy hamarosan megint megbetegszik közülünk valaki. Egyikünk! Az élet már csak ilyen. Az egyik meghal, a másik beteg lesz. Ilyen a betegség és a halál állandó körforgása. De nem esünk kétségbe. Épp ellenkezőleg. A lakásban célszerűen szétraktuk a sokféle könyvet. Mindegyikünk vett magához néhány tudományos kiadványt, brosúrát és jegyzetet, s most ezeket tanulmányozzuk elmélyülten.

Kölcsönösen figyeljük egymást. Várunk. Előbb vagy utóbb valaki csak megbetegszik. S aztán tudatja: köhéccsel, fűjtat akár egy ló, vért hány, vagy valami más módon árulkodik megromlott egészségi állapotáról. Jelzi, s mi többiek a segítségére sietünk.

Egy család vagyunk. Segíteniünk kell. Sosem hagynánk egyikünket sem gondozás nélkül, elpusztulni, mint egy rühes kutyát. Meg aztán képtelenség is lenne, most, amikor az orvostudomány ilyen rohamosan fejlődik, és újabbnál újabb gyógymódokat talál az újabbnál újabb betegségekre.

Már néhány napja titokban figyeljük az ablak sarkában ülő idős nénit. Úgy tűnik, valami baja van. Időnként elalszik fényes nappal is, szunyókál a rakás könyve fölött, a bal keze reszket a könyvek garmadáján meg az ásítás leplezésekor.

Ennek a nőnek segítségre van szüksége. S tölünk meg is kapja.

(Vércse Miklós fordítása)

Lábik János: Adria

A 2013/1 szám szerzői

A. Bak Péter festőművész, művészeti író, Lábatlan
Bárczi Zsófia, dr., író, irodalomtörténész, Érsek-
újvár (Szlovákia)
Barta Gyula festőművész (Párkány, 1922–Pozsony,
2008)
B. Tóth Klára restaurátor, költő, Budapest
Czirok Ferenc képzőművész, író, Zell am See
(Ausztria)
Csiba Zsolt pszichológus, író, Budapest—
Piliscsaba
Csicsay Alajos, dr., pedagógus-író, Párkány
(Szlovákia)
Ivana Dobrakovová író, műfordító, Torino
(Olaszország)
Filemon Béla főszerkesztő, Esztergom
Horváth Ödön költő, Kismaros
Kántor János festő- és grafikusművész, Esztergom
Kolosvári Grandpierre Károly képzőművész,
költő, Érd
Körtvélyesi Klaudia, dr., kulturológus, Komárom
(Szlovákia)
Lábik János festőművész, Párkány (Szlovákia)
Marosi Károly költő, író, Dunakeszi
Németh László fotóművész, Párkány (Szlovákia)
Németh Zoltán, dr., költő, irodalomtörténész,
Ipolybalog (Szlovákia)
P. Bak János festőművész (Pázmándfalu, 1913—
Budapest, 1981)
Pécsi Sándor képzőművész, író, költő, Budapest
Ruda Gábor oktatáskutató, Pilisvörösvár
Szűcs Boglárka gimnáziumi tanuló, Esztergom
Szűcs Katalin könyvtáros, bölcsész-művelődés-
szervező, okleveles andragógus, Esztergom
Vércse Miklós író, műfordító, Párkány (Szlovákia)
Viola Éva költő, műfordító, Rijeka (Horvátország)
Wernke Bernát költő, Esztergom
Wernke Éva Léna gimnáziumi tanuló, Esztergom

Támogatók

Magánszemélyek

Esztergom és Vidéke Társadalmi és Kulturális
Folyóirat
www.evid.hu

Kiadó: Muravidék Baráti Kör Kulturális Egyesület
2085 Pilisvörösvár, Szt. János u. 8.
E-mail: muravidek@freemail.hu
www.muravidek.eu
Felelős kiadó: Ruda Gábor

Főszerkesztő: Filemon Béla
Szerkesztők: Horváth Gáborné, Németh Gabriella,
Szűcs Katalin, Tátyi Tibor
A 2013/1 számot összeállította: Ruda Gábor

Korrektúra, szöveggondozás: Tátyi Tibor

A címlapon és a 30–31. oldalon Németh László
felvétele látható.

Grafikai tervezés és borítóterv: Németh Csongor
Nyomdai előkészítés: Trajan Kft.
Nyomdai munkák: Bodnár Nyomda Bt., Budapest

Megjelenési gyakoriság: negyedévente
Példányszám: 100
Példányonkénti ár: 450 Ft (1,50 €)
Éves előfizetési díj: 1600 Ft (5,20 €)

HU ISSN 0864-7054 (nyomtatott)

Lábik János párkányi festőművész 2013-ban ün-
nepelte 80. születésnapját. A művészt ezúton is
köszönti a Szerkesztőség és a Muravidék Baráti
Kör Kulturális Egyesület (MBKKE) vezetősége. Ju-
bileumi kiállítás-sorozatának a Párkányi Városi
Galériában megrendezett március 6-i első tárlat-
megnyitóján az MBKKE céljainak megvalósítása, a
magyar és más nemzetek képzőművészeinek
együttműködése érdekében végzett eredményes
munkája, képzőművészeti alkotótevékenysége elis-
meréseként díszoklevelet nyújtott át neki az
MBKKE delegációja.

Lábik János: Hajnali egyensúly I.

